

מאמר מערכת

לגליון חיובל

תוֹךְ הודיה לה' יתברך על הזכות שנפלה בחלקנו לזכות את הרבים בדבר ה' זו הלכה, אנו מגישים בזה את גליון חיובל של "תנובות שדה" שע"י המכון למצוות התלויות בארץ, שברובו הגדול עוסק בסדר אמונות, המתפרסם מזה כ-8 שנים תמידים כסדרם בחסד ה' עלינו. ותפלה ואמונה שבעתיד נזכה להרבות עוד מתורת ארץ ישראל, כי אמנם השתדלות מרובה עשו רבני המכון למצוות התלויות בארץ החל מבירור ההלכות והנחלתם לרבים, גדולים וקטנים, בספרים, וחבורות הדרכה, ומדרשיה, ובית המעשר, ועדת השמיטה, ועוד [ראה סקירה בשלהי הגליון]. אכן עדיין דרך ארוכה לפנינו, ואמנם לא עליך מלאכה לגמור, אבל אין אתה בן חורין להבטל ממנה.

זיִדְוּעִים דברי רבינו הרמב"ן ז"ל בפרשת אחרי מות [ויקרא יח, כה] על מעלת ארץ ישראל, וביותר מה שכתב שעיקר כל המצוות כולם הם ליושבי ארץ ישראל, וחיוב במצות בחו"ל הם כדי שלא יהיו חדשים עלינו כשנחזור לארץ. עיין שם באורך. א"כ עתה שזכינו והן רבים עתה עם ה' בארצו - ארץ ישראל, יש להתחזק בקיום המצוות בכלל, ובמצוות התלויות בארץ בפרט. שכן העולה מדברי הרמב"ן ז"ל הוא חובת הדקדוק במצוות בארץ ישראל היא הרבה יותר מבחו"ל. וכל שכן במצוות התלויות בארץ, שיש מהם שאינן נוהגות בחו"ל כלל, כשמיטה ותרומה ומתנות כהונה [עי' יו"ד סי' ס"א סע' כ"א], ויש שנוהגות בחו"ל רק מדרבנן, לזכר, ודאי וידאי שיש להתחזק ביותר בשמירתם כאן בארץ ישראל. וגם אם בחלקם הם עדיין מדרבנן, מ"מ

זוזז הוא עיקר יעודו של "המכון למצוות התלויות בארץ", להשריש וליטוע ולגדל את קיום מצוות התלויות בארץ בלב עם ישראל כקדם. ושמענו פעם מת"ח גדול בדיחה עצובה, שלימד לחקלאים שעליהם להפריש תרומה מהפירות. וקם אחד ואמר: "אבא שלי היה צדיק גדול ודקדק בכל המצוות ולא החמיר בזה, ואף אני כמוהו". ולא ידע כלל שאביו היה בחו"ל. ודבר זה גם אם לא כולם אומרים אותו, מ"מ יש רבים שעדיין סבורים שאינו אלא דברי חסידות וכדו'.

אשר על כן ענינו למרום בתפילה שיחזקנו ויאמצנו ללמוד וללמד עוד מתורתו

וביותר תורת ארץ ישראל, שעדיין אינה נדרשת ברבים כראוי לה.

גליון חיבל עוסק:

- א. מדור גנזי ארץ ישראל. [א]. ספק ערלה בא"י ובסוריא ובחו"ל. הגאון רבי אברהם אלאזרקי זללה"ה. [ב]. מערכות בענייני א"י מהגאון רבי חיים יהושע הכהן חמצי.
- ב. בעניין שריפת חלה בלילה בזמן הזה. מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א.
- ג. בכשרות האיילים הראש"ל הגרש"מ עמאר. שליט"א.
- ד. הפרשת חלה מבצק שנילוש במי פירות. הגאון רבי אברהם יוסף שליט"א.
- ה. מהלכות תרומות ומעשרות. הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א.
- ו. בכשרות החומס שיש בו חשש תולעים. הגאון רבי דוד יוסף שליט"א.
- ז. ערלה בהרכבה. הגאון רבי יצחק רצהבי שליט"א.
- ח. שו"ת בדיני מעשר עני. הרב שניאור ז. רווח שליט"א.
- ט. מעברות הירדן ומהיכן מתחיל הירדן ומהו ירדן ירחו. הרב דוד אביטן שליט"א.
- י. סקירת הפרסומים ומחקרי המכון במשך כל שנות קיומו.
- יא. מפתח נושאים לחוברות תנובות שדה גליונות 1-50.

בייקרא דאורייתא

חמערכת

מדור גנזי ארץ ישראל

[א]

ספר "שלום ירושלים" על עניני ארץ ישראל ומצוותיה

מאת הגאון רבי אברהם אלאזראקי זלה"ה*

הביאורים וצינונים נכתבו ע"י הרב דוד אביטן שליט"א

בדין ספק ערלה בא"י ובסוריא בחז"ל

ערלה בא"י היא דאורייתא, כמו שפסקו הפוסקים ביורה דעה סימן רצ"ד¹. ונוהגת אפילו בשל גוי, ואפילו ספק ערלה בארץ ישראל אסור². וכן כרם שהוא ספק ערלה בא"י אסור³. ואפילו בסוריא אם יש בכרם זו אילנות של ערלה ושאינן ערלה, וידוע שמאותו כרם שיש בו אילנות של ערלה ואילנות מאכל של היתר הובאו, אסור, כנזכר בסימן רצ"ד סעיף ט'. אבל חוץ לארץ מותר אפילו ידוע שהובאו מאותו הכרם, אבל על כל פנים לא ראה שנבצרו מנטיעות של ערלה, שהרי ודאי ערלה אפילו בחוץ לארץ אסור. וכן כתב הלבוש⁴. וכן הוא מסקנת החרדים⁵.

*סקירה קצרה על הכתב יד (שנמסר לידינו באדיבות פרו' מ. בנייהו נר"ו מאוספו הפרטי) ועל הרב המחבר כתבנו בתנזרות שדה גליון 32.

¹ בשו"ע סי' ח'. ועי' משנה למלך ה' מא"ס פ"י הי"א, שלד' התוס' הוי דרבנן. וכ"כ הצ"ח בברכות ל"י ע"א, בד' הרמב"ם. אבל רבים חולקים. כמובא באוצר התשובות ערלה עמ' קמ"ב.

² משנה ערלה פ"ג מ"ט. שו"ע יו"ד סי' רצ"ד סעי' ט'.

³ שו"ע שם סעי' י'.

⁴ סעי' ט'. כך פרש הלבוש את לשון השו"ע. ועי' להלן.

⁵ כנראה כוונתו למ"ש בפרק כ"ו עמ' קי"ט שערלה נהגת בחז"ל מהלכה למשה מסיני, בודאה אבל ספיקה מותר. אבל אין שם הו"א ומסקנה, אלא דברים פשוטים.

זע"ן במרן בספר יורה דעה שם⁶ וזה לשונו: כרם שהוא ספק ערלה בא"י אסור ובסוריא מותר ואין צריך לומר בחוץ לארץ. עד כאן לשונו. וצריך לבאר במה שכתב היתר בסוריא בספק ערלה אינו ככל מין ספק, שהרי כתב בסעיף ט' דבסוריא מותר בספק ערלה והיינו דוקא בשלא ידוע שהובאו מן כרם שיש בו ערלה ונטיעות של היתר, וכמו שבאר הרב ש"ך⁷ והרב הלבוש, הא ידע שהובאו משם הרי הוא אסור אפילו שהוא ספק אם הם ערלה או מאילנות של היתר הנטועים שם, ואם כן איך התיר כאן בספר יורה דעה בספק ערלה, וסתרון אהדדי. וצריך לומר {ד} כאן בספר יורה דעה⁸ מיירי בכרם שאינו ידוע אם עברו ג' שנים של ערלה מזמן נטיעתם או לא, דכיון דלא איתחזק איסורא בכרם זה שיש בו איזה אילן ודאי ערלה - הרי ספק זה מותר. אבל בסעיף ט' מיירי שיש בודאי בכרם זה ודאי ערלה, אלא שיש גם כן נטיעות היתר גם כן, וכיון שידוע שהובאו מכרם זה שיש בו בודאי ערלה אפילו שהוא ספק דשמה פרות אלו אינם מהאילנות של ערלה אלא מן הנטיעות של היתר, אפילו הכי בסוריא אסור, כיון דאתחזק איסורא בכרם זה. כן היה נראה לעניות דעתי לחלק לכאורה⁹.

{ו}אחר העיון ראיתי לפרשו בענין אחר, והנה כתב הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות פרק יו"ד הלכה י"א: ספק ערלה וכלאי הכרם בא"י אסור בסוריא והיא ארצות שכבש דוד מותר, כיצד היה כרם וערלה וענבים נמכרות חוצה לו או היה ירק זרוע בתוכו וירק נמכר חוצה לו, שמא ממנו הוא זה שמא מאחר, בסוריא מותר, ובחוץ לארץ אפילו ראה הענבים יוצאות מכרם ערלה או ירק יוצא מן הכרם לוקח מהן והוא שלא יראה אותו בוצר מן הערלה או לוקט הירק בידו. עד כאן. {ו} בהלכה י"ב: כרם שהוא ספק ערלה או ספק כלאים בא"י אסור ובסוריא מותר ואין צריך לומר בחוץ לארץ. עד כאן לשונו. וכתב הרב כסף משנה

⁶ בשו"ע סעיף י'. [ונראה טעות המעתיק הוא, במקום ובספר יורה דעה צ"ל בסעיף יו"ד. כדרכם לכתוב י' מלא. וטעה וסבר 'ש בס' יו"ד' הוא בספר יורה דעה. ואינו אלא בסעיף י'. וכן להלן כמה פעמים].

⁷ ס"ק כ'.

⁸ צ"ל כאן בסעיף י'.

⁹ בעיקר הקושיא עמד גם בספר בית מאיר בסעי' ט'. ונשאר בקושיא. ע"ש. ובערך שי שם. [וכידוע דנו האחרונים אם שייך בערלה אתחזק איסורא, שהרי האילנות מעולם לא נאסרו, והאיסור הוא רק בפירות, וא"כ גם אם יש בכרם אילנות ערלה לא מקרי אתחזק איסורא, דהפירות יוצאים מחדש בכל שנה, ולא שייך לומר אתחזק איסורא על דבר שלא היה בעולם, ומיד כשבאו לעולם נולד הספק על כל כולם בשוה. כ"כ סברא זו בשו"ת שיבת ציון סי' מ"ט. ובאמרי בינה דיני טריפות סו"ס ט'. ועוד. ע"י באוצר התשובות ערלה עמי קנג-קנה. ומ"מ נראה דלכו"ע שייך לומר דהוי כאקבע איסורא. כיעוי' בהערות הגרש"ז אורבאך זצ"ל לשב שמעתתא עמי י"ט].

שדברי רבנו מבואר בסוף פרק קמא דקידושין ד¹⁰. וכן מבואר במשנה בסוף פרק ג' דערלה משנה ט': ספק ערלה בא"י אסור ובסוריא מותר ובחוץ לארץ יורד ולוקט ובלבד שלא יראנו לוקט. ופירש רש"י ספק ערלה, ספק עברו עליה ג' שנים, אי נמי פרדס שיש בו נטיעות ערלה ושאר נטיעות, ולקט כותי מהפירות ואין ידוע מהיכן, ובחוץ לארץ יורד ולוקט מהכותי הלוקח מפרדס שיש בו נטיעות ילדות וזקנות, וישראל יודע שהוא נכנס שם ולוקט לכתחילה ובלבד שלא יראנו ישראל כשהוא לוקט מהערלה, והא דתנן בסוריא מותר כשנלקט כבר, אבל לכתחילה אינו אומר לו רד ולקוט. עד כאן לשונו.

חז"ל דלפי שיטת רש"י מין דאתחזק איסורא שיש בכרם זה ילדות שהם ערלה וזקנות שאינם ערלה או זה שכל הכרם לא אתחזק בו איסורא שיש בו ערלה אלא שיש ספק אם עברו ג' שנים או לא, הכל דין אחד - בא"י אסור ספקות אלו, אבל בסוריא ספקות אלו מותרים¹¹, דאפילו ראינו שקצצם משם מכל מקום בשעה שלוקח הישראל מן הגוי כבר קצצם הגוי מאליו והויא כדעבד, ולכן מותר ליקח ממנו, אבל אם לא קצצם הגוי מאליו אלא על פי הישראל שאומר לו לך קצוץ לי ענבים מכרם זו ומכור לי, אסור אפילו בסוריא, שהוא לכתחילה אוכל מספק איסור, אבל בחוץ לארץ כל הנזכר מותר, דאין אסור בחוץ לארץ אלא ודאי ערלה, אבל כל מן ספק מותר.

אבל הרמב"ם פירש ספק ערלה בענין אחר, דהיינו שאנו יודעים בבירור שיש בכרם זה כולו ערלה, אבל מכל מקום המוכרם חוצה לא אין אנו יודעים בבירור שהם מכרם זה, דאפשר שהם מכרם אחר שאין בו ערלה, ולכן בא"י אסור ספק זה, ובסוריא מותר זה, כיון שלא ראינו ב{ע}נינו שהוא מכרם זה של ודאי ערלה, אבל אם אנו רואים בעינינו שהביאם מכרם זה למכרם אפילו בסוריא אסור אפילו שלא ראינו שקצצם מן הערלה אלא שראינו שהגוי מוציאם מכרם זה אסורות, אפילו שיש איזה ספק בדבר דשמא הביאם ממקום אחר לכרם זה ועכשיו מוציאם, אפילו הכי אסור בסוריא, כיון שהוא קרוב לודאי שהם מכרם זה האסור משום ערלה. אבל בחוץ לארץ הכל מותר, כיון שיש על כל פנים איזה ספק אפילו דחוק שמכרם אחרת הביאם לכרם זו למוכרם חוצה לה, אפילו שהוא ספק קרוב לודאי שהם מכרם ערלה בחוץ לארץ מותר, כיון שיש על כל פנים ספק רחוק שאינו מערלה. באופן שלדעת הרמב"ם כל ספק שהוא קרוב לודאי שהוא מכרם ערלה אפילו בסוריא אסור. ואם כן מה שכתב הרמב"ם בתחילה דספק ערלה בא"י אסור ובסוריא מותר וכו' כיצד וכו', מיירי בכרם של

¹⁰ דף ל"ח ע"ב.

ערלה ודאי, אבל מכל מקום יש עוד כרם אחרת במקום ההוא שאינו ערלה ויש ספק שקול אם הוא מכרם זה הענבים הנמכרים שם חוצה לו מכרם של ערלה או מכרם אחרת שיש שם שאינו של ערלה, ולכן מותר בסוריא כל זמן שלא ראינו יוצאות מכרם זה של ערלה, הא אם ראינו יוצאות שם המוכרם אסור בסוריא גם כן, אפילו שיש צד לומר דמכרם אחרת שיש שם הכניסם בכרם זו ועכשיו מוציאם למכרם, אפילו הכי אסור בסוריא, מכח שהוא ספק קרוב לודאי שהם מכרם של ערלה. אבל מה שכתב בהלכה י"ב כרם שהוא ספק ערלה וכו' בסוריא מותר ואין צריך לומר בחוץ לארץ, מיירי בכרם עצמה יחידה שיש ספק בה אם עברו ג' שנים אם לא, או שיש שם אילנות ילדות וזקנות שהוא ספק שקול אם הם ערלה או לאו, אזי אין בזה ספק קרוב לודאי שהם ערלה (ולא) {ולכן} בסוריא מותר ואין צריך לומר בחוץ לארץ.

זלמח {לא} הבאו חילוק זה מן הירושלמי בסוף פרק ג' דערלה וזה לשונו: איזה ספק ערלה, כרם של ערלה וענבים נמכרים חוצה לה בא"י אסור ובסוריא מותר, אמר ר' יודן אף זה אסור בסוריא ספק זה, ואיזה ספק מותר בסוריא כרם של ערלה וכרם אחר בצידו וענבים נמכרות חוצה לו, בא"י אסור בסוריא מותר. עד כאן לשונו. הרי לפי הירושלמי ספק שהוא קרוב לודאי שהוא ערלה אסור בסוריא. ואם כן למה {לא} הבאנו מכאן, דהנה אם אנו רואים שהענבים יוצאות מכרם ערלה ודאי אפילו שיש צד לומר דשמא מן הכרם שאינו של ערלה שיש שם הכניסם בכרם זה של ערלה ועכשיו מוציאם, אפילו הכי אסור מטעם שהוא ספק קרוב לודאי שהם מכרם של ערלה, ואפילו שבתלמודין סתמא קתני, מכל מקום כיון שפירשו בירושלמי כן, סתמו כפירושם. כן נראה לעניות דעתי בדעת רבנו ברור.¹¹

ואחר זה ראיתי להרב כסף משנה¹² שפירש דברי הרמב"ם קרוב לזה, ולא פירש עיקר החילוק בין דין י"א לדין י"ב בין קרוב לודאי לספק שקול, והאמת שנעלם ממנו דברי הירושלמי הנזכר. ומה שכתב הרב כסף משנה שם, דאם הכרם ספק אם עבר ג' שנים וכו' דמותר ללקוט ביד¹³. {צ"ע} מן¹⁴ בירושלמי¹⁵ שאמר ר' יודן עוד היא בקמייתא יורד ולוקח ובלבד שלא יראהו לוקט. ועיין שם

¹¹ עיי' גם בביאור הגר"א בסעי' ט' ס"ק ל"ג שהביא הירושלמי הזה כמקור לד' הרמב"ם בהלכה י"א. עש"ב.

¹² בהל' מא"ס פ"י הי"א.

¹³ בחו"ל.

¹⁴ כוונתו להקשות מזה. ולכן הוספתי {צ"ע}. ועיי' בהערה בסמוך.

¹⁵ סוף ערלה הנ"ל.

בפירוש הגאון¹⁶. ויש לו אריכות דברים בירושלמי הנזכר ובדברי הגאון שם. והמדומה לי שיש בירושלמי יתור לשון, וכן בדברי הגאון במקום ר"י צריך לומר רבנן. יעויין שם בסוף לשון הגאון.

אמנם תמהתי על הרב שולחן גבוה בסימן רצ"ג סעיף ט' וסעיף י' שכתב בסעיף קטן כ"ג וכ"ד וכ"ה ממה שכתב מרן ספק ערלה וכו' שהביא לשון הרמב"ם בשינוי קצת כמו שיעויין שם, וכן כתב הרב שולחן גבוה וזה לשונו: הלכות הרמב"ם וכו' והביאה בקידושין דף ל"ח עמ' ב' וכו' ופירש רש"י וכו' וכך הוא דעת הרמב"ם, דספק ערלה סובל ב' פירושים או ספק כל הכרם אם עברו עליו ג' שנים, או שיש בכרם נטיעות ילדות וזקנות, והכא הביא לנו הרמב"ם ספק בפירות ובסעיף שאחר זה הביא לנו ספק בכרם כולו שהוא פירוש ראשון של רש"י. עד כאן לשונו. ולאחר המחילה מכבודו וקדושתו לא ידעתי איך השווה להרמב"ם דסובר (עיין שם) {כרש"י}, הרי בעיון קל וחומר מבואר שלדעת רש"י מה שאסור בסוריא הוא לומר לגוי לכתחילה לקוט לי ענבים מכרם זה דיודע שיש שם זקנות וילדות או מכרם שהוא ספק אם עברו ג' שנים או לא, אבל אם הגוי לקטן מעצמו וישראל לוקח מן הגוי מותר הוא אפילו בסוריא לדעת רש"י, שהרי סיים רש"י שם והא דתניא בסוריא מותר בשנלקט כבר אבל לכתחילה אינו אומר לו רד ולקוט מה שאין כן בחוץ לארץ שאומר לו רד ולקוט לי מכרם זו. ואפילו שבתחילת לשון רש"י שכתב ובחוץ לארץ יורד ישראל ולקח מן הגוי הלוקט מפרדס וכו'. משמע שאינו אומר לו לך ולקוט לי. מכל מקום הרי מפורש כפי סיום רש"י שכמות הכי בתחילת לשונו הוא מן הגוי הלוקט מפרדס ע"י

¹⁶ כוונתו להג' הגר"א בסעי' ט' ס"ק ל"ג בסופו, שמביא הירושלמי הזה כראיה שלא מדובר בודאי ערלה. ע"ש. ואם כוונתו להקשות מזה על מרן, כוונתו כד', דכיון דלר' יודן גרסי' במשנתנו לחומרא "ובלבד שלא יראנו לוקט", [דלא כד' מר בריה דרבינא הבבלי בקידושין ל"ט ע"א, שגורס לקולא, שלא ילקוט ביד"]. א"כ אסור ליקח מכרם ודאי ערלה בחו"ל. ועל כרחך מדובר כשאנו ודאי, אלא כמ"ש רבינו לעיל שמדובר בשנמכרים חוצה לו ויש צד ספק [אפי' רחוק] שמא ממקום אחר באו. וזהו כד' הגר"א בד' הרמב"ם. ועי' גם בב"ח שמפרש כן ותמה כל הבית יוסף שלדבריו שמותר בחו"ל אפי' יודע שהגוי יורד ולקוט מהכרם רק שאינו רואהו, ליכא ספק כלל, אלא ודאי ערלה הוא. אמנם גם הרדב"ז סי' תתקס"ו מפרש כד' מרן, והביא שכ"כ הריטב"א בקידושין [לפנינו לית] ואחד הגדולים. ובדבריו מיושב קושית הב"ח אגב אורחיה, דכיון שהגוי הוא שיורד ולקוט ואין הישראל רואהו, יש צד רחוק לומר שלא מהכרם הזה לקט. עש"ב. ומעתה מה שמקשה ההמ"ח מהירושלמי, כבר נתבאר דלק"מ, חדא דהא כאמור מר בריה דרבינא בבבלי חולק וגורס "ובלבד שלא ילקוט ביד". ותו גם לנסחת המשנה שלפנינו "שלא יראנו לוקט" ולר' יודן, עדיין יש לפרש כהרדב"ז, דהא נמי חשיב ספק כל שלא רואה הגוי לוקט. כאמור. ועי' גם בתשו' מהרי"ט צהלון החדשות סי' ל"א, שכתב קרוב לד' הרדב"ז, דלהרמב"ם בחו"ל אפי' רואה ענבים יוצאות מכרם ודאי ערלה נשאר לנו צד ספק שמא הוא ענבים של כרם אחר כיון שלא ראה את מעשה הבצירה. ע"ש. ובמאמר מרדכי או"ח סי' ר"ג אות ג'. ובחזו"א ערלה סי' י"א אותיות א-ה.

דיבורו של ישראל הלוקח שאומר לו לך לקוט לי וכו' דהוא מותר מכח שלא רואה שלוקט מן הנטיעות ערלה והוייא ספק, ולכן מותר בחוץ לארץ מה שאין כן בסוריא בזה אסור לומר לו רד ולקוט לי. ואם כן לדעת רש"י אם הגוי לקטן ומכרן אפילו שישאל הלוקח יודע שהענבים אלו הם מכרם זה מותר ליקח מהם כיון שאינו אומר לו לקוט לי, כנזכר, דזה הוייא לכתחילה, אבל אם לקטן הגוי הוייא כדיעבד ומותר לקח. אבל לדעת הרמב"ם זה גם כן אסור, כיון שישאל יודע שהם מובאים מכרם זה שיש שם ערלה אסור. ומסתמא שהרמב"ם אינו סובר כפירוש רש"י שפירש ספק ערלה הוא זה, אלא מיירי שהכרם ודאי ערלה היא, אלא שהפירות הנמכרים חוצה לה יש ספק דשמא הוא מפירות כרם אחרת ולכן מותר, אבל אם רואה שמובאות מכרם זה שהוא ודאי ערלה הוייא קרוב לודאי שם ערלה, ואפילו שיש לתלות חששה רחוקה דשמא מכרם אחרת הביאה בכרם זו .... מוציאה .....¹⁷ אסור, כיון שהוא קרוב לודאי שהם ערלה. באופן שרש"י פירש ענין אחר ורמב"ם פירש באופן שאין אחר בפירוש ספק ערלה דהיינו שאינו ידוע הנמכרים חוצה לה אם הם מכרם זה של ודאי ערלה או מכרם אחרת שאינו ערלה כנזכר.¹⁸

ועוד אם דעת הרמב"ם כפירוש רש"י בתרא, דיש בכרם ילדות וזקנות וכו', איך אוסר הרמב"ם בסוריא אם ידוע שהובאו מאותו הכרם, הרי מותר גמור הוא, שהרי אין ספק שקול גדול מזה, כיון שיש שם ילדות וזקנות. אבל הרמב"ם מה שאוסר הוא בידוע שהביאם מכרם ודאי ערלה, אלא שיש איזה צד רחוק לומר שמכרם אחר הביאם לכרם זה, כיון שלא ראה שקצצם מן הערלה מן האילנות עצמם, ובשביל זה בחוץ לארץ מותר, אבל לא בסוריא. וצריך עיון דברי השולחן גבוה. ודוק. ועיין מה שכתבתי בדף ק"מ עמ' א'.

¹⁷ צ"ל מוציאה מידי ודאי.

¹⁸ עי' ברין בסופ"ק קידושין ובב"ח בסי' רצ"ד מה שפירשו בד' רש"י.

מדור גנזי ארץ ישראל

[ב]

הגאון רבי חיים יהושע הכהן חמצי זללה"ה
אב"ד חיפה

הגאון המחבר זצ"ל נולד באזמיר בערך בשנת תקנ"ה, אביו רבי רחמים רפאל יוסף ב"ר דוד הכהן חמצי היה מחשובי הגבירים בעיר, והחזיק ישיבה שבה למדו טובי החכמים בעיר, ובעידודו ובכספו מדפסו כו"כ מספרי חכמי העיר, ובניהם כמה מכרכי החקרי לב. ומצד אמו היה נכד לרבי חיים יצחק אלגאזי מח"ס "דרך עץ חיים" ועוד, מדייני אזמיר. רבותיו של רבינו היו מגדולי אזמיר: רבי פנחס די שיגורא [הפרד"ס]. ורבי יצחק מאיו בעל שרשי היס. ור"ח פלאגיי ועוד. בסביבות שנת תר"כ עזב רבינו את אזמיר ועלה לארץ ישראל וכיהן כאב"ד בחיפה, ושם גם מקום קבורתו [כ"ו אדר ב' תרמ"א].

חיבורים רבים חיבר רבינו, ורובם עדיין בכתב יד, המפורסם שבספריו הוא ספר "כה תברכו" על דיני נשיאות כפים [שלוניקי תרמ"א]. וכן נדפס ממנו לא מכבר מכ"י הגדה של פסח "מעשה חייא", הכולל ביאורים להגדה והלכות פסח, בהוצאת "אהבת שלום". כאן אנו מפרסמים לראשונה קטעים מחיבורו הנמצא בכ"י, הכולל חידושי דינים על סדר א-ב. כ"י זה נמצא ביד הוצאת "אהבת שלום", ובאדיבותם הואיל להמציא לידינו חלקים מהכ"י הקשורים בהלכות ארץ ישראל. ותודתינו להם בזאת. וכן לרה"ג רבי דוד מזרחי שליט"א, שהשתדל וטרח בענין.

כ"ב. ארץ ישראל. אסור לצאת מא"י לחו"ל אפי' בזמן הזה, ואפי' אם הדין נותן דמותר לצאת לאיזה דבר מצוה, יש להחמיר שלא לצאת ממידת חסידות, כאשר כתבתי במערכת הח' אות י"א. ואם הוא בדרך עראי על מנת לחזור ואיכא צד מצוה בדבר אין להחמיר אפי' ממידת חסידות.

כ"ג. ישיבת א"י. פסק הרב המב"ט ז"ל בח"א סי' רמ"ה, דהנשבע שלא לדור בא"י אין שבועה חלה עליו. יע"ש. והיינו דס"ל כסברת הרמב"ן ז"ל ודעימיה שהכניס במנין המצות לדור בא"י ת"ו. ברם לסברת הרמב"ם ז"ל ודעימיה דסברי

מרנן דבזמן הזה ליכא מצוה דאורייתא לדור בא"י כי אם מצוה דרבנן, השבועה חלה עליו. ועיין להרב החסיד ז"ל בארעא דרבנן במערכת הי"ד אות רצ"ז. ע"ש.

כ"ד. ארץ ישראל ת"ו. מכירת בית לגוי בא"י ת"ו אם הוא מותר או לאו, פלוגתא דר' מאיר עם ר' יוסי במתני' דפ"ק דע"ז, דר' מאיר אסר אפי' להשכיר, ור' יוסי מתיר להשכיר. ע"ש. נמצא דלמכור הכל מודים דאסור, ובלהשכיר הוא דפליגי. והרמב"ם ז"ל פי"ד מהל' ע"ז פסק כר' יוסי דמותר להשכיר, וכן פסקו רבינו הטור ומרן ז"ל בשלחנו הטהור יורה דעה סי' קנ"א. ופסקו התם, דהגם שהתירו להשכיר, לא התירו אלא לאוצר וכיוצא, אבל לא לדירה, ויהיב טעמא מפני שמכניס לתוכו ע"ז. ע"ש. ומור"ם ז"ל בהגה שם כתב, דהאידנא נהגו להשכיר אף לדירה כיון שאין נוהגין להכניס ע"ז בבתייהם ע"ש. ועיין לקמן באות כ"א.

כו. תרומות ומעשרות. ראיתי להגאון מופת הדור ז"ל בספרו ברכי יוסף יורה דעה בסי' של"א אות י"ט שכתב וז"ל הלוקח שומשמן מן הגוי בארץ ישראל ועשה מהן שמן אינו חייב לעשר וכן המנהג פשוט כמ"ש השואל למוהרשד"ם ז"ל בשו"ת יורה דעה קצ"ב. ועיין מ"ש מוהר"ר בצלאל בתשו' סי' ב'. הרב מוהר"ם ו' חביב בתשובה כתב יד סי' ל"ג. עכ"ל. ומשמע מדבריו שהוצאת השמן לא הוי גמר מלאכה אלא המירוח של השומשמן הוי גמר מלאכה, וכיון שהמירוח נעשה ע"י הגוי לוקח הישראל ממנו ומוציא שמן ופטור מתרומות ומעשרות.

זלכאורח נראה שהוא הפך ממה שכתבתי לעיל באות י"א משם הרב שדה הארץ ז"ל שהביא משם ספר משנת חסידים שכתב וז"ל, ואם הוא בארץ ישראל יזהר מלאכול דברים החייבים במעשר אם אינם מעושרים כגון התרמוסין וכו' וכן הענבים שנטעום ליין לבד או השומשומין שעיקרם לשמן וכו' כי לא נגמרו מלאכתם ביד גוי אלא בהוצאת היין והשמן מהם. עכ"ל. הרי מוכח דגמר מלאכה של השומשמן הוא הוצאת שמן. ומאחר שכן אנכי בער ולא אדע איך פטרו מוהרשד"ם ז"ל מתרומות ומעשרות להלוקח שומשמן מן הגוי והוציא שמן, דכיון דגמר מלאכה שהוא הוצאת השמן נעשה ע"י ישראל הרי הוא חייב בתרומות ומעשרות, דקיימא לן דהכל תלוי בגמר מלאכה. וכמו שכתבתי לעיל. ואין אתי ספר מוהרשד"ם ז"ל לראות הדברים במקומם איך קבעו המנהג שלא לעשר. ומ"ש הרב מופת הדור ז"ל בתר הכי ועיין מ"ש מוהר"ר בצלאל ז"ל, נראה שהביא אותו לחולק עליו.

נ"א. שמיטה. שאלוני פה עה"ק חיפה ת"ו בענין תרומות ומעשרות בשנת השמיטה מה דינה בארץ ישראל ת"ו, אם לקח מהגוי פירות קודם עמור אי חייב להפריש תרומות ומעשרות כשאר השנים או לאו. אנכי הוואה למרן הקדוש ז"ל בשולחנו הטהור יורה דעה סי' של"א דפסק בסכינא חריפא וז"ל, שנת השמיטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות כלל. ומור"ם בהגה שם כתב וז"ל, ויש אומרים אם הגוי מכר פירות בשביעית לישראל וגמר מלאכתו ביד ישראל חייבים בתרומה ומעשר וכו'. ב"י. וכן כתב כפתור ופרח. עכ"ל. וז"ל הרמב"ם ז"ל בריש פ"ד מהלכות שמיטה ויובל, כל שתוציא הארץ בשנה שביעית וכו' נקראו ספיח בין מן העשבים והירקות שעלו מאליהן והכל מותר לאכלו מן התורה שנאמר וכו' ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחין אסורים באכילה וכו'. ושם בהלכה כ"ד פסק וז"ל, מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר וכו' אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין וכו'. יע"ש. וכיון שפסק שהכל יהיה הפקר ודאי שהוא פטור מתרומות ומן המעשרות. יע"ש. ומקור דין זה הוא משנה וירושלמי בפרק קמא דחלה ופרק קמא דמעשרות, כמו שהראה לנו מאור עינינו מרן ז"ל שם בכספו כסף מזוקק. יע"ש. וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפירוש בפ"ו מהלכות מתנות עניים הלכה ה' וז"ל, ושנת השמיטה כולה הפקר ואין בה לא תרומה ולא מעשרות כלל. נמצא שדברי מרן ז"ל הן הם דברי הרמב"ם ז"ל ממש.

זבירות הנקנים מן הגוים אם חייבים להפריש תרומות ומעשרות, לא ביאר לנו הרמב"ם ז"ל, וממה שפסק שם בסוף פ"ד נראה דחייבים בתרומות ומעשרות, שהרי פסק וז"ל גוי שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין וכו'. ע"ש. ועיין להרב כסף משנה האריך שם. ורבים ונכבדים עמדו על דבריו ככתוב בדברי קדשו, ומדפסק דמותרין הם מוכח דחייבים בתרומות ומעשרות דכיון דאין קדושת שביעית בהם ודאי שחייבים בתרומות ומעשרות אם לקחן מהגוי קודם מרוח ומרחן הישראל, ומרן ז"ל לא ביאר דין זה דפירות הגוי שלקח הישראל אם חייבים בתרומות ומעשרות, וממ"ש מור"ם ז"ל סמוך ונראה בשם יש אומרים מוכח דדינו של מרן ז"ל דפסק דאין בה תרומות ומעשרות כלל הוא אפילו אם מכר הגוי לישראל וגמר מלאכתו ביד ישראל, ולזה כתב מור"ם ויש אומרים וכו'. אך אמנם אחר שהוכחנו מדברי הרמב"ם ז"ל דסבירא ליה דישראל שקנה פירות מהגוי בארץ ישראל קודם מירוח חייבים בתרומות ומעשרות בהכרח מוכרחים אנו לומר דגם מרן ז"ל הכי סבירא ליה, מכח הכלל שבידינו הכתוב אצל בעלי הכללים זיע"א דמרן הקדוש ז"ל דרכו הקודש בש"ע לפסוק כדברי הרמב"ם ז"ל. ואם כנים אנחנו בזה בדעת מרן ז"ל מה נענה להגהת מור"ם ז"ל הכתובה אחר דברי מרן ז"ל דמוכח להפך.

שוב ראיתי שדבר זה נפתח בגדולים גאוני עולם מאריות גברו מערכה מול מערכה, ואנכי הנבזה איני כדאי וראוי והגון לישא וליתן בדבריהם הקדושים ומה גם דחסר עינן ספרן של צדיקים זיע"א ולא באתי אלא לכתוב מה שראו עיני בהספרים הנמצאים אתי. וראיתי את המראה הגדול אשר כתב הרב הגדול מופת הדור חיד"א ז"ל בספרו ברכי יוסף שם, והאריך הרחיב בענין זה צוף דבר אמרי נועם זיע"א, ובראש אמיר הביא על דברי מור"ם ז"ל הללו דברי הרב ספר החרדים שכתב דפירות שגדלו בקרקע הגוי בשביעית ובאו ליד ישראל כגדלו בקרקע ישראל דמי ופוטרינ מתרומות ומעשרות וכך היה נוהג ומנהיג הרב גדול הדור מוהר"מ מטראני גם מוה"ר גדול הדור כמוהר"י קארו ז"ל בסוף ימיו כשחיבר ש"ע כתב סתם וכו' ולא חילק בין פירות הגוי, פשיטא ליה להרב ז"ל דדעתו דעת עליון הוא שלא להפריש תרומות ומעשרות בפירות שקנה מהגוי בשביעית קודם מירוח, והיינו ממה שבאו דבריו בסתם ולא חילק.

תז חזיתיה להרב מופת הדור ז"ל שם שכתב אחר שהביא דברי הרב ספר החרדים ז"ל שגם מוהרימ"ט ז"ל בראשון סי' מ"ג כתב שהעידו חכמים מזקני הדורות שאעפ"י שהרב מוהר"י קארו ז"ל היה חוכך להחמיר וכו' אח"כ הכריחו הרב אביו וכו' והחכמים שעמו שלא יעשרו כל עיקר דחומרא דאתי לידי קולא הוא וכו'. עכ"ל. ושוב כתב וז"ל הזהב, ועתה אמת אגיד כי הן כל יקר ראתה עיני ואשמעה אחד קדוש וכו' שבתשובות מרן כתב יד נקבצו דיו"ת וכו' ובסוף דברי מרן בתשובתו הראשונה כתב וז"ל, וכתבו לי מירושלים ת"ו כי כן מנהגם להפריש תרומות ומעשרות בשביעית מפירות שזרע הגוי בשדהו ונתמרחו ביד ישראל וכו'. ושוב חזר הרב המב"ט ז"ל להעמיד דבריו, וחזר מרן וכתב וז"ל: אמר יוסף קארו אחר שכתב הר"ם מטראני אגרת הזאת השנית רצה לעשות מעשה כדבריו וקמו כל חכמי העיר ועיינו בדבריו הראשונים ואחרונים וראו שאין בהם ממש ובשמיטה שעברה מיחו בידו ובשמיטה הזו שהיא בשנת השל"ד הקשה את רוחו ואמץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה והכריזו בבית הכנסת בגזרת נדוי שכולם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות הגוי שנתמרחו ליד ישראל בשביעית כשאר השנים. נאם יוסף קארו. והעיד על תשובה זאת הרב הגדול המוסמך כמוהר"ר משה גאלאנטי הזקן זצוק"ל שהוא הכיר וידע שנטפס תשובה זאת מכתבת ידו יד הקודש של מרן הקדוש ז"ל ממש כל הנזכר אות באות. ובתר הכי כתב הרב ז"ל וז"ל, ואולם פש גבן חקור דבר אכן מה נענה לשני כתובים המכחישים זה את זה אסדהתיה דרב הוא הקדוש מוהר"א אזכרי בספר החרדים ועדות ביהוסף אבי התעודה מוהרימ"ט ז"ל, וכל קבל דנא זה כתת ידו של אבא אביהן של ישראל רבינו הגדול מרן זצוק"ל העד העיד ביד חזקה ועל

ספר חוקה וכו'. יעש"ב. ולבסוף כתב וז"ל ולכל הדברות ידענו נאמנה כי דעת מרן הקדוש מתחילה ועד סוף כרבני ירושלים ת"ו לעשר. ואח"כ הביא תשובת רבינו הרדב"ז ז"ל שהעלה לפסק הלכה דהקונה ענבים של שביעית מן הגוי ועושה יין חייב במעשר דכיון שגמרן ישראל חייבין במעשר כשאר שנים. יע"ש. ונמצא דהולך ומסכים כדעת מרן ז"ל. ומעתה תנוח דעתינו לסמוך על שני המאורות הגדולים כמרן והרדב"ז ז"ל. ועוד בה שכתב מרן ז"ל דהכי נהוג בעה"ק ציון קרית מועדינו מאז ומקדם מזמן מוהרל"ח ז"ל. הרי מצינו גדולי האחרונים רבונותא בתראי רבינו מור"ם מהגהה והרב הלבוש והרב פרישה והרב מוהריק"ש ארבע נהרות רוח אחד לארבעתם כסברת מרן ז"ל. עכ"ל. הא קמן מבואר יוצר מדברי הרב ז"ל הקדושים באר הטב שהסכים להלכה ולמעשה להפריש תרומות ומעשרות בשביעית מפירות שקנה מן הגוי וגמרן ישראל שכן הוא סברת מרן הקדוש ז"ל. ומה גם שכתב מרן שכן נהגו בירושלים ת"ו מאז ומקדם.

ותבט עיני בשורי לאחד המיוחד מרבני ירושלים ת"ו מהאחרונים הלא הוא הרב החסיד כמוהר"א מיוחס ז"ל, בספרו שדה הארץ בתשובותיו לחלק יורה דעה סי' כ"ט, שעמד לבאר מה הדין נותן בפירות הנקחין מן הגוי אם ינהג בזה דין שביעית או לא, ומה שורת הדין נוטה לענין מעשה, ואם יש בזה שום מנהג בעה"ק ירושלים ת"ו מהרבנים הקדמונים. והשיב הרב ז"ל וכתב כי ה' הטובה עליו ולבסוף כתב וז"ל, כי דברי אלו לא לקבוע הלכה באתי רק להודיע כי המנהג של עתה פה עה"ק ירושלים ת"ו הוא כסברת מרן ז"ל לענין שלא לנהוג דיני שביעית בפירות הנקחין מן הגוי, אבל לענין מעשרות אינם מעשרים בשנה השביעית רק החרדים אל דבר ה', יען כי פה עה"ק ת"ו מנהגינו אפילו בשאר שנים להפריש תרומות ומעשרות בלי ברכה, על כן גם בשנה השביעית מעשרים בלי ברכה וכן אני נוהג. ובתר הכי הביא משם הרב המובהק כמוהר"ר משה מזרחי ז"ל שנשא ונתן בענין זה. ובהשקפה ראשונה עלה על דעתו דעת עליון לתמוה על מנהג ירושלים ת"ו שנהגו תרי קולות, שלא לנהוג דין שביעית כלל בפירות שקנה מן הגוי, וגם שלא להפריש תרומות ומעשרות, וכתב וז"ל, ובדאי דכיון דנהגו קדמונינו כסברת מרן ז"ל דאין בפירות הגוי דין שביעית א"כ ראוי להפריש תרומות ומעשרות והמנהג שלנו שלא להפריש הוא ח"ו שלא בהשגחה. ושוב כתב שהמנהג הוא בהשגחה ממה שפסק מרן ז"ל והכריע מדברי מור"ם בהגהה דסבירא ליה בכונת מרן ז"ל שר"ל דאפילו בפירות שלקח מן הגוי פטור מתרומות ומעשרות, וכמו שכתבתי בעניותי אנכי ההדיוט לעיל, והביא דברי הרב ספר החרדים ז"ל שכתב דמרן ז"ל הגם שכתב בתשובה להפך בסוף ימיו שחיבר הש"ע חזר בו. ועוד הביא סעד לדבריו ממה שמצא בכתב יד למוהאנ"ח ז"ל

שעשה מעשה בעה"ק חברון ת"ו לפטור מתרומות ומעשרות הפירות הקונים מן הגויים אפילו שמרחן ישראל, כיון שבעיר ואם בישראל צפת ת"ו כך נהגו שלא להפריש כמו שהעידו הרבנים האדירים זיע"א ושב ואל תעשה עדיף, כיון דבהפרשה איכא איסורא כמ"ש מוהר"ט ז"ל, וגם סח לו כמוהר"ר הרב פנחס דוד שמר זקנו ז"ל לא היה מפריש. עכ"ד. והרב שדה הארץ אחר שהביא כל דברי הרב כמוהר"מ מזרחי ז"ל הללו, מדבריו נראה שעמד על כל דבריו, שהרי כתב בסוף דבריו וז"ל, ואני בעוניי אומר הנלע"ד אחת לאחת במ"ש הרב יצ"ו דהנה במ"ש ראשונה וכו', וכתב הרב בנו ז"ל המגיה: עד כאן מצאתי בהעתקה וחבל על דאבדין ולא משתכחין. דבר הלמד מתשובה זאת דלפי דברי הרב שדה הארץ ז"ל דעתו דעת עליון נוטה יותר להפריש תרומות ומעשרות מפירות הנקחים מן הגוי בשביעית ולא (לנהוג) תרי קולי, והעד העיד בנו הרב ז"ל מנהג ירושלים ת"ו דהחרדים אל דבר ה' מפרישין תרומות ומעשרות אלא דאין מברכין כשאר השנים, דהמנהג הוא דאין מברכין. ולפי דברי הרב כמוהר"מ מזרחי זלה"ה הראה לדעת דטוב שלא להפריש, דשב ואל תעשה עדיף. וספר הקדוש ברכי יוסף ז"ל לא האיר וזרח בימיהם, ואמינא אנא כהן הדיוט לפקע"ד דאם השני צנתרות הזהב הללו זיע"א היו רואים דברי הרב ברכי יוסף ז"ל התשובה שהביא מגדול אדונינו רבינו מרן הקדוש ז"ל, דתשובה זאת היא היתה בשנת של"ד לפני מותו סמוך לפטירתו דבניסן של"ה נלקח ארון האלוהים, ומרן ז"ל בש"ע בדין זה כתב ששנת השמיטה שנת שי"ג כמ"ש כל זה הרב ז"ל שם, אין ספק דהיו מסכימים להלכה ולמעשה לתרום תרומות ומעשרות מפירות הנקחים מן הגויים קודם שנמרחו כמו שהעלה הרב ז"ל להלכה ולמעשה. והנה בעתה לא ידעין מנהג ירושלים ת"ו איך נוהגין, דהגם שהעיד הרב שדה הארץ ז"ל דדוקא החרדים לדבר ה' הם מפרישין תרומות ומעשרות אבל שאר העם לא נהגו להפריש, אפשר דאחר שהאיר וזרח האי ספרא רבה ויקרא ברכי יוסף ז"ל נהגו כל העם להפריש, כמו שהיו נוהגין מאז ומקדם, כעדות ביהוסף הוא הקדוש אביהן של ישראל אבינו הגדול מרן זצוק"ל דהעד העיד בנו לאמר דהכי נהוג בעה"ק ציון קרית מועדנו מאז ומקדם.

ושוב בא לידי ספר פאת השולחן ביאור על כל ההלכות ולשונות הרמב"ם ז"ל התלויות בארץ ישראל ת"ו אשר חיבר הרב הגדול בית ישראל בעל ספר תקלין חדתינן זלה"ה תלמידו של הגאון אור עולם רבינו אליהו החסיד מווילנא זצוק"ל, והביא לשון הרמב"ם ז"ל שפסק גוי שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה והגויים אינם מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם. עכ"ל. ובהגהה וז"ל

ומותרין לאוכלם בלא קדושת שביעית וחייבים בתרומות ומעשרות כפתור ופרח וב"י ורמ"א והרדב"ז ומוהר"מ מ'ן חביב ז"ל, ויש אומרים דאין מותרין רק בקדושת שביעית ופטורין מתרומות ומעשרות המבי"ט ומוהרימ"ט ז"ל וסברא ראשונה עיקר וכו' יע"ש. נמצא דהגאון רבין חסידא כמוהר"א מוילנא זלה"ה שר המסכים להפריש תרומות ומעשרות מפירות הנקחים מן הגויים קודם מירוח. והרב ז"ל המחבר האריך הרחיב בדיון זה בחכמתו הרמה והנשאה להחזיק דברי מרן ז"ל בתשובתו שפסק בסכינא חריפא דחייבין להפריש תרומות ומעשרות, דתשובה זאת היתה סמוך לשנת של"ה שנתבקש בישיבה של מעלה והש"ע חיברו קודם כמ"ש בחושן המשפט סי' ס"ז ברמ"א ז"ל, ונשא ונתן בדברי הרב המבי"ט ז"ל אשר עמד נגד רבינו מרן הרדוש ז"ל וגם בדברי מוהרימ"ט ז"ל בנו שהחזיק דברי הגאון מר אביו ז"ל, ואח"כ הביא דברי הרב מופת הדור ברכי יוסף ז"ל. ותשובה זאת של מרן ז"ל הביאה הרב ברכי יוסף ז"ל שראה אותה בכתב יד והרב ז"ל ראה אותה אחר שנדפסה בספר אבקת רוכל, ובסוף דבריו כתב הרב ז"ל וז"ל ובימי מרן ז"ל לא נתגלה תשובתו ומי לנו גדול כמו הגאון הרדב"ז ז"ל שהיה בימי מרן והמבי"ט ז"ל והכריע כפסק מרן ז"ל והלכה כדברי המכריע דבשל גויים פטור משביעית וחייב בתרומות ומעשרות עכ"ל. ולפי זה נראה דבימי הרב ז"ל שהאיר וזרח האי ספרא ויקירא בשנת התקצ"ה בעה"ק צפת אמת ת"ו, ודאי שחזרו לנהוג כולם להפריש תרומות ומעשרות בשביעית מפירות הנקחים מן הגויים ונגמרו ביד ישראל, דהרב ז"ל הכריחם לנהוג מכח דהלכה כמרן ז"ל כמו שהכריע הרדב"ז ז"ל, ומה גם שהוא מאריה דאתרא דארץ ישראל ת"ו וקבלנו עלינו הוראותיו הקדושים זיע"א.

מרן הגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א
הראש"ל ונשיא מועצת חכמי התורה

שריפת חלה בלילה בזמן חזח

עמדת ואתבונן אם מותר לשרוף בלילה את החלה שהופרשה למצות חלה. והנה בפסחים (מו:) שנינו, שהמפריש חלה ביו"ט, מניחה עד הערב "ושורפה", לפי שאין שורפים קדשים ביום טוב. ומשמע שמותר לשורפה בלילה. וכן פסק הרמב"ם (פ"ג מהל' יו"ט ה"ח), שחלה טמאה אין שורפים אותה ביו"ט, שאין עשה דשרפת קדשים דוחה עשה ולא תעשה דעשיית מלאכה ביו"ט. כיצד יעשה יניחנה עד הערב וישרוף אותה. וכן פסק מרן בש"ע (סי' קו ס"ד). ולכאורה קשה שהרי בתורת כהנים (פרשת צו אות קיז) על הפסוק (ויקרא ז, יז), והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף, איתא, זה בנה אב לכל הנשרפים שלא יהיו נשרפים אלא ביום. וק"ל בשבת (כה). כשם שמצוה לשרוף את הקדשים שנטמאו, כך מצוה לשרוף את התרומה שנטמאת, וחלה נקראת תרומה. בשלמא לתירוץ הראשון של התוס' (שם ד"ה כד), שהמצוה לשרוף את התרומה טמאה היינו מדרבנן, משום דדמיא לקודש, י"ל שהתורת כהנים מיירי בכל הנשרפים מן התורה, אבל חלה ותרומה שנטמאו שאינם טעונים שריפה אלא מדרבנן, לא גזרו בהם שלא לשרפן בלילה. אבל לתירוץ השני של התוס' שתרומה שנטמאת טעונה שריפה מן התורה, מפני שנקראת קודש. א"כ חלה ותרומה טמאים הוו בכלל קדשים, ואין שריפתן אלא ביום. אמנם מצינו בירושלמי (שבת פ"ב ה"א) תנינן אין מדליקין בשמן שריפה (שמן של תרומה שנטמאת שמיועד לשריפה) ביום טוב, מפני יו"ט שחל בערב שבת, מעתה אין מדליקין בשמן שריפה בלילה, על שם שאין שורפים את הקדשים בלילה, א"ר יוחנן ירדו לה לשיטת ר' ישמעאל, דא"ר ישמעאל תינוק שעבר זמן מילתו, נימול בין ביום בין בלילה, ושמן תרומה שנטמא כמי שעבר זמנו, הילכך נשרף בין ביום בין בלילה. ע"כ. וכן הובא הירושלמי בחידושי הרמב"ן (שבת כד:) בד"ה הא דאמרינן, וסיים ע"ז, ולמדנו בפירוש שהקדשים אין נשרפים עד בוקרו של יום ט"ז בניסן, ולא בט"ו, מפני שהוא יום טוב, ולא בליל ט"ז לפי שאין שורפין קדשים בתחלה בלילה. ע"כ. וכן הוא בחידושי הרשב"א (שבת כד:). וז"ל הריטב"א (שבת כד:) בד"ה ומה ת"ל עד בוקר. וא"ת למה לו להמתין עד בוקר שני, ישרפנו במוצאי הראשון, יש אומרים, דאין הכי נמי, אלא שקבע לו הכתוב זמן שישרפנו בבקר שני, שהוא זמן

חזרתו, שנאמר ופנית בבוקר והלכת לאהליך. אבל בירושלמי פירשו, שאין תחלת שריפת קדשים אלא ביום כהקרבתם, שנאמר ביום צוותו. אבל לאחר שהתחיל ביום נשרפים והולכים בלילה, ומדמו לה התם למילה. ע"כ. [ולכאורה יש להעיר מהירושלמי (סוף תרומות), אמרין דבי ר' ינאי, מדליקים שמן שריפה בחנוכה, וכן פסק הרמב"ם (פרק יא מהל' תרומות הל' יח), וזמן מצות הדלקת נרות חנוכה אמרו (שבת כא:) משתשקע החמה וכו'. (וכתב הב"ח (סי' תרעב) דהיינו בצאת הכוכבים, דשרגא בטיהרא מאי מהני. וכי"ב בתענית (יב.) כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית. והתם היינו צאת הכוכבים). נמצא שמדליק שמן שריפה בלילה. ומיהו בתוספות ישנים (מנחות מו:) הובאו בשער המלך (פי"ט מהל' פסולי המוקדשים) בסוף דבריו, [וכן הוא בשטה מקובצת (מנחות מו:) הנדפס בגליון הגמ' שם דפוס וילנא, אות ג], כתבו, שאף שאין שורפים קדשים טמאים בלילה, מותר לשורפם אחר שקיעת החמה בתוך אותם חמשת מילין שקודם הלילה, שעדיין יום הוא. כדאיתא במגילה (כ:). וא"כ י"ל דהירושלמי ס"ל שמשעת שקיעה זמן מצותה הוא. ואז מותר לכ"ע להדליק בשמן שריפה. ויש לדחות דהתוס' ישנים אזלי לפי שיטת רבינו תם (בתוס' שבת לה. ופסחים צד.), שאין בין השמשות מתחיל אלא אחר שלשה מיל ורביע אחר השקיעה, הילכך יום הוא. משא"כ לשיטת הגאונים שתיכף אחר השקיעה ספק לילה הוא. וצ"ע]. וע"ע בחידושי הר"ן, ובחידושי מהר"ם חלאוה (פסחים ג.). ע"ש.

וזרמב"ם (פרק יט מהל' פסולי המוקדשין ה"ה) כתב וז"ל: אין שורפים את הנותר אלא ביום שנאמר והנותר ביום השלישי באש ישרף. ואע"פ שהשלמים אסורים באכילה מתחלת ליל שלישי, אין שורפים אותם אלא ביום, בין בזמנו בין שלא בזמנו, וכן הדין בפיגול שאינו נשרף אלא ביום. ושריפת טמא ונותר ופיגול אינה דוחה יום טוב. וכתב מרן הכסף משנה, שטעמו של רבינו משום דפיגול ונותר בחדא שיטה שייטי. ע"ש. ומוכח שקדשים שנטמאו מותר לשרפן בלילה, שלא אסר לשרוף בלילה אלא נותר ופיגול, ולא קדשים טמאים, ופשיטא דחלה ותרומה שנטמאו לא עדיפי מקדשים שנטמאו ששריפתן בין ביום בין בלילה. ולפ"ז מה שאמרו בתורת כהנים, זה בנה אב לכל הנשרפין, לאו דוקא, אלא לכל הנשרפים משום נותר קאמר. וכן כתב בשו"ת מעשה אברהם (חיו"ד סי' טו דף סב סע"ב) בשם מר אביו הגאון רבי רפאל אשכנזי ז"ל, שהוכיח מדברי הרמב"ם הנ"ל, והחינוך (סי' קמג), שדוקא בנותר דגלי ביה קרא, אין שריפתו אלא ביום ולא בלילה, אבל קדשים טמאים נשרפים בין ביום בין בלילה, ושכן מבואר להדיא ברמב"ם (פ"ז מהל' מעשה הקרבנות ה"ג) שכתב, ושרפת כל הנשרפין כשרה בזר ובלילה. ע"ש. וזהו שכתב הרמב"ם (פ"ג מהל' יו"ט ה"ח)

שחלה שנטמאה מניחה עד הערב ושורפה. ומה שאמרו בתורת כהנים זה בנה אב לכל הנשרפים, שתהיה שריפתם ביום, היינו הנשרפים מדין נותר, שלא תאמר דדוקא בנותר דשלמים וכו', אלא בנה אב לכל הנשרפים משום נותר, צריך לשרפן ביום ולא בלילה. ע"ש. וע' להגאון רבי ירוחם פישל פירלא בספר המצות לרס"ג (עשה קטו דף שעג ע"א) שכתב לבאר שיטת הגאונים שלא מנו מצות עשה דשריפה אלא בנותר בלבד, ושכן מדוקדק לשון רס"ג, דס"ל שאין מ"ע בשריפת פסולי קדשים אלא בפיסול נותר בלבד, דבכלהו ליכא מ"ע בשריפתן אלא אחר עיבור צורה דחייל עליהו שם נותר, וא"כ אין מ"ע בשריפתם אלא העשה האמור בנותר וכו'. ע"ש. ובזה יש בנותן טעם למש"כ שאין מניעה בשריפתם בלילה, זולת בנותר. וכן מוכח בתוס' מנחות (מו:): אהא דתניא, שתי חלות הבאות בפני עצמן יונפו ותעובר צורתן ויצאו לבית השריפה, ופריך, לשרפינהו לאלתר, למה להו עיבור צורה, א"ר יוסף, ה"ט לפי שאין שורפים קדשים ביו"ט, וכתבו התוס', הו"מ למיפך לשרפינהו למוצאי יו"ט לאלתר, דמנותר לא ילפינן מדמסיק צורת הקרבתן. ע"כ. והשער המלך (בפרק יט מהל' פסולי המוקדשים) הוכיח מהתוס' מנחות הנ"ל, שהתלמוד שלנו חולק על התורת כהנים, וס"ל דדוקא בנותר גלי קרא שאינו נשרף אלא ביום, משא"כ בשאר הנשרפים ששריפתם בין ביום בין בלילה וכו'. ע"ש. אבל לפמ"ש בשו"ת מעשה אברהם, גם להתורת כהנים הדין כן בשאר קדשים שנטמאו, שנשרפים בין ביום בין בלילה. [ומ"ש השער המלך שם שנ"ל שאפילו בנותר ששריפתו רק ביום ולא בלילה, נשים חייבות, כי בנותר יש לאו הניתק לעשה, (חולין פג.), וכיון שהנשים מוזהרות על הלאו דלא תותירו, ממילא מוזהרות על העשה דשריפה. והגאון רעק"א בהגהותיו לשער המלך כתב להביא ראיה לזה. ומצאתי בשו"ת בשמים ראש (סוף סי' רו) שכתב כן להדיא. ע"ש]. וע"ע בשו"ת נודע ביהודה מה"ת (א"ח סי' צו) שנשאל מאת הגאון המובהק רבי ישעיה ברלין על לשון הטוש"ע (סי' תקו ס"ד), בחלה שנטמאה שמניחה עד הערב ושורפה, והרי אין שורפים קדשים בלילה, ותמה עליו הנודע ביהודה דמהיכא פשיטא ליה הכי, והלא מוכח מדברי הרמב"ם (פי"ט מהל' פסולי המוקדשין), שרק הנותר והפיגול אינם נשרפים אלא ביום ולא בלילה, משא"כ קדשים שנטמאו נשרפים אפילו בלילה, וכ"ש חלה ותרומה שנטמאו. אלא שיש לתמוה על הרמב"ם שזה דלא כמ"ש בתורת כהנים: זה בנה אב לכל הנשרפים שאין נשרפים אלא ביום ולא בלילה. וצ"ל שהוכיח מהגמרא דשבת (כד:) שחולק על התורת כהנים וכו'. ע"ש. וכ"כ המנחת חינוך (מצוה קמג), שאין איסור לשרוף בלילה אלא נותר ופיגול, ולא בשאר פיסולים, והביא ראיה גם ממ"ש הרמב"ם (פ"ז מהל' מעשה הקרבנות ה"ג), ששרפת כל

הנשרפים כשרה בזר ובלילה. ע"ש. וכו"ל. [ומ"ש הנוב"י להוכיח משבת (כד:)] שחולק על התורת כהנים, ע' מ"ש בשו"ת מנחת יצחק חלק ח (סימן קטז) ד"ה אמנם. ע"ש. וע' בשו"ת שבט הלוי חלק ו (סי' פח), שהוכיח במישור ג"כ מדברי הרמב"ם, ששורפים שאר קדשים בלילה. ע"ש. ובאמת שאף שבירושלמי (פ"ב דשבת) איתא להדיא לגבי שמן שריפה שיכולים לשורפו בין ביום בין בלילה, ולכאורה הוא חולק ג"כ על התורת כהנים, אולם אכתי לא איפרק מחולשא, דהא הירושלמי יליף לה מדין מילה שלא בזמנה אליבא דר' ישמעאל, ואנן לא קי"ל כר' ישמעאל, אלא אף מילה שלא בזמנה אין מלין אלא ביום, דקי"ל כתנא קמא דרשב"א (ביבמות עב סע"א), דאמר, כל הנימולין אינם נימולים אלא ביום. ע"ש. וכן פסק הרמב"ם (פ"א מהל' מילה ה"ח), וכתב בכסף משנה שכן פסקו גם הר"ף והרא"ש (פרק ר"א דמילה). וכ"פ הטוש"ע (סי' רסב ס"א). (וכן העיר הפני יהושע קידושין לד. דהא אנן קי"ל שאפילו מילה שלא בזמנה אין למול אלא ביום). מש"ה הוצרך הנוב"י להוכיח כן מהתלמוד שלנו. וע' בתוס' קידושין (לד.) בד"ה מעקה, שהקשה רבינו יוסף מארץ ישראל בהא דקי"ל אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט, מפני שיו"ט עשה ולא תעשה, ושריפת קדשים אינה אלא עשה, ואין עשה דוחה ל"ת ועשה. ואם איתא דאשה אינה חייבת במ"ע של יו"ט משום דהוי מ"ע שהזמן גרמא, וכי תוכל להדליק שמן שריפה ביו"ט, שעשה דשריפת קדשים ידחה ל"ת דיו"ט, אלא ודאי דהלאו אלים ולא דחי ליה העשה. ע"ש. ואם איתא ששריפת שמן שריפה אינה אלא ביום ולא בלילה, הו"ל מ"ע שהזמן גרמא שהנשים פטורות, וליכא בהו עשה דשריפת קדשים. א"ו ששריפת שמן תרומה טמאה בין ביום בין בלילה, ולהכי נשים חייבות. ובספר מעשה רוקח (קידושין לד.) כתב ששמע שכן הוכיח מהרי"ט אלגאזי. ע"ש. [וכן מבואר בשו"ת שמחת יום טוב אלגאזי (סי' סו), שהוכיח שהתוס' ס"ל כהרמב"ם (פי"ט מהל' פסולי המוקדשין), שדוקא נותר ופיגול שריפתם ביום בלבד ולא בלילה, אבל שאר קדשים שנטמאו שריפתן בין ביום בין בלילה. ושגם התוס' דקידושין ס"ל הכי בדיון שריפת קדשים, שאל"כ מה הקשו שיכולה אשה לשרוף קדשים ביו"ט, והרי אם אין שריפתם אלא ביום, הדר הו"ל מ"ע שהזמן גרמא שנשים פטורות, וליכא בהא עשה שידחה לא תעשה דיו"ט. ושוב הביא דברי הירושלמי (פ"ב דשבת) הנ"ל דמוכח שכל הקדשים אינם נשרפים אלא ביום וכו'. ע"ש. ובאמת שכבר כתב להוכיח כן השער המלך (פרק יט מפסולי המוקדשים) בד"ה והיה נראה. ע"ש. גם הפני יהושע (קידושין לד.) התעורר בזה, וכתב דדוקא בקדשים ממש יש קפידא שלא לשורפם בלילה כדין נותר, משא"כ שמן של תרומה טמאה, שכיון שהתירה התורה ליהנות ממנה בשעת ביעורה, להיסק תחת תבשילו, אדרבה

עיקר הנאתה בלילה וכו'. ע"ש. וכתב ע"ז הגאון המקנה, שיש ראייה מפורשת לזה ממתני' דפסחים (מו:) בדין הפרשת חלה טמאה ביו"ט שמניחה עד לערב ושורפה, מוכח להדיא שמותר לשורפה בלילה, ודין חלה כדין תרומה. [וע' בשו"ת ספר יהושע א"ח סי' יט, בד"ה ומ"ש המקנה, מ"ש ע"ז]. ע"ש. ובספר שרשי הים ח"א (דף ע ע"ד) כתב בשם "נצח ישראל" (קידושין לד.) שהכריח שאע"פ שעשה של שריפת קדשים אינו אלא ביום ולא בלילה, והו"ל מ"ע שהזמן גרמא, אע"פ כן נשים חייבות. ע"ש. ואין הספר הזה מצוי אצלי. וק"ק על הרב שרשי הים שלא ציין לדברי הפני יהושע והשער המלך. וע' בשו"ת שבט הלוי חלק ו (סי' פח). וראיתי להגאון מהר"י טייב בספר ווי העמודים (סי' שפט) שהביא דברי מהר"י ט אלגאזי הנ"ל, שהוכיח מהתוס' (קידושין לד.) ששריפת תרומה בין ביום בין בלילה, שאל"כ הו"ל מ"ע שהז"ג שהנשים פטורות. וכתב לדחות שו"ל דאע"ג דמדאורייתא תרומה טמאה נשרפת אפילו בלילה, אבל מדרבנן אין נשרפת אלא ביום. וה"ט משום דמוכח מהירושלמי (פ"ב דשבת), שכל הקדשים אין נשרפים אלא ביום, וגזרו תרומה אטו קדשים, וא"כ הו"ל מ"ע שלא הזמן גרמא, ונשים חייבות. ושם הביא הראיה מהירושלמי (סוף תרומות), שמותר להדליק נר חנוכה בשמן שריפה, ואילו היה אסור מן התורה להדליק שמן שריפה בלילה, היכי שרינן איסורא דאורייתא משום מצוה דרבנן, אלא ודאי שהוא רק מדרבנן גזרה אטו קדשים, ובמקום מצוה לא גזרו. ע"ש. אבל למאי דנקטין כמ"ש הרמב"ם שדוקא נותר אינו נשרף בלילה, משא"כ קדשים שנטמאו, לפ"ז אין מקום כלל לגזור תרומה אטו קדשים. ועוד דמכיון דליכא אלא עשה, ואין לאו כלל, אין סברא לגזור. וכמ"ש התוס' מנחות (סח.) ד"ה והא כתיב. ע"ש. (וע"ע במשנה למלך פ"א מהל' יו"ט הלכה יז). ובשו"ת ספר יהושע (א"ח סי' יט) הביא ג"כ הראיה מהירושלמי (סוף תרומות), שמדליקים נר חנוכה בשמן שריפה, אלמא שמדליקים שמן שריפה בלילה. ואף דבמגילה (כ:) אמרינן דעד צאת הכוכבים יממא הוא, מ"מ בבין השמשות היה אסור לשרפו. ע"ש. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק חלק ח (סי' קטז) ד"ה אך, וד"ה ובזה. ע"ש. ויש לדחות כמשי"כ לעיל. ודו"ק. ובספר לימודי ה' (לימוד ר"ב דף צז ע"ב) אחר שהאריך בפלפול בענין זה, העלה שהתלמוד שלנו סובר שדוקא נותר אינו נשרף אלא ביום, וכן הפיגול. משא"כ שאר קדשים שנטמאו, נשרפים גם בלילה. ובין להתלמוד שלנו ובין להירושלמי שמן שריפה נשרף גם בלילה, אלא שלפי התלמוד שלנו לא נאסר לשרוף בלילה אלא נותר, ולהירושלמי נותר וטמא דין אחד להם. ושמן שנטמא דחשיב שלא בזמנו, מותר לשורפו בין ביום בין בלילה. ע"כ. והגאון העמק שאלה (פרשת וירא סי' י אות ח) כתב, דמה שהוכיח הגאון טורי אבן מהירושלמי פ"ב דשבת, שכל

הנשרפים בקדשים אסור לשורפם בלילה, מ"מ בביאור הספרי פר' נשא (פסקא כח), ביארתי שמהירושלמי מוכח להיפך וכו'. ע"ש. אולם הרמב"ן (שבת כד:) למד מהירושלמי כדברי הטורי אבן. וכ"כ בשו"ת שמחת יום טוב (סי' פו), ובספר ווי העמודים (סי' שפט) הנ"ל. וצ"ע. וע' מ"ש בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חאו"ח ס"ס עו) ע"ד הנוב"י. וי"ל ע"ד. וע"ע בספר נשמת חיים אבולעפייא (דף פח ע"א), ובשו"ת ספר יהושע (חאו"ח סי' יט), ובשו"ת עמודי אש (בקונטרס עמוד ירושלים דף ו ע"א). ובספר משנה ברורה בביאור הלכה (סי' תקו ס"ד), ובספר מצות המלך (דף לו ע"ב).

מסקנא דדינא לפי מה שהעלו רוב האחרונים הנ"ל בדין שריפת חלה טמאה ותרומה טמאה, רשאים לשורפה בלילה. ולית דין צריך בשש. [ויש להוסיף עוד סניף להקל, כי הנה דעת רבותינו גדולי עולם רבינו יעקב בי רב, והרב המב"ט, והשל"ה, להלכה ולמעשה, שהפרשת חלה בזה"ז היא בכל שהוא, וכמ"ש מרן החיד"א בשמם בברכי יוסף (שיו"ר ברכה סי' שכב סק"א), ושכן המנהג בא"י. וכבר כתב בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד סי' שנב) בשם רבו, שיש לצדד שהמצוה בשריפת חלה או תרומה טמאה, היא בכזית כדין נותר. וכדמוכח בפסחים (כח:). וע"ש. וא"כ היכא דליכא מצוה בשריפת החלה, שאין בה שיעור כזית, יכולה להיות שריפתה אף בלילה. ועי' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' יג). ודו"ק].

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

בדין כשרות האילים

בעהית"ש. בחמישי בשבת עשרים יום בשבת התשס"ג

לידידי ומכובדי דגול מרבב'ה,
רב אהב'ה ורב חביב'א,
הרב הגאון ר' אליהו מלכה שליט"א
הרב ור"מ דעי"ת כרמיאל יע"א.

שלום רב לאוהבי שמך, וגם ברכות יעטה לעד

זז כשלש שבועות שקיבלתי את תשובתו הרמת'ה אשר שירטט ואשר ערך וכתב
בענין האילים שהביאו ממדינת אוסטרליה, ושחטו מהם איזה אחדים תחת
פיקוחם של שני ת"ח חשובים ומומחים במלאכת השו"ב, ונהגו בהם כדין חיה
לענין כסוי הדם.

ואחרי זה נודע לו שהיה דיון ברבנות הראשית לישראל על האילים הללו אם
טהורים הם אם לאו, ועדיין לא נפסקה הלכה זו. עו"כ כת"ר שכב' מעלת
הרב הראשי לישראל הראש"ל הגאון המפורסם ראב"ד שליט"א, הורה לו להתיר
את אלו שכבר נשחטו, ולא לשחוט אחרים עד שתתברר הלכה זו.

זכן ציין שבדקו בהם יחד עם הרה"ג אשלג נר"ו ראש השו"ב דבית המטבחים
שם, ומצאו בהם סימני טהרה, שהם מעלים גרה ומפריסי פרסה, ובדקו בלחי
העליון שלהם ולא מצאו לא שיניים ולא ניבים. והקרניים שלהם מפוצלות, וע"כ
מן הדין בשרם וגם חלבם מותר, וטעונים כסוי הדם ככל החיות הטהורות. וכב'
דן בסוגיא דסימני טהרה במסכת חולין (נ"ט ע"א) ובמה שנאמרו בה בראשונים
ואחרונים, ונר"נ בדבריהם כיד ה' הטובה עליו.

אות א: ובטרם שאבא לדון במ"ש מעלתו הר"מ נר"ו בענין מסורת לטהרתם,
אקדים ואפתח במאי דסיים כת"ר, שאחר שכתב תשובתו להתירם שב
וביקר בבית המטבחים וראה ששחטו עוד אילים נוספים משום ההכרח של
משרדי הממשלה, אך מכרו אותם עם הטרפות ורב בית המטבחים בדק בראשים
שלהם, ומצא שתי שיניים קטנות בקצה הלסתות, אחד מצד זה ואחד מהצד

השני, מה שלא הצליחו לראות בבדיקה שעשו בעודם חיים, כי הן נמצאות בעומק הלסתות.

זחנזח למרות גילוי זה העלה בכוחא דהיתירא, וזאת בהקדים דברי הגמרא בחולין (נ"ט ע"א) דכל בהמה שמעלה גרה בידוע דאין לה שינים וטהורה, ושאלו והרי גמל דמעלה גרה הוא ואין לו שינים למעלה וטמא, גמל ניבי אית ליה, ורש"י ז"ל כתב ניבי, שתי שינים יש לו למעלה אחת מכאן ואחת מכאן. וכו', לשון מורי ניבי, אע"פ שאין לו שינים ממש, חניכין שקורין מנצוב'ש יש לו, ובולטין וניכר מקום בליטתן זו אצל זו כשינים. עכ"ל. ואחר שהזכיר מדברי הראשונים בזה. הביא את לשונו של מרן ז"ל בש"ע (סימן ע"ט ס"א) וז"ל, וכל בהמה וחיה שאין לה שינים בלחי העליון ולא ניבים שהם תלתלי בשר כעין שינים בולטין בחניכים, וי"א שניבים הם שתי שינים למעלה אחת מכאן ואחת מכאן בקצוות הלסתות בידוע שהיא טהורה. עכ"ל. וכתב הרב הכותב שליט"א, דעפ"י הכלל שבידינו דסתם ויש הלכה כסתם, והזכיר סברת הי"א רק כדי לחלוק כבוד לבעל דעה זו, וכמ"ש ג"ע ביבי"א ח"ו (חיו"ד סימן ה') וסמך בזה אדברי הרמ"ע מפאנו ז"ל (סימן צ"ז) וז"ל, דע כי מרן המחבר דרכו בש"ע להביא תחילה הדעה היותר מוסמכת, ולא זכר הסברה השניה אלא כדי לחלוק כבוד לבעליה שגם הם גדולים. וכ"כ החלקת מחוקק באהע"ז (סימן א' סק"א), והש"ך ביו"ד כללי ההוראה (סס"י רמ"ב), ולפ"ז בנ"ד שמרן ז"ל סתם דניבין הן תלתלי בשר ולא שתי השינים שבקצוות הלסתות, ובאילים הללו אין תלתלי בשר כי אם שתי שינים ממש בשתי הקצוות, והעיקר כסתמא דמרן ז"ל, ולדבריהם האילים האלו מותרים הם.

עז"כ שם, אמנם הרב כף החיים שם (אות ד'), כתב בשם כמה פוסקים דהניבין הן שתי שינים למעלה אחת מכאן ואחת מכאן, ולשון זה נראה עיקר, ושכ"ד הש"ך והפר"ח (סק"ב) ולה"פ ועוד פוסקים, שלא יהיה לה לא תלתלי בשר ולא שתי שינים. עכ"ד. וכתב דיתכן דהרב כה"ח החמיר משום דאין לו הכלל הזה דסתם ויש הלכה כסתם, וכמ"ש הכה"ח באו"ח (סימן י"ג אות ז') ע"ש. לכן לפי האמור יש מקום להקל בהם שיהיו מותרים, שהרי אם נאסור אותן, בעל האילים ישחט אותן וימכור אותן כטרפות לאחינו בנ"י, שזה חמור יותר, ומה גם שיש הפסד ממון והתורה חסה על ממון של ישראל. לכן לפי ענ"ד האילים האלו מותרים באכילה מלבד החלב שלהם וטעונים כסוי הדם בלא ברכה, כפי שהעליתי בס"ד. עכ"ד הרב הפוסק הנ"ל.

ואחר המחילה רבה ממעכת"ר, הנה גם לשיטת הכה"ח העיקר להלכה בדעת מרן ז"ל הוא כמו הדעה שכתב בסתם. רק דס"ל להכה"ח וסיעתיה, דמרן כתב דעת י"א לחוש לה לכתחילה, ולא רק לחלוק כבוד לבעל דעה זו, שלא כסברת הרמ"ע ז"ל וסיעתו והכרעת מרן היב"א נר"ו. ואילו כאן (בסימן ע"ט סק"ד) כתב הכה"ח בפירוש, דהעיקר בזה כסברת הי"א שבש"ע, ולא שייך לומר בזה דהכה"ח אזיל לשיטתו. ודבריו ז"ל מבוססים ע"ד הש"ך ופר"ח שכתבו בזה להדיא דסברת הי"א היא עיקר. וכ"כ רוב האחרונים. וכן הוא מפורש בתוספות בחולין (נ"ט ע"א) דהעיקר כסברא הראשונה שברש"י ז"ל, דניבים הם שינים ממש אחת מכאן ואחת מכאן. וע"ש שהביאו ראיות לזה שניבים הן שינים ממש.

וכן הוא דעת רוב ככל הראשונים, ואע"ג שכתבו האחרונים שדעת הרשב"א והטור כהסברא השניה שהניבים הם תלתלי בשר, הנה כ"כ הרשב"א ז"ל בת"ה (בית ג' שער א'), אך בחידושי הרשב"א ז"ל על חולין שם הביא רק הדעה הראשונה דרש"י ז"ל שהיא סברת הי"א שכתב מרן ז"ל בש"ע.

וז"ל הרשב"א ז"ל בחידושו שם, והרי גמל דמעלה גרה ואין לו שינים למעלה וטמא. כלומר והיכי כיילת ותנית דכל בהמה שמעלה גרה ואין לה שינים למעלה טהורה. ושני ליה גמל ניבי אית ליה, והן השינים שלועסין בהם, והגמל יש לו אחת מכאן ואחת מכאן בקצות הלסתות, וכנגדן בסוס ניכר, כן פירש רבינו שלמה ז"ל וכן עיקר. וכן פירשו בתוספות. עכ"ל. וכן הוא ברוב הראשונים ז"ל על הש"ס.

וגם הרב המגיד ז"ל בהלכות איסורי ביאה (פ"א ה"ב) כתב כן, וז"ל, וביאור דבריו ז"ל כך הם, כבר ביאר הוא שצריך שיהיו ב' הסימנים ובאומרו כל בהמה שהיא מעלת גרה, ר"ל מן הטהורים, וכן הוא האמת כמבואר בגמרא (נ"ט ע"א) שאין לך בטהורים שיהיו לו שינים מלמעלה. עו"כ ושם אמרו גבי גמל והלא יש לו ניבי למעלה פי' שתי שינים אחת מכאן ואחת מכאן בקצוות הלסתות, וכו' וצורך הוא להשמיענו שכל שיש לה שינים למעלה טמאה וכו'. עכ"ל. נמצא דנקט הפירוש הראשון דרש"י שניבים הם שינים, וגם מפרש כן בדעת הרמב"ם ז"ל שכל שיש לה שינים למעלה טמאה היא. וכפי הנראה למד כן מלשונו של הרמב"ם ז"ל בהלכה ב' שם שכתב, וכל בהמה וחייה שהיא מעלת גרה אין לה שינים בלחי העליון. ומסתמיות דבריו שלא הזכיר כלל ענין תלתלי בשר משמע דרך בשינים תליא מילתא.

וכ"נ גם מהרי"ף והרא"ש ז"ל שכתבו, א"ר חסדא היה מהלך במדבר ומצא בהמה ופרסותיה חתוכות, בודק בפיה אם אין לה שינים למעלה בידוע שהיא

טהורה, ואם לאו בידוע שהיא טמאה, והוא שיכיר בן גמל. עכ"ל. וכתב הר"ן ז"ל שם, אם אין לה שינים למעלה בידוע שהיא טהורה, לפי שהיא מעלת גרה, ואם לאו בידוע שהיא טמאה שאינה מעלת גרה והוא שיכיר בן גמל שאין לו שינים והוא מעלה גרה ואינו מפריס פרסה, אין לך דבר שמעלה גרה וטמא אלא גמל, וה"ה לשפן וארנבת כדכתיבי בקרא בהדיא, מיהו א"צ שיכיר שפן וארנבת לפי שיש להן שינים, אבל גמל בעודו קטן אין לו שינים ולא ניבים. עכ"ל. וגם מדבריו נראה דנקט כפי' הראשון דרש"י ז"ל שניבין הן שינים.

ועוד דהש"ך הוא מסיעתו של הרמ"ע מפאנו ז"ל בהא דלא מביא מרן ז"ל סברת הי"א רק כדי לחלוק כבוד לבעל דעה זו. וכמ"ש בכללי הוראה סס"י רמ"ב, והביאו הרה"ג הכותב בעצמו שם וכו"ל, ועם כל זאת כתב כאן להדיא דהעיקר כסברת הי"א שבש"ע, ובודאי דלא שייך לומר עליו דאזיל בזה לשיטתו, אלא ודאי ס"ל דכאן אינו ככל סתם ויש שהעיקר כסתם, אלא כאן העיקר כ"א שהוא דעת רוב ככל הראשונים ז"ל.

אות ב: ובאמת שגם מרן ז"ל בב"י הביא דעה זו דניבים הן שינים באחרונה. כיע"ש. וכל מי שראיתי מן האחרונים כולם יצאו בעקבות הש"ך והפרי"ח שהעיקר בזה כהדעה הראשונה. וכן הוא בשו"ג שם. וגם הכה"ח שם כתב שכן דעת לה"פ ובל"י (אות ב') ושפ"ד (אות ב') ובית יצחק (ב'). וע"ש. באופן שאין כאן מקום לומר שהכה"ח כתב עפ"י שיטתו, דאין שיטה כזו שהי"א הוא עיקר נגד הסתם, אלא דכאן ס"ל לכולהו רבנן שהעיקר בזה כהדעה הזו, ואולי גם הבינו שאין כאן חלוקה של סתם ויש כהרגיל בדברי מרן ז"ל, אלא יש כאן ענין אחר שבא לחוש להדעה הזו ג"כ וכדלהלן, ועכ"פ אין אפשרות לבא לדון בחמורות כאלו להתיר עפ"י האי כללא דסתם ויש הלכה כסתם, במקום שכל הפוסקים כמעט סוברים שהעיקר להלכה כה"א.

ובחזית בזה ראיתי בספר תפארת יעקב לר"י גיזינדהייט ז"ל על חולין (נ"ט ע"א) בד"ה ניבי, שהביא את שני פירושי רש"י, ומ"ש התוס' דהעיקר כהפירוש הראשון, וכתב ולולי דבריהם נ"ל להיפך ממש, כיון דכולה סוגיא קרא להן שינים, וכ"נ בתר הכי גבי שפן וארנבת קורא אותן שינים, ומ"ש דבגמל קורא אותן ניבי כיון שהם שינים ממש. ועוד כיון דבא לישב נהי דאין לו שינים כמו לטמאה אחרת אבל ניבי אית ליה, עכ"פ אי ניבי היינו שינים ממש רק שהן אחת מצד זה ואחת מצד זה, א"כ חילוק זה לא הוזכר בדבריו כלל, דכי יש הבדל בין ב' שינים או הרבה, דרך שתים נקראו ניבי ולא יותר, ובהכרח שבתבית ניבי רמז מה שבא ליישב דאף דגמל אין לו שינים, אבל ניבי אית ליה, דהיינו בליטות,

ושם ניבי כולל ג"כ שינים ממש, אבל יכול לאומדן גם על בליטות, אבל שינים לא יפול על בליטות כלל, ולכך הבדיל ביניהם במה שאמר ניבי, וכו'. עכ"ל.

ואחר המחילה מהדר"ג כראוי, יש מקום בראש לחלק ולומר דלעולם ניבי הם שינים ממש, אבל ידוע ומפורסם דהם שונות משאר השינים גם בצורה וגם במקום הימצאם, שהם עומדות אחת מן הקצה הזה ואחת מזה וכשאמרו בתחילה דלטמאות יש שינים בלחי העליון כונתם לכל השינים החותכות והניבים, ושאלו והרי גמל דאין לו שינים כשאר הטמאות, ואע"ג דיש לו שתי ניבין אפשר שאינן נחשבים שינים אלא הם בכלל הטוחנות, ותירצו דגמל ניבי אית ליה והם מכלל השינים, ולא מיקרי שאין לו שינים למעלה. (וההבדל הוא לא בין מעט להרבה שינים, רק כאמור יש הבדל מהותי בין ניב לשן רגילה). ומ"ש דשם ניבי כולל גם בליטות בשר, הרי התוס' הוכיחו דזה רק שינים שלא מצאנו ניבי רק על שינים ממש ולא על בליטות בשר.

וגם מ"ש בסוף הדיבור דמהגמ' משמע דיש הבדל בין שיני הטמאות לבין הגמל ורצה להכריח מזה דניבי הם בשר ושונה משיני הטמאות גם זה לא מוכרח, דגם למ"ד ניבי הם שינים ממש עכ"פ יש הבדל גדול בין הגמל לשאר הטמאות, דהסוס והחמור וכו' פיהם מלא בחותכות ובניבים. אבל הגמל נראה כמו בהמה טהורה ממש, שהרואה רואה שאין לו שינים, דהחותכות הן הן הבולטים מן הפה, וזה נראה כמו הטהורים. ותירץ דניבי אית ליה, דאע"ג דאינן בולטים כלל, מ"מ יש לו שינים ולק"מ. וע"כ אין לנו אלא דברי התוס' ורוב הראשונים דהוכיחו שניבי הם שינים ממש.

אות ג: ועוד נלע"ד הקלה, דבשינים ממש לית מאן דפליג דהוי סימן טומאה, ומחלוקת שני הפירושים הנ"ל היא רק בניבים של בשר, דלפי הפירוש הראשון ניבי היינו שינים בקצוות הלסתות. וכשאינן לה שינים כלל בלחי העליון טהורה היא, ואעפ"י שיש לה תלתלי בשר כעין שינים אין בכך כלום, דשינים בעינן וליכא. אבל המ"ד השני ס"ל דאינה טהורה עד שלא יהיו לה שינים ולא ניבים לא משינים ממש ולא של בשר. ונמצא דמ"ד תלתלי בשר מחמיר טפי דאפילו תלתלי בשר הוי סימן שאינה טהורה, וק"ו שינים ממש. ולפי"ז בניבים שהן שינים ממש לכ"ע הוי סימן טומאה.

והדברים נראים ע"פ הסברא, דלא יהיו תלתלי בשר הדומים לשינים יותר משינים עצמם, אלא דיים שיהיו כמותם. דבגמרא חולין (נ"ט ע"א) אמרו, ת"ר אלו הן סימני בהמה וכו', כל בהמה שמעלה גרה בידוע שאין לה שינים למעלה וטהורה. וכללוא הוא, והרי גמל דמעלה גרה הוא ואין לו שינים

למעלה וטמא, גמל ניבי אית ליה, והרי בן גמל (בעודו קטן) דניבי נמי לית ליה, ותו הרי שפן וארנבת דמעלות גרה הן ויש להן שינים למעלה וטמאין, ועוד שינים מי כתיבי באורייתא, אלא ה"ק כל בהמה שאין לה שינים למעלה בידוע שהיא מעלת גרה ומפרסת פרסה וטהורה. ולבדוק בפרסותיה, כגון שהיו פרסותיה חתוכות, וכדרב חסדא דא"ר חסדא היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפרסותיה חתוכות בודק בפיה אם אין לה שינים למעלה בידוע שהיא טהורה, אם לאו בידוע שהיא טמאה, ובלבד שיכיר גמל, גמל ניבי אית ליה, אלא ובלבד שיכיר בן גמל. וכו'. ע"כ.

זכ"ל מעיין רואה שעיקר הקפידא בשינים וכמ"ש הראשונים שם, דבהמה שמעלה גרה א"צ לשינים, אבל בהמה שאינה מעלה גרה צריכה שינים גם למעלה כדי לטחון האוכל הדק היטב, ושאלו מגמל שמעלה גרה ואין לו שינים וטמא. וזאת צריך לדעת דגם הבהמות הטהורות והחיות הטהורות יש לה טוחנות למעלה וגם תת טוחנות. והם דברים מפורסמים. וכ"כ הרב כה"ח (סי' ע"ט סק"ב), דדוקא שינים אין לה אבל מכתשות יש לה בין בלחי העליון בין בלחי התחתון בין מלמעלה בין מלמטה כנודע. עכ"ל. ולפי חכמי הזואולוגיה יש להם (לגדולות) שלש תת טוחנות ושלש טוחנות למעלה בכל צד, ומה שאין להם היינו החותכות והניבים שהן הקדמיות והסמוכות אליהן, שהן ניבין ארוכים וצורתן שונה מן החותכות כידוע. ולזה שאלו והרי גמל אין לו שינים למעלה, ותימצו דאית ליה ניבי, כלומר שבזה נחשב שיש לו שינים למעלה וטמא. דמעתה א"א לומר עליו שאין לו שינים למעלה.

ורש"י ז"ל שם כתב בניבי שני פירושים, כהנ"ל, לפירוש הראשון הניבי הן שתי השינים ממש אחת מכאן ואחת מכאן. ולפירוש השני הן בליטות בבשר החניכים ודומין לשינים.

זחנ"ז לפי הפירוש הראשון פשוט דע"י שתי השינים מכאן ומכאן תו לא מיקרי שאין לו שינים למעלה, ולפי הפירוש השני בא לחדש שגם תלתלי בשר הדומים לשינים גם הם נחשבים שינים לענין זה דתו לא חשיב בין הבהמות שאין להם שינים, ומדוקדק היטב בלשון רש"י ז"ל שכתב בפי' השני, שאע"פ שאין לו שינים ממש וכו', כלומר דאעפ"כ מיקרי שיש לו שינים בגלל אותם תלתלי בשר, וק"ו ביש לו שינים ממש דבזה לית מאן דפליג דטמא הוא. וכמ"ש לעיל.

זחכ"א רצה לומר דעיקר הכונה בחז"ל הוא לבהמה שפרסותיה חתוכות וא"א לבדוק אם הן שסועות אם לאו, בזה אמרו לבדוק אם אין לה שינים

למעלה בידוע שמעלת גרה היא ופרסותיה שסועות וטהורה, אבל כשיש לה פרסות ואנו רואים שהן שסועות מה איכפת לן בשיניה. ואינו כן דבגמרא הנז' אמרו דאם יש לה שינים טמאה. וכן נראה מכל הראשונים ז"ל.

זראיתי בפרי חדש (סימן ע"ט סק"ג) שכתב וז"ל, לפי שאין לך בטהורים שיהיה לה שינים מלמעלה, ואין לך בטמאים שאין לו שינים מלמעלה, וכל שיש לו שינים למעלה בידוע שהיא טמאה. עכ"ל. והרי שפתיו ברור מיללו דכל שיש לה שינים מלמעלה טמא. ומי יכול לבא אחר המלך להתיר בזה ח"ו. ולהלן הוספתי להבהיר ולחזק את זה בס"ד.

זראיתי לרבינו חיים נ' עטאר ז"ל בפרי תואר שם (אות ב') וכל בהמה שאין לה שינים בלחי העליון ולא ניבים וכו' ע"כ, משמע דבעינן לסימן טהרה שלא יהיו לה לא שינים ולא ניבים, והכי נמי משמע להדיא מהש"ס (חולין נ"ט ע"א) דקאמר גמל ניבים אית ליה, משמע דלא יספיק חסרון השינים. והגם דמתניתא ומימרא דרב חסדא מאריה דהאי שמעתתא לא אמרי אלא שינים, גם הניבין בכלל השינים, והגם דהרמב"ם לא העלה על ספר זכרון הניבין, משמע ליה דפשיטא דהיינו שינים. וכו'. עכ"ל.

זחגם דמפורש בלשונו ז"ל דאינה טהורה אא"כ אין לה למעלה לא שינים ולא ניבין, מ"מ אין בלשונו הכרח גמור למה שכתבתי בעניותי, דיד הדוחה יכולה לומר, דה"ק דבאמת בעינן שאין לה שינים ולא ניבין, אך תיבת "ניבים" סובלת שני פירושים וכמ"ש רש"י ז"ל הנז', וכונתו ז"ל היא דאינה טהורה עד שלא יהיו לה גם ניבים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. ואע"פ שנראה שכונתו היא שאין להכשיר עד שלא יהיה לה מאומה, שהרי מדבר בזה אסתמא דמרן ז"ל שכתב שהניבין הם הבשר של החניכיים הבולט ודומה לשינים, וע"ז קאמר דבעינן לסימן טהרה שלא יהיו לה לא שינים ולא ניבין, מ"מ הדוחה דוחה בקל, ומיהו מהמשך דבריו, שכן משמע מהש"ס דלא אמרו אלא שינים, והעלה דגם הניבין בכלל השינים, וכן במ"ש בדברי הרמב"ם ז"ל דהגם דלא הזכיר ניבין כלל, משמע דפשיטא ליה דהיינו שינים. וכנ"ל.

מכל זה נראה דסבירא ליה דלמ"ד זה לא מתכשר. עד שלא יהיו לו לא שינים ולא ניבין בין ניבין ממש ובין ניבין של בשר, וכן נ"ל עיקר בדבריו ז"ל.

זע"ש עוד שעלה ונסתפק אם מצוי בעולם איזה מין שיש לו רק ניבין ולא שינים מלבד הגמל, ונ"מ אם מצא בהמה שניטל רק מקום השינים, ולא מקום הניבים, או שניטל מקום הניבין ולא מקום השינים, ואין לה שינים, אם יספיק

לטהרה בסימן זה שאין לה שינים, ומזה נלמד שגם ניבים אין לה, דאין לך בהמה שאין לה שינים ויש לה ניבים מלבד הגמל, והגם דמשמעות הש"ס דקאמר גמל ניבי אית ליה משמע דבאומדן דאית ליה ניבי הם סימני טומאה, א"כ הרי משכחת לה דאיכא כה"ג לאסור אותה ותיבעי לברורי ספיקן. וע"ש. וכתב דנראה להוכיח ממ"ש בש"ס (חולין נ"ט ע"א) ובלבד שיכיר גמל, ושאלו גמל ניבי אית ליה, ומשני בן גמל. והאריך והסיק דאם ימצא שאין לה מקום הניבים או מקום השינים, ודאי בכה"ג טמאה עד שיהיו לפנינו מקומותיהם ואין בהן לא שינים ולא ניבין אז טהורה. עכ"ל. ומכל דבריו נראה דס"ל דכל ניב שיהיה וכל שן שתהיה הוא טמא.

ואחר חיפוש רב מצאתי דבר זה מפורש בדברי הרב שלחן גבוה ז"ל (בסימן ע"ט סק"ב), שאחר שהביא הסוגיא דגמרא ושני פרושי רש"י בזה, כתב בזה"ל, ולכאורה נראה שפירוש הראשון עיקר, וכ"כ בפר"ח שכן דעת האחרונים ועיקר. דלפירוש שני דניבי הם חניכים, א"כ כשפריך והרי גמל שאין לו שינים וטמא, מאי קא משני גמל ניבי אית ליה, בשלמא אי ניבי היינו שינים משני שפיר, אבל אם הם חניכים לא משני מידי דעוד היום שינים אין לו וטמא. וצ"ל לפירוש זה דס"ל כשאמר בגמ' כל בהמה שאין לה שינים למעלה טהורה, היינו דליכא כלל לא שינים ולא חניכים, ולכך כשפריך מגמל שאין לו שינים שפיר קא משני גמל ניבי אית ליה, דכיון שיש לו למעלה בין שינים בין חניכים יצא מכלל טהורה דלית לה כלל. ודו"ק. עכ"ל.

וזנזה מבואר ומפורש בדבריו ז"ל דלפירוש השני שהניבין הן תלתלי בשר, בעינן שלא יהיה לה בלחי העליון לא שינים ולא חניכים של בשר, אבל אם יש ניב שהיא שן ממש או ניב של בשר, בכל גוונא היא טמאה, והוא כמו שכתבתי בעניות בעה"ו. ונתתי הודיה לה' שכאשר דימיתי מצאתי מפורש.

ועיין בכה"ח (סי' ע"ט סק"ד) שאחר שהביא דברי הש"ך והפר"ח שהעיקר כה"א שניבין הם שתי שינים אחת מכאן וכו', ושכ"כ לה"פ ובל"י ושפ"ד ובית יצחק. כתב, ור"ל דחיישינן גם לסברא זו ובעינן שלא יהיה לה תלתלים ולא שינים אחת מכאן ואחת מכאן. עכ"ל. ואולי ר"ל דכונת מרן ז"ל לא לפסוק בזה הלכה כמ"ד זה או זה, אלא דבא לומר דחיישי' לשני הפירושים, ולא תהיה טהורה עד שיהיה הלחי העליון שלה בלא שינים כלל לא שינים ממש ולא תלתלי בשר.

ועכ"פ ביש לה שינים ממש כבר נתפרש שרוב ככל הפוסקים ראשונים ואחרונים סברי שהיא טמאה. ולפי מ"ש עולה דכל שיש לה שינים ממש טמאה

לכ"ע, דגם המ"ד דהיינו תלתלי בשר מודה בשינים ממש דבודאי הוא סימן טומאה. ועיקר.

אות ד: ואולם יש לי בזה חקירה גדולה, דלפי האמור צ"ל דאילים אלו אינן מעלים גרה, דכן כתבו להדיא בגמרא, דכל שאין לה שינים בידוע שהיא מעלת גרה, וגם פירשו הראשונים ז"ל, דמשום שאינה מעלה גרה ברא לה יוצר עולמים שינים גם למעלה כדי שתלעס האוכל כראוי הדק היטב, וכנ"ל. והנה השו"ב שהם מומחים אמרו שבדקו באילים אלו ולפי מבנה הקיבות שלהם נמצא דמעלות גרה הם. והוו דברים אלו סתרי זא"ז. ויותר מזה קשה דהשו"ב והרב הנ"ל בדקו גם בטלפים שלהם והם סדוקות ושסועות, ובגמ' דחולין (נ"ט ע"א) אמרו עוד, ואמר רב חסדא היה מהלך בדרך ומצא בהמה שפיה גמום בודק בפרסותיה, אם פרסותיה סדוקות בידוע שהיא טהורה ואם לאו בידוע שהיא טמאה, ובלבד שיכיר חזיר. ושאלו בגמרא אולי יש עוד מין הדומה לחזיר, לא ס"ד דתנא דבי רבי ישמעאל ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא, שליט בעולמו יודע שאין לך דבר שמפריס פרסה וטמא אלא חזיר, לפיכך פירט בו הכתוב הוא. ע"כ.

נמצא דכל בהמה או חיה שפרסתה שסועה בידוע שהיא מעלת גרה והה"נ לאילים אלו, ואין להסתפק בהן מחזיר דהא יש להם קרנים, וקרנים מוציאים מספק חזיר כידוע ומפורש בראשונים שם, ומאיך יש להם שינים בלחי העליון שזה מוכיח שהן לא מעלים גרה. וצריך להבין ענין זה.

ובעל כרחין צריכים אנו לומר דצריך בקיאות גדולה כדי לדעת מה היא פרסה שסועה. דיש שהן סדוקות רק מצד אחד אבל מן הצד השני הם סתומות וחתומות, ויש שסדוקות רק בחלקן ולא לכל עומק הפרסה. וגם דיש חילוק בין פרסות הבהמות ובין החיות, כמפורש כל זה בדברי הפוסקים. ועיין כה"ח (סימן ע"ט סק"ג) שכתב פרסותיה סדוקות, שמובדלות מלמעלה ומלמטה בשני ציפורנים, שיש שפרסותיו סדוקים מלמעלה ואין שסועות ומובדלות לגמרי שלמטה מחוברות, רש"י בחומש פ' שמיני, כהגה"ג בהגה"ט אות ד', לה"פ אות א', בל"י אות א', שו"ג אות א', שפ"ד אות א', ערוך השלחן אות ג', זבחי צדק אות א'. עכ"ל. והרי דמדברים אלו כבר רואים שאין דבר זה פשוט כל כך.

וכמו"כ ידוע שנחלקו הפוסקים בפרסות החזיר אם שסועות הן לגמרי אם לאו (אע"פ שמפורש בתורה שמפריס פרסה הוא). וכעת ראיתי בכה"ח שם (אות ז') בשם דמש"א (דף קנ"ט ע"ב) וכנה"ג (בהגה"ט או' ט') ובל"י (אות ד'), שכתבו דהחזיר אין השסע שלו עובר מצד לצד, וע"כ כשרואה בהמה שפרסותיה

סדוקות מצד לצד אין להסתפק בחזיר. וכתב שהכס"א (אות א') השיג ע"ז, דגם החזיר פרסותיו סדוקות מעבר לעבר. וע"ש. וכן ראיתי בפמ"ג בשפתי דעת (סימן ע"ט אות א') שכתב ג"כ שצריך שהסידוק יהיה מעבר לעבר, דלא מהני מה שסדוק מצד אחד. ועיין כנה"ג (הגהב"י אות ט') שכתב דחזיר אין פרסותיו סדוקות מעבר לעבר. ואיני יודע א"כ קרא דפ' ראה ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא והוא גרה לא יגר טמא הוא לכם, והא איננו בכלל מפריס פרסה לפי דבריו, כיון שאין השסע עובר מצד לצד. ועיין פר"ח אות א', וברא"ם על התורה. עכ"ל. וצ"ל שהדברים אינם ברורים דים, או דיש סוגים שונים, ואשר ע"כ גם באילים אלו יש מקום לומר דאפשר דהפרסות לא סדוקות כראוי לפי דין תורה.

זכ בקיבה אפשר שאין בקיאים בה כראוי, ושאלתי לאחד מהמפורסמים בחכמת הזואולוגיה, וא"ל שיש בעלי חיים שלפי מבנה הקבה נראה שמעלות גרה, ובפועל אינו כן, ונקט את ההיפופותם שהוא בָּהמות השדה, שיש לו מבנה הקבה כמו מה שהם קוראים ד' קבות, ועכ"ז אינו מעלה גרה. ואולי הדברים הללו והדומה להם הם שהביאו לכמה פוסקים לומר שאין לאכול אפילו בשר חיה עפ"י סימנים, אלא עד שיהיה מסורת דחיישין שיאמרו בדדמי ויכשלו בבשר טמא רח"ל. [ולהלן נביא דעות הפוסקים בענין מסורת].

ואחר הגלות נגלות כל הדברים הנ"ל, דעת לנבון נקל דאין מקום למ"ש כב' הרה"ג הכותב שליט"א להתיר בשתי השינים בלחי העליון משום סתמא דמרן. ואחר שכתבתי הדברים הנ"ל עוד לפני שראיתי את דברי השו"ג, נזדמנתי אצל מו"ר הגאון המפורסם מהרש"ם שליט"א הרה"ר וראב"ד בעיר הקדש והמקדש ירושלים תובב"א, ואמרתי לפניו את מה שפירשתי בזה, דלפי עניות דעתי במקום שיש שינים ממש הוא טמא לכו"ע. ול"פ אלא בבליטות של בשר אי דינם כשינים ממש או לא. ואחר שמעלת הגאון שליט"א עיין בגמרא ובדברי רש"י ז"ל עיון טוב, מיד אמר לי שכן הוא האמת, והתמ'ה התמ'ה איך יש סלקא דעתין להתירם אחר שמצאו להם שתי שינים בלחי העליון.

ואחר זמן סידרו לי פגישה עם אחד מחשובי הזואולוגים שבימינו, והלכו עמי כמה ת"ח, ומהתשובות שנתן לשאלותי יצא חיזוק גדול מאד לאסור האילים הללו. והודיתי לה' בקול גדול שהתכונתי לדרך האמת בכל מה שכתבתי בזה בחסדי ה' ב"ה. דמעתה אין עוד כל ספק שאכן אילים אלו אינם האילים שהתירה לנו התורה. [ובסוף התשובה אני אביא מדברי הפרופסור הנז' בהרחבה בעה"ו].

אות ז: ומעתה אבא לדון בדברי הש"ך ביו"ד (סימן ע"ט סק"א) שכתב, דאין לנו עתה אלא מה שקבלנו במסורת, וכדלקמן (סימן פ"ב) גבי סימן העוף. ובמה שדנו גדולי האחרונים בדב"ק.

זאקדים מ"ש בגמרא דחולין (נ"ט ע"א וע"ב), ת"ר אלו הן סימני חיה, ושאלו בגמ', חיה בכלל בהמה היא לסימנין. (ופרש"י דהא כתיב זאת החיה וכו', וכתב סימנין בתריה) א"ר זירא להתיר חלבה וה"ק אלו הן סימני חיה שחלבה מותר, כל שיש לה קרנים וטלפים. רבי דוסא אומר יש לה קרנים אי אתה צריך לחזור על טלפים יש לה טלפים צריך אתה לחזור על קרנים. וקראש אע"פ שאין לו אלא קרן אחת חלבו מותר. ושאלו, וכלל הוא והרי עז דיש לו קרנים וטלפים וחלבו אסור. כרוכות בעינן (ופרש"י ז"ל, גילדי גילדי קליפה על קליפה), והרי שור דכרוכות וחלבו אסור. חרוקות בעינן (ופרש"י ז"ל מלאות פגימות וחריצים), והרי עז דחרוקות וחלבו אסור, מפוצלות בעינן. והרי צבי דאין מפוצלות וחלבו מותר חדורות בעינן [וכתב רש"י דצבי ודאי קרנותיו מפוצלות הן, ומכוח זה כתב דמה שהם קראו צבי הוא שטיינבו'ק שקרניהן אינן מפוצלות. מיהו בתוס' כאן כתבו דזהו אותו צבי דהא חזינן שאין עורו מחזיק את בשרו וכמ"ש בכתובות (ק"ב ע"א), וחזינן נמי דבשעה שישן עינו אחת פתוחה, וכמ"ש במדרש שיר השירים עה"פ דומה דודי לצבי. ור"ת גורס מבוצלות כלומר זקופות וראשיהן כפופות ושל צבי אינן כפופות, וע"ש שהוכיחו שמבוצלות הוא לשון כפיפה. [ולפי כל הפירושים עולה דצבי קרניו מפוצלות, והנה למה שקוראים צבי כיום בכל מקום וגם בספרי הזואולוגיה, קרניו אינן מפוצלות. וסימנך בסמל של הדואר. ובע"כ צ"ל דהשמות משתנים במשך הדורות]. ומ"ש דבעינן חדורות פירש"י ז"ל עגולות שלא כשל עז שהן רחבות, עוד פי' שהן חדין למטה. ומסיקה הגמרא, הלכך היכא דמפצלא לא דינא ולא דיינא, היכא דלא מיפצלא בעינן כרוכות חדורות וחרוקות, והוא דמבלע חרקייהו. והיינו ספיקא דעיזא כרכוז וכו'. ע"כ.

זחרמב"ם ז"ל (פ"א מהמ"א ה"י) כתב וז"ל, וסימני חיה מפי השמועה הן כל מין שהוא מפריס פרסה ומעלה גרה ויש לו קרנים מפוצלות, כגון האיל הרי זה חיה טהורה בודאי, וכל שאין קרניו מפוצלות, אם היו קרניו כרוכות כקרני השור, וחדוקות כקרני העז ויהיה החדק מובלע בהן והדורות כקרני הצבי, הרי זו חיה טהורה עד שיהיו בקרנים שלשה סימנין אלו כרוכות חדוקות והדורות. עכ"ל. ומלבד הפירושים שהזכרנו בסימני הקרנים מדברי רש"י והתוס', עוד יש פירושים רבים בדברי הראשונים בכל זה, ולא עת האסף. וכן נפסק גם בש"ע יו"ד (סימן פ' ס"א). ע"ש.

זמפשיטות הסוגיא עולה בבירור דסימני טהרה שהם מפורשים בתורה כל שהוא מפריס פרסה ומעלה גרה הם שוים בין בבהמה ובין בחיה, ונלמד מהפסוקים שחיה בכלל בהמה לענין זה. והברייתא שהזכירה סימני הקרנים מפרשים בגמרא דבא להתיר החלב, אבל הבשר גם של החיה תלוי במפריס פרסה ומעלה גרה. אלא שהש"ך (סימן פ' סק"א) כתב דאינו מאריך בסימני הקרנים, לפי שאין לנו עתה אלא מה שקבלנו במסורת וכדלקמן סימן פ"ב גבי סימני העוף. עכ"ל. והרבה מגדולי האחרונים תמהו ע"ז, דבשלמא סימני העוף איתא בחולין (ס"ג ע"ב) א"ר יצחק עוף טהור נאכל במסורת. וכן כתב מרן ז"ל (סי' פ' סוף סעיף ב') וז"ל, ואע"פ שיש לו ג' סימנים אלו אין לאכלו לפי שאנו חוששים שמא הוא דורס, אא"כ יש להם מסורת שמסרו להם אבותיהם שהוא טהור. עכ"ל. והטעם שצריך מסורת כי סימני העוף לא נתפרשו בתורה, אלא מנה הכתוב את מיני העוף הטמאים, ושאר מיני העוף טהורים הם, והאסורים הם ארבעה ועשרים האמורים בתורה, וכלשון מרן ז"ל שם ס"א. וחז"ל נתנו בעוף ג' סימנים, ובזה כתב דבעינן מסורת דוקא. אבל סימני חיה ובהמה מפורשים בתורה ולמה צריך מסורת. וכן הוא בפמ"ג בשפתי דעת (סי' פ' אות א') וז"ל, ויש לראות דשם ס"ג הוא מטעם שכתב רש"י וכו', ואו"ה (כלל נ"ו אות ח"י) כתב לפי שרבו הפירושים מהו סימן הדורס אי כפר"ת יע"ש, משא"כ בסימני חיה ובהמה לא הוזכר זה דאין נאכל אלא במסורת, ובהמה ודאי אין בקיאות להכיר מפרסת פרסה ומעלת גרה, גם אין מקובלין אנו במין זה שהוא טהור וצריכין להכיר אם חיה או בהמה הוא. אלא דאיהו נמי ה"ק כיון שרבו הפירושים אין לאכול החלב אלא במסורת, דא"א בקיאת במובלע חרקייהו ושאר הסימנים. ע"ש. נמצא דמכוח קושיא זו מבאר הפמ"ג שכונת הש"ך היא, דצריך מסורת כדי להתיר החלב של החיה, אבל בשרה נותר בסימנים שבפרסה וגרה וא"צ לזה מסורת כלל.

ואולם ידועים דברי החכמת אדם (שער או"ה כלל ל"ו ס"א) שכתב דאין אנו אוכלים אלא מה שקבלנו במסורת מרבתינו, כמ"ש בסעיף ו' בעופות, ובסעיף ו' שם כתב, אבל אנו במדינתנו קי"ל כאותן פוסקים דכל הסימנים שבעולם לא מהני להתיר אלא מה שנמסר לנו מאבותינו.

ומרן החזו"א ע"ה במכתב שהובא בחלק יו"ד (סימן י"א אות ד') כתב דאין לנו לפרוץ גדר שגדרו ראשונים ז"ל, וכמה החמירו בזה הראשונים והאחרונים ז"ל, וע"כ אין לנו לנטות מדברי הגאון חכמת אדם בספרו, שמנהגנו שלא לאכול בהמות וחיות אלא במסורת, וכפי פשט של דברי הש"ך (סי' פ' סק"א) ודלא כהפמ"ג. והוסיף בסוגרים וז"ל, ובאמת דברי הפמ"ג אינם מתקבלים בלשון

הש"ך, שאם כונתו ז"ל שיש לנו לקבל מינים חדשים בלא מסורת, אלא אנו צריכים לנהוג בהם חומרי בהמה וחומרי חיה, א"כ זהו חידוש שחידשו הש"ך והיה לו לכתבו בלשון הוראה שנראה לו, אבל לשונו ז"ל משמש לדבר ידוע מאי דעמא דבר, וזהו ודאי לא שכיח כלל שקבלנו מין חדש ונהגנו בו חומרי חיה וחומרי בהמה, אלא ודאי כונתו ז"ל שאין לנו אלא בהמות (פרים) כבשים ועזים וכמ"ש הר"מ ז"ל. והיה ידוע להש"ך ז"ל דעת חכמים שלא היו מזדקקים להכניס לשמוש מין חדש, וכו'. עכ"ל.

עו"כ בסוף הדיבור דכונת החכ"א היא לא רק על החיות, אלא גם בבהמות אין מקבלים שום מין חדש בלי מסורת. וגם לדברי הפמ"ג, לדין אסור משום מנהג שקבע בחכ"א וספרו התפשט בדורו בכל ארץ ליטא, אבל העיקר בכונת הש"ך הן כפירוש החכמ"א. ואין לפרוץ גדר במנהגן של ישראל, ואין לנו שום הכרח לזה, ודי לנו בבקר וצאן שבמסורת. ע"ש.

וזנח כב' ידידי הרה"ג רבי אליהו מלכה שליט"א בתשובה הנז' הביא דברי החכמ"א, והוסיף שכן כתב הרב ערוך השלחן (סימן פ' אות י') שכתב על הסימנים בקרנים, דכל זה לדינא, ולמעשה אין אנו סומכים על הסימנים שאין אנו בקיאים בהם, ואין חיה נאכלת אלא במסורת כמו שיתבאר בסימן פ"ב בעופות ע"ש. ומציין שזה מהש"ך. וכן הביא דברי החזון איש ע"ה. וכתב דלפי"ז עולים שוב השאלות שהצבנו לעיל למה יאסר גם הבשר באכילה אחר שהיא מפריסה פרסה ומעלה גרה.

ואחרי זה הביא תשובת הגאון ר' משולם ראטה ז"ל בקול מבשר ח"א (סימן ט') בענין הבהמות של מאדאגאסקר שהם קצת משונים מהבהמות שלנו, ובדקו ומצאו שאין להם לא שיניים ולא ניבים בלחי העליון ומעלות גרה ומפריסות פרסה, ונסתפקו רבני פאריז אולי היא חיה וצריכה כסוי הדם. והתירו אותם הוא וגם הגר"י הרצוג ז"ל הרה"ר לישראל. כיע"ש. [ונדמה לי שאלו הן הבהמות מהמין קבו או זבושמוצאם מהודו וכיום נמצאים ברבוי גדול במדינת ברזיל]. ואולם אין מזה ראייה לנ"ד ולהלן אבאר שיחתי בעה"נ.

אות ז': והרב נר"ו למד מדבריהם שאין מצריכים מסורת בבהמות וחיות, וכל שיש להם הסימנים דאורייתא בשרם טהור, ובאות ו' כתב בזה"ל: וגם אם נאמר דיש להתחשב בענין המסורת, בנ"ד יש מקום להתיר האילים וכו', דבר ראשון דהנה הרב שלמה מחפוד שליט"א שרבים סומכים על הוראותיו, אמר לי שאחר המלחמה שחטו הרבה מהאילים האלו. וכב' הרב שיחיה גם היה נוכח בעת שנשחטו האילים בבית המטבחים, דאין עדות חשובה מזו שאכן הם חיה

טהורה. וכה"ג מצאנו בש"ך ע"ד מרן השו"ע (סי' פ"ב ס"ב) שפסק נאמן צייד לומר עוף זה התיר לי הצייד והוא שיוחזק אותו צייד שהוא בקי במינים הטמאים ובשמותם, והש"ך שם כתב וז"ל, אבל אינו נאמן לומר עוף זה התיר רבי החכם, מ"מ כתב מהרש"ל (פ' אלו טרפות סימן קט"ו) אם ת"ח מעיד על עוף שמקובל שהוא טהור נאמן. ובפרט האידנא שאין לנו צייד אלא מסורת. עכ"ד.

וע"ש עוד בזה ועשה ק"ו לאילים שאינן צריכים מסורת שמעיקר הדין יש לסמוך על הסימנים המפורשים בתורה, והוסיף בזה"ל, ועוד שת"ח מעיד ששחטו אילים כאלו, כ"ש ובודאי שהם מותרים ויש מקום להורות על שחיטת שאר האילים הרבים (שיש מהם חוה בארץ) שערכם גדול ומצוה להציל הבעלים מנזק ומשחיטה לא כשרה, אשר מחומרא תצא תקלה ליהודים שאין ספק שימכרו ה' ירחם. עכ"ל.

ואחר המחילה רבה לא ידעתי מה ראה הביא בזה, דר"ל שגם למחמירים שצריך מסורת, הנה העיד הרה"ג הנ"ל נר"ו ששחטו מהם הרבה בזמן המלחמה. הלזה מסורת יקרא, אם היה מעיד אותו חכם שכן ראה לאבותיו או לרבותיו שהיו רגילים לשחוט מהם, ושסיפרו שכך נהגו גם רבותיהם, זה נקרא מסורת טובה ונכונה, אבל שרב פלוני שחט מהם בזמן מסויים ואפי' אם יהיה אדם גדול ופקיע, מ"מ אין זה ענין למסורת, ומה ששחט הוא משום דראה שהיא מעלה גרה ומפרסת פרסה ולא ראה מקום להחמיר, ואפילו אם ידעו מדברי הש"ך אפשר שסמכו על הפמ"ג דפירש בדברי הש"ך דאין צורך במסורת אלא להתיר החלב של אותה חיה, אבל הבשר מותר גם בלא מסורת וכנ"ל.

וזח"א דנאמן צייד לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד (סימן פ"ב ס"ב) זה ענין אחר שמעיד שזה העוף הוא מוחזק להם בכשרות והיינו מסורת, וכמ"ש שם, והוא שיוחזק אותו צייד שהוא בקי במינים הטמאים האמורים בתורה ובשמותיהם. והכונה פשוטה לפניה שלא מדובר בת"ח הבקיא בהלכות ובודק בסימנים, אלא בצייד שהוא מכיר העופות בבירור ויודע שזה העוף פלוני וזה עוף אלמוני, דבכה"ג א"צ בדיקה כלל, וכמו שמפורש בדברי הרמב"ם ז"ל (פ"א מהמ"א הי"א) שאחר שפירש ופירט כל סימני הבהמה והחיה, כתב וז"ל, בד"א במין שאינו מכירו אבל שבעת מיני חיה האמורים בתורה, אם היה מכיר אותן אפילו לא מצא לו קרנים הר"ז אוכל חלב, וחייב לכסות דמו. עכ"ל.

חרי מפורש דכשמכירו א"צ לשום סימן ואפילו בשביל לאכול חלבו. והוא הדבר האמור כאן שאם העיד שמורו הצייד אמר לו שזה טהור היינו שיש לו ידיעה ברורה ומכירים היטב ולא ע"פ בדיקת הסימנים, וזה בודאי שמסור לו

מדור דור, והוא כמו שבארץ מרוקו אוכלים חגבים, וכל העם היושב שם מקצה מכירם ע"פ המסורת של עשרות דורות, ואין אדם צריך לבדוק סימניהם. והרי זה כמו שכל אחד אוכל תרנגולים ובני יונה ואוזים וכו' עפ"י היכרות ובלי לבדוק שום סימן, ה"נ קאמר שאם אינו יודע באחד העופות, ומורו הצייד יודע ומכיר היטב בעוף הזה ובקיא במינים הטמאים זה כמו מסורת, אבל אם אמר רבי החכם התיר לי אינו נאמן, דבחולין (ס"ג סוף ע"ב) הסתפקו במ"ש נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי, אם ברבו הצייד מיירי או בחכם, ופשטוה מדאמר רבי יוחנן והוא שבקיא בהן ובשמותיהן ואם בחכם מיירי בשלמא שמייהו גמיר להו, אלא אינהו מי יודע להו, אלא לאו ש"מ רבו צייד ש"מ. ע"כ. ובפירוש השוו שם אמירת רבו הצייד עם המסורת, דהכי איתא שם א"ר יצחק עוף טהור נאכל במסורת, נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי. ואח"כ פירשו דהיינו רבו הצייד וכו"ל. והרי מפורש כאן בבירור שמשויים אמירת רבו הצייד למסורת. ופשוט. אבל זה ששחטו מהם בזמן המלחמה אינו ענין למסורת. ועוד דהם שחטו במלחמה מן האילים של א"י שהוא איל הכרמל, שהרי אין איל אחר בארץ ובודאי לא האדמוני שהביאו מאוסטרליה הרחוקה. ואיל הכרמל אין לו שינים למעלה כלל ועיקר, ואין לו שום קשר עם איל זה שעליו אנו דנים. ומזה גופו תראה עד כמה א"א לסמוך על סיפורים שכאלה, וכמו שיש כאלה שהגדילו לעשות ואמרו שבתים היתה מסורת לשחוט אילים. ושאלתי למלומד ההוא ותשובתו היתה שבתים אין אילים ולא היו כלל.

ואציין כאן מדברי הגאון המופלא רבי משה שתרונג ז"ל ראב"ד תוניס בשו"ת ישיב משה ח"ב (סימן י"ב), שם נשאל בענין "דג'אג' בר אלעב"ד" (אולי הכונה לתרנגולי הודו) וכתב שיש שוחטים חדשים שאין להם קבלה ואוסרים אותם, אבל העידו לפנינו שוחטים זקנים שראו השוחטים הקדמונים, והם ר' אליהו טרטור ז"ל ור' ניסים נטף ז"ל ור' שלמה בנו ז"ל ששחטו אותם, שכן מקובלים שהם כשרים וקבלנו עדותם והכשרנו אותם, ושאר העופות שאין לנו קבלה בהם אסורים, ועצפ'ור אלזיתון אסור שהוא דורס וחרטומו דק כך קבלנו. עכ"ל.

וזו עדות של גדול ההוראה איך מעידים על מסורת שהעידו לפנינו זקני השוחטים שהם ראו לכמה מהשוחטים הקדמונים שהיו רגילים לשחוט אותם עפ"י קבלה ובזה מכשירים אותם וזו היא מסורת העוברת בין המומחים מדור לדור, אבל כל כהאי שהאילים לא מצויים בינינו כלל, ורק בזמן המלחמה כנראה שאז היו בתנאי שדה בעקבות המלחמה, וגם בזמן מלחמה לא משגיחים אנשי שמורות הטבע שבדרך כלל משגיחים בעינא פקחא שלא יצודו מהחיות הללו

כלל, וכשתפסו לא שתו לבם לענין זה ושחטום ועכ"פ אין ללמוד מזה שום היתר. וק"ו למ"ש דשני סוגי אילים הם ולא קרב זה אל זה וכן"ל.

אות ז: ואולם במה שכתב כב' הרה"ג הנז' נר"ו שרבים הם הפוסקים שלא הצריכו מסורת בחיות ומפרשים דברי הש"ך דמצריך מסורת רק כדי להתיר גם הַחֵלֶב שלהם, אבל הבשר מותר כל שהיא מפרסת פרסה ומעלה גרה ואין לה שינים ולא ניבים בלחי העליון בזה עדיין יש מקום לדון.

זחנזח מצאתי בספר יבין דעת להגאון רבי ישראל יהושע ז"ל מקוטנא על ש"ע יו"ד (סימן פ' אות א') שכתב בסוף הדיבור וז"ל, ודע דהא דסימני מפרס פרסה היא בין לבהמה בין לחיה כל שמפרס פרסה ומעלה גרה הוא סימן טהרה, ולא הוצרכנו לדין דקרנים חרוקות כרוכות וחדורות אלא להתיר חלבה. ודלא כמ"ש בעל בית יעקב דדוקא לסימני בהמה טהורה סמכין אסימנים דמפרס פרסה, ולא לחיה, וזה ליתא, דבהדיא אמרינן דחיה בכלל בהמה לסימנים, וכ"נ להדיא מדברי התוס' והרא"ש דסימנים אלו מהני גם לחיה, ולא הוצרכנו לסימנים דקרנים אלא להתיר חלבה וכ"נ מבואר מדברי הרשב"א בחידושיו, שכתב דמצא מין ממיני בע"ח שמפרס פרסה ומעלה גרה, בודק בסימני הקרנים כדי להתיר חלבה, משמע דוקא להתיר חלבה אבל בשרה בלי זה מותר. עכ"ל. והרי רואים דמפשט פשיטא ליה דהבשר מותר ע"י הסימנים של תורה, וסימני הקרנים לא באו אלא להתיר חלבה, והוכיח כן מהתוס' ומהרא"ש והרשב"א ז"ל.

עו"כ שם לפרש גם דברי הש"ך כן, וז"ל ומ"ש הש"ך (סי' פ') דבזה"ז בעינן מסורת, היינו להתיר חלבה אבל לא בשרה, ואין זה צריך לפנים. עכ"ל. הא קמן דגם בדעת הש"ך פשיטא ליה דבשר החיה אין צריכים מסורת, ורק להתיר חלבה הוא דכתב הש"ך שאינו נאכל בזה"ז אלא ע"י מסורת, והן הן דברי הפמ"ג ג"כ.

זחנזח הסתכלתי כעת בדברי הרב כה"ח ז"ל (סי' פ' אות ה') וראיתי שהביא פוסקים רבים ההולכים בשיטת הש"ך בזה, והם, לה"פ (אות א'), בל"י (אות א'), וכ"כ הל"פ (סעיף ב') דכל זה הוא לדינא דגמרא, אבל אנו אין לנו עתה אלא מה שקבלנו במסורת וכדלקמן (סימן פ"ב) בהגה גבי סימני העוף יעו"ש. וכ"כ המש"ז (אות ב') ובשפ"ד (אות א'), וחכמת אדם (כלל ל"ו אות א'), ערוך השלחן (סוף אות י'), זבחי צדק (אות ב'), וכתב דבעיר בגד יע"א יש להם מסורת וקבלה בג' מיני חיות איל וצבי ויחמור, והא דצריך קבלה ומסורת ה"ד לענין חלב, אבל לענין בשר א"צ בקיאות דהא ניכר במעלה גרה ובמפרס פרסה. וכ"כ הבית יצחק בעמ"ז (אות ג') וכן משמע מדברי הש"ע שכתב ואם חסר אחד מאלו השלושה

סימנים חלבה אסור, משמע אבל בשרה מותר. עכ"ל. וקצת תימה שכתב לכל הנך פוסקים, בצוותא חדא ובחדא מחתה מחתינהו, ויש ביניהם שסוברים דרך להתיר חלב צריך מסורת וכמו שכתב בסוף, כגון הפמ"ג, ויש הסוברים דגם הבשר אין להתיר בלא שיש מסורת ע"ז וכגון החכמת אדם וערוך השלחן וכמ"ש לעיל, והיה לו לחלקם לפי סברותיהם. ואם יעזור ה' להשיג אותם ספרים לראות מה העלו בזה. ועכ"פ חזינן דיש עוד פוסקים דקיימי בשיטת הפמ"ג והגר"י יהושע מקוטנא ז"ל. [וחתני הרה"ג רע"י נר"ו אמר לי שעייין בלחם הפנים ובית לחם יהודה וזבח"צ והם העתיקו לשון הש"ך וכתב דיש לפרש כהפמ"ג. ומ"מ אפשר גם לפרש כשאר מפרשים. שאין הכרעה בדבר. וסו"ס קשה על הכה"ח שצירף גם החכ"א וערוה"ש יחד עם פמ"ג וכנ"ל].

אות ח: והנה באמת גם הרב בית יעקב (סימן מ"א) הובא בפ"ת (סימן פ' סק"א) שכתב דאלו הסימנים של הקרנים כרוכות וכו' בעינן גם לסימן טהרה, אע"ג דמעלה גרה ומפרסת פרסה, ודוקא בבהמה מהני מעלה גרה וכו', משא"כ בחיה. נמצא דלדעתו בעינן סימני הקרנים נוסף על שני הסימנים הכתובים בתורה, ולא ניתן לאכול מבשרה עד שיהיו שלשת הסימנים הנ"ל. וע"ש בפתחי תשובה שכתב דאין דינו דין אמת, ואדרבה מדסיים המחבר ואם חסר אחד מאלו הג' סימנים חלבה אסור. מבואר דעכ"פ טהורה היא ובשרה מותר. וכן לעיל (סימן ע"ט ס"א) כ' סימני בהמה וחיה נתפרשו בתורה וכו', משמע דמעלה גרה ומפרסת פרסה מהני גם בחיה לסימן טהרה והוא פשוט וע"ש.

וזח"ז מקום לפלפל ולומר דבזה פליגי האחרונים הנ"ל, דהסוברים דבעינן מסורת גם להתיר הבשר ס"ל כהבית יעקב, דסימני הקרנים הם גם להתיר החלב, והואיל וסימנים אלו דרבנן וגם שיש בהם מחלוקת גדולה בראשונים על כל סימן וסימן כידוע, ע"כ ס"ל דבעינן מסורת גם להתיר בשר החיה. והחולקים וס"ל דרק להתיר החלב הוא דבעינן מסורת, אפשר דס"ל דלא כהב"ע, אלא הקרנים מתירים רק החלב, אבל היתר הבשר תלוי רק באותם סימנים המפורשים בתורה, וע"כ בהיתר הבשר א"צ מסורת, אבל להתיר חלבה כיון שזה תלוי בקרנים צריך מסורת על זה. אך אין שום הכרח לזה ומפשיטות דברי החכ"א וערוה"ש והחזו"א נראה דלא ס"ל כהבית יעקב, ועם כל זה הצריכו מסורת גם בשביל להתיר בשר החיות.

עוד היה אפשר לומר דמחלוקתם תלויה בחקירה הידועה, האם הסימנים הם מטהרים, או שהם רק סימנים והוכחה שהבהמה או החיה טהורה או לא. ויש שמביאים ראיה ממ"ש חז"ל שלעתיד לבא החזיר מותר שהקב"ה יתן בו סימן

טהרה, וכמ"ש באוה"ח (ויקרא יא' ז') והוא גרה לא יגר, דכל זמן של יגר אסור, אבל לעת"ל יעלה גרה ויחזור להיות מותר, ולא שישאר בלא גרה ויותר, כי תורה לא תשתנה. עכ"ל. (ועיין בתורה תמימה שם (אות כ"א) שתמה מנין שורש הדברים). וש"מ דהסימנים הם המטהרים ולא שמשמשים רק לפלומבא בעלמא, ואולי י"ל דאם הסימנים גופם מהוים רק הוכחה על הכשרות והם הפלומבות הקבועות בגופה הפנימי של הבהמה או החיה, אז אין צריך למסורת על החותמת דהסימנים גופם הם הוכחה ונעשה הוכחה על הוכחה, א"כ למה ניתנה לנו הוכחת הסימנים. אבל אם הסימנים הן הם המתירים ולא מהוים רק הוכחה בעלמא, אז יובן למה צריך מסורת כדי להיות לעד והוכחה שיש לה הדברים המטהרים אותה. ועכ"פ נראה דהסימנים שחז"ל נתנו כמו השינים והניבים בלחי העליון, ובשר שעל העוקץ אם הוא הולך שתי וערב, אלו בודאי אינם מטהרים והם רק סימנים בעלמא. וחזינן דעם כל זה אותם פוסקים מצריכים מסורת, ובע"כ צ"ל דחששו לחוסר בקיאותנו בענינים אלו, וכמו בהלכות רבות בשחיטה וטרפות שהרמ"א כותב שהמנהג להחמיר בגלל שאין אנו בקיאים.

אות ט: והנה ראיתי לדקדק בלשונו של הרמב"ם ז"ל דבפ"א ממאכלות אסורות ה"ב, כתב סימני בהמה וחיה נתפרשו בתורה והם שני סימנים מפרסת פרסה ומעלת גרה עד שיהיו שניהם. עכ"ל. ובהלכה י' שם כתב וז"ל, וסימני חיה מפי השמועה הן: כל שהוא מפריס פרסה ומעלה גרה ויש לו קרניים מפוצלות כגון האיל, הרי זו חיה טהורה בודאי. עכ"ל.

וצ"ל דכלל בזה גם הסימנים המפורשים בתורה, גם לגבי חיה וכמ"ש בהלכה ב', ועל כולם כותב מפי השמועה הן. וגם מה היה צריך לחזור על מפריס פרסה ומעלה גרה, אחר שכבר כתבם בהלכה ב' ולענין הבשר הרי דין החיה שוה לבהמה ומותר בשני הסימנים המפורשים בתורה, ובהלכה י' שלכאורה לא בא אלא לקבוע שהיא חיה טהורה וחלבה מותר, לא היה לו לבאר אלא סימני הקרניים בלבד. ובאמת שהש"ע שינה בזה מלשון הרמב"ם ז"ל שבסימן ע"ט ס"א כתב, סימני בהמה וחיה נתפרשו בתורה, והם שני סימנים מעלת גרה ופרסותיה סדוקות. ובסימן פ' ס"א כתב, חיה טהורה חלבה מותר ודמה אסור וטעון כסוי, וחכמים נתנו סימנים מפי השמועה בקרנותיה אם הם מפוצלות וכו'. הרי שהוא ז"ל שיכל ידיו ושינה מלשון הרמב"ם ז"ל, ובסימני החיה להתיר חלבה לא כתב אלא סימני הקרניים בלבד.

וזח"ז מקום לומר בדעת הרמב"ם ז"ל דס"ל דסימני הקרניים לא רק להתיר החלב בלבד אתו, אלא גם להתיר הבשר של החיה צריכים לסימני הקרניים,

ואעפ"י שבגמ' (נ"ט ע"א) איתא ת"ר אלו הן סימני חיה, ושאלו חיה בכלל בהמה היא לסימנין א"ר זירא להתיר חלבה וה"ק אלו הן סימני חיה שחלבה מותר כל שיש לה קרנים וטלפים וכו'. ומשמע בפשיטות דא"צ סימני הקרנים אלא להתיר חלבה בלבד, אבל הבשר של החיה הוא בכלל סימני הבהמה. הנה אפ"ל דה"ק והרי חיה בכלל בהמה לסימנים, ומה צריך סימני הקרנים, וא"ר זירא ה"ק וכו' כלומר הואיל והחיה נוסף בה זאת שחלבה נמי מותר וצריך סימן להבדיל בין החיה לבהמה. ואפשר דכיון דכבר נתנו סימן זה כדי להתיר החלב אז כבר נקבע לסימן היתר גם לבשרה, ובפרט לפי מ"ש לעיל דיש דעות בענין הסידוק של הפרסות, ונחלקו גדולי עולם אפילו בחזיר שמפורש בתורה שהוא מפריס פרסה. וכנ"ל. ואפשר שמשום כך אמרו שצריך גם סימן הקרנים כדי לברר הענין היטב, ואם כנים דברים אלו אזי יבואר דברי הרמב"ם כמין חומר, דבהלכה א' כתב שהסימנים מפורשים בתורה, והוא מדין תורה דבשר מותר בב' סימנים של תורה בין בשר בהמה ובין בשר חיה. ובהלכה י' כותב מן השמועה דהיינו שחז"ל קיבלו לאסור גם הבשר עד שיהיו שלשת הסימנים יחד, ואם יפחת אחד מהם גם הבשר אסור. וצ"ע. וחיפשתי ולא מצאתי מי שיפרש כן בדברי הרמב"ם ז"ל, ואם היינו מפרשים כן היה מקור גדול לדברי הבית יעקב הנ"ל, וגם לאותם פוסקים המצריכים מסורת ואפילו כדי להתיר הבשר.

ועכ"פ גם לדעת הפוסקים דלא בעינן מסורת להתיר הבשר של החיה, באילים אלו שיש להם ניבים שהן שתי שינים בלחי העליון אחת מכאן ואחת בצד השני ודאי שלא נוכל להתירם. דא"א לנו להתעלם מפשיטות התוספתא (פ"ג ה"ז) וז"ל אלו סימני בהמה (ויקרא י"א, ג') כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע פרסות מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו, כל מעלת גרה אין לה שינים למעלה. ע"כ. וכאן לא איירי במדבר ולא בשאין לה פרסות וכד'. רק כללא כייל דכל מעלת גרה אין לה שינים למעלה. ובגמ' דילן (נ"ט ע"א) גרסינן כל בהמה שמעלת גרה בידוע לנו שאין לה שינים למעלה וטהורה. וידוע דהחיה בכלל בהמה היא לסימנים וכמ"ש בגמ' שם (נ"ט סוף ע"א) וכן להלן (בדף פ"ד ע"א) למדו מהפוסקים שחיה בכלל בהמה לסימנים. ע"ש היטב. וכן הוא בכל הפוסקים והרמב"ם ז"ל בראשם שכתב (בהמ"א פ"א ה"ב) וז"ל סימני בהמה וחיה נתפרשו בתורה, והם שני סימנים מפרסת פרסה ומעלת גרה עד שיהיו שניהם, וכל בהמה וחיה שהיא מעלת גרה אין לה שינים בלחי העליון. עכ"ל. וכן הוא לשון הש"ע (סימן ע"ט ס"א) וכנ"ל.

אות י: ואין מקום לומר דלא ניתנו סימני השינים אלא להכשיר ולא לטמא, דהלשון של התוספתא והגמרא והרמב"ם והש"ע וכה"פ לא סובל דבר זה.

וכן ראיתי לרבינו המאירי ז"ל על חולין (נ"ט ע"א) שכתב וז"ל, ובגמרא הוסיפו רבותינו עליהם שני סימנים, והם שידוע להם שכל בהמה טהורה אין לה שינים למעלה ר"ל בלחי העליון, וכל בהמה טמאה יש לה שינים למעלה חוץ מן הגמל הבחור, שהזקן אע"פ שאין לו שינים גמורים, יש לו מ"מ רושם שינים (והוא כהפי' השני דרש"י ז"ל). עכ"ל. נמצא דפשיטא ליה דכונת חז"ל שהוא סימן גמור שאין טהורה שיש לה שינים כלל ולא ניבים. וכן מוכח מהגמרא (נ"ט ע"א) וכדרב חסדא דא"ר חסדא היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפרסותיה חתוכות, בודק בפיה אם אין לה שינים למעלה בידוע שהיא טהורה, אם לאו בידוע שהיא טמאה. ואם השינים הם רק להכשיר בלבד הו"ל למימר ואם לאו אין להתירה. אבל משאמרה הגמרא: בידוע שהיא טמאה, ש"מ שהשינים הם סימן לטהרה או לטומאה באותה מידה, וכמו כל הסימנים דמאי שנא.

זבלשון הרב המגיד ז"ל (פ"א מהמ"א ה"ב) ג"כ מבואר כן וז"ל, כמבואר בגמרא שאין לך בטהורים שיהיה לו שינים מלמעלה. ואחרי כן ביאר שכל בהמה שהיא מעלת גרה ר"ל ואין לה שינים בלחי העליון היא מפרסת פרסה חוץ מן הגמל, וכן מבואר שם בגמרא שהגמל דומה לטהורים בהעלאת גרה ובהעדר השינים, והשפן והארנבת אינן דומים לטהורים אלא בהעלאת גרה, ושם אמרו גבי גמל והלא יש לו ניבי למעלה פירוש שתי שינים אחת מכאן ואחת מכאן וכו'. עכ"ל. והנה מבואר בדבריו ז"ל שלמד פשט בגמרא, שאין בטהורים שיהיה לו שינים למעלה. עו"כ, שכל בהמה שמעלת גרה ר"ל ואין לה שינים למעלה. הרי מפרש דלא סגי בלא העדר בשינים, דא"א שתהיה טהורה אם יש לה שינים למעלה. וכ"נ מהמשך דבריו הנז'. וכמובן שביאר אח"כ שניבים הם שתי שינים וכל שיש שני ניבים אלו מיקרי שיש לו שינים ואינו יכול להיות טהור.

ועוד דהראב"ד ז"ל השיג על מ"ש הרמב"ם ז"ל, וכל בהמה וחיה שהיא מעלת גרה אין לה שינים בלחי העליון. וכתב שהוא שקר, שהרי יש שפן וארנבת. והרב המגיד ז"ל כתב עליו, והר"א ז"ל חשב שתהיה כונת רבינו שבכל בהמה וחיה בין טמאה ובין טהורה המעלה גרה אין לה שינים בלחי העליון, ולזה השיג עליו וכו'. וכבר ביארתי כונת רבינו (דהיינו בטהורות דוקא). וצורך היה להשמיענו כן, להודיענו שכל שיש לה שינים למעלה טמאה. עכ"ל. ומה נענה אחרי זה שכל שיש לה שינים למעלה טמאה.

וזחנח הוכחה שלישית מדברי הרב המגיד ז"ל שם, שהראב"ד השיג עוד על מ"ש הרמב"ם ז"ל שם, וכל שהיא מפרסת פרסה הרי היא מעלת גרה חוץ מן החזיר. והראב"ד כתב שגם זה שקר מפורסם בתורה. עכ"ל. וכתב ה"ה ז"ל עוד

חשב הר"א ז"ל שדעת רבינו שכתב וכל בהמה שמעלת גרה היא מפרסת פרסה, הוא בין יש לה שינים בין אין לה שינים. והשיגו על זה, וכבר ביארתי דעתו ז"ל. עכ"ל. והדברים ברורים ללא ספק.

זכר כתבתי לעיל דהפרי חדש (סי' ע"ט סק"ג) כתב: שאין לך בטהורים שיהיה לה שינים למעלה. ואין לך בטמאים שאין לה שינים למעלה, וכל שיש לה שינים למעלה בידוע שהיא טמאה. עכ"ל. וגם בדברי הפרי תואר מפורש כן, וז"ל (משם אות ב') משמע דבעינן לסימן טהרה שלא יהיו לה לא שינים ולא ניבים, והכי נמי משמע להדיא מהש"ס (נ"ט ע"א) וכו'. עכ"ל. נמצא שגם הוא ז"ל כתב להדיא דבעינן לסימן טהרה שלא יהיו לה לא שינים ולא ניבים, ופשוט דזה כולל הסימנים של התורה ג"כ.

וגם בדברי השולחן גבוה שם (סק"ב) מפורש הדבר בבירור גמור, וסיים דבריו בהאי לישנא: דכיון שיש לו למעלה בין שינים בין חניכים יצא מכלל טהורה דלית לה כלל. עכ"ל.

ועוד הדבר מפורש בפרי תואר שם בספק שהסתפק אם יש לחוש לאיזה מין שיש לו ניבים ולא שינים או שרק הגמל לבדו הוא כזה, ונ"מ אם מצא בהמה שניטל מקום השינים ונשאר מקום הניבין או להיפך, ואין לה שינים, אם נאמר דודאי גם ניבין אין לה, וכתב, ונראה להוכיח מהש"ס דבנידון זה טמא הוא, דאמרו ובלבד שיכיר את הגמל, ופריך גמל ניבי אית ליה, ומשני בן גמל. ע"כ. ובשלמא אי בעינן תרווייהו להיתרא ואם ניטל מקומו של אחד מהם (שינים או מקום הניבין) טמאה היא, שפיר מקשה ניבין אית ליה ואין לו מציאות לשנויי אלא בן גמל ולא גמל גדול וכו'. אלא ודאי דכה"ג טמאה עד שיהיו לפנינו מקומותיהם ואין בה לא שינים ולא ניבין אז טהורה. עכ"ל.

וזנה אפילו אם לא ראינו להם שינים ולא ניבין רק שחסר אחד מהמקומות, או מקום השינים או שחסר מקום הניבין, באופן שא"א לברר בודאות גמורה שאכן אין להם לא שינים ולא ניבין, וכתב שהיא טמאה, וק"ו בכה"ג שיש להם שני ניבים גמורים דודאי שאין להתירם.

אות יא: וכמה אברכים אמרו לי שבמאירי משמע דאם היא מעלת גרה ושוסעת שסע לא איכפת לן מהשינים כלל.

וזונתם למ"ש רבינו המאירי ז"ל בהמשך שם וז"ל, ולענין ספק כל שאתה יכול לבחון בשל תורה אי אתה בוחן בשל סופרים. וכל שסימני תורה אי אפשר לבדוק בהן אתה בודק בשל סופרים. מעתה היה מהלך ומצא בהמה ורואה

בה שמעלה גרה ופרסותיה סדוקות אין לו אצל בדיקה אחרת כלום, מצאה מעלת גרה אבל פרסותיה חתוכות וא"א לבדוקן כשרה, ובלבד שיכיר שפן וארנבת וגמל. מצאה מפרסת פרסה אבל אינו רואה אותה עכשיו מעלת גרה, שהעלאת גרה אינה סימן שבגופה אלא ממקרים שבה, ואינו מצוי בכל עת אא"כ ישהה זמן מרובה אחר אכילתה מ"מ הואיל ורואה אותה מפרסת פרסה כשרה והוא שיכיר חזיר, ואם היו לה קרנים יצאה מספק חזיר, היו פרסותיה חתוכות וא"א לו לבדוקן, וכן לא ראה אותה עכשיו מעלת גרה, אם מצא שאין לה שינים למעלה כשרה ובלבד שיכיר בן גמל, וכו'. עכ"ל.

זמ"ש הרב ז"ל, כל שאתה יכול לבחון בשל תורה אי אתה בוחן בשל סופרים. וכן מהמשך ביאורו, למדו מזה דכשיש סימנים של תורה דהיינו שהיא מפרסת פרסה ומעלת גרה, תו לא משגחין בשינים, ואפילו יש לה שינים או ניבים בלחי העליון, אין בכך כלום וטהורה היא, ולא שתו לבם למ"ש הרב ז"ל גופיה כמה שורות לפני כן, וז"ל: שכל בהמה טהורה אין לה שינים בלחי העליון, וכל בהמה טמאה יש לה שינים למעלה חוץ מן הגמל הבחור. עכ"ל. אלא שכונת הרב ז"ל פשוטה דכשבדק וברור לו שיש לה הסימנים של התורה, פשוט וברור שאין לה שינים למעלה ולא ניבים, וכן פשוט שהבשר שתחת העוקץ מהלך שתי וערב. ואין צריך לבדוק אחרי זה כי אין בו שום ספק. ובזה מתפרשים דבריו ז"ל בפשיטות. אבל ברור כשמש שאם יש לה שינים למעלה שא"א להתירה שכבר הקדים ואמר שכל בהמה טהורה אין לה שינים למעלה וכו'.

אלא דבנידון זה יש לנו קושיא שאומרים שיש לה סימני היתר של תורה וחזינו דיש לה שינים למעלה. וכבר עמדתי ע"ז לעיל ואמרתי דאפשר שנובע מחלישותינו בידיעת הסימנים או של הפרסות או של הגרה או של שניהם יחד. אבל אין בכוחנו להתעלם מכל האמור דמפורש בראשונים ובאחרונים, דכשיש שינים הוא סימן טומאה.

ואשז"ר לשון הרמב"ן ז"ל בחידושיו למס' חולין שם ד"ה גמל ניבי, שכתב וז"ל, אלמא כל שמעלה גרה א"צ לחזר אחר סימן אחר, שבידוע שאין לה שינים למעלה וטהורה היא, והא איכא גמל דמעלה גרה וטמא, וכשתאמר שיש לו נמי שינים או ניבי קשיא בתרתי. ויש לפרש כך דמעיקרא ס"ד דהכי קתני כל בהמה שמעלה גרה וכו'. עכ"ל. ולפי עניות דעתי זו היא הדרך שבה הלך רבינו המאירי ז"ל, וזהו אומרו כל שאתה יכול לבחון בשל תורה אי אתה בוחן בשל סופרים, והוא שכתב הרמב"ן ז"ל א"צ לחזר אחר סימן אחר, שבידוע שאין לה שינים למעלה וטהורה היא. וכמו שפירשתי לעיל בדבריו. ולא שלא איכפת לן

בסימני השינים, דפשיטא דאם יש שינים דהוי סימן של טומאה וכנ"ל, רק דא"צ לבדוק אחרי זה דמסתמא גם סימנים אלו הן כדין.

וְיֵשׁ שְׂטוּעֵנִים ואומרים שסוף סוף האיל הוא מכלל החיות הטהורות וזה נקרא איל, ואולם מזה לק"מ דאפשר דהוא דומה לאיל וע"כ קראוהו בשם זה, וכמו שכתבתי לעיל מהתוס' ורש"י ז"ל בחולין (נ"ט ע"ב) דצבי שקוראים היום אינו הצבי של תורה וכנ"ל. ולא ניפלאות ולא רחוקה היא שיקראו איל, והוא אינו איל רק דמתקרי איל.

אות יב: והנה בעלי האילים הנ"ל הפגישו אותי עם אחד מחשובי הזואולוגים פרופ' יורם יו"ט מאוניברסיטת ת"א, והוא אישר שאכן לאיל האדום הוא האוסטרלי שעליו אנו דנים, יש לכולם שני ניבים בלחי העליון אחד מצד זה ואחד מהקצה השני, ושאלתי אם יש אילים שאין להם שינים כלל ולא ניבים בלחי העליון, ואמר שהאיל הארצי ישראלי שנקרא איל הכרמל אין לו שינים ולא ניבים בלחי העליון ויש לו כל סימני הטהרה.

ושאלתי עוד אם הם אותו דבר, והשיבני שהם שני סוגים שונים, וביאר דזה כמו פרה ועז או עז וכבש, זה נקרא שני סוגים, והסביר דיש פרות הרחוקות מאד זו מזו ונחשבות לסוג אחד כמו הפרות הרגילות עם הפרות ההודיות (שכיום מצויות מאד בברזיל) שהן שונות מאד בצורה ומראה ש"הזבר" יותר גבוהות ורגליהן דקות יותר, ויש להם לכולם גיבנת, וגם עור הצואר שלהם ארוך ושונה לגמרי מהרגילות, וגם קרניהם שונות מאד מקרני פרה רגילים, ואפ"ה נחשבים כולם לסוג אחד. אבל האיל האוסטרלי והאיל הישראלי נחשבים לשני סוגים שונים, ואינם פרים ורבים זע"ז ואפילו יכלאו אותם, אם ילדו ילדו ולד שאינו מוליד וכמו הפרד, ואמר לי שנראה לו שלא ילדו כלל ואם כי לא ידוע לו על נסיון כזה. משא"כ בסוגי הפרות אפילו שהם שונים כ"כ יולדים זמ"ז רגיל, וכן נמי בעזים שיש כמה מינים אבל כולם סוג אחד, וכ"נ בכבשים כמה וכמה חילוקים יש בזה וכולם נחשבים לסוג אחד.

ולפ"ז י"ל דהאיל הכרמל הוא האיל האמיתי הנזכר בתורה, וזה האוסטרלי הוא חיה אחרת שדומה לאיל, אבל שיניה הסגירה שאינה מן הטהורות. וביקרנו במוזיאון שלהם וראינו בגולגולת של האיל האוסטרלי שני ניבי בראה ברורה. וגם צילמנו אותם במצלמה רגילה ורואים בתמונה את הניבים בבירור גמור, אבל בצבי או באיל ישראלי אין בלחי העליון לא שינים ולא ניבים, כי אם הטוחנות בלבד וכמו כל הבהמות והחיות הטהורות.

זבמז שכתבתי למעלה לישיב מה דקשה להבין דאומרים שיש להם פרסה שסועה וא"כ לפ"ז ודאי מעלה גרה, ואמרנו שאולי אינה שסועה לגמרי. ומה שמעלה גרה כבר כתבתי דהמלומד ההוא אמר שיש בהמות שיש להם ד' קבות ולא מעלה גרה. והייתי מדבר בענין זה עם הרב הגאון ר' אברהם לכטנשטיין שליט"א רב בית המטבחים כאן, ואמר לי שהוא זוכר שלפני שנים רבות כתבו בעיתון המודיע שנמצא סוג חזיר באוסטרליה שהוא מעלה גרה. והיה מי שהעיר שמוזכר מזה במלבי"ם.

זחיפשתיו ומצאתיו באוצר הפירושים למלבי"ם ז"ל ויקרא (י"א, ע"ג) עה"פ ואת הגמל כי מעלה גרה הוא, וכתב שם וז"ל, ודע כי חכמי הטבע הזכירו בע"ח אחד בין ממשפחת החזיר נקרא טאיאסו, משכנו עדרים עדרים באמריקא החמה הדרומית, והוא מפריס פרסה ולו ארבע קיבות כמקרה כל בעל גרה, באשר הוא גם מעלה גרה, והוא דומה בתוארו לחזיר היער, וגדלו כחזיר הבית, שיערו קשה ושחור, ועל צוארו כעמק ממראה לבן, ובאמצע גבו ממעל הוא שסוע כעובי אצבע ושם כיס קטן מלא מיץ מריח כביזאם, ולא נפלאה היא מ"ש רב חנין בר רבא בחולין (ס' ע"ב) השסועה בריה בפני עצמה, שיש לה שני גבין ושני שדראות, וכי משה קניגי או בלסתר היה, מכאן תשובה לאומר אין תורה מן השמים, וזאת סגולת החי הזה השוכן באמריקה אשר נעלמה אז מעיני כל, רק בורא כל הוא לקצות הארץ יביט. וזה כשמואל שפירש בנדה (כ"ד) דבריה בעלמא איתא, וכפרש"י שם ולא כפיר"ת. ולדעת רב דבריה בעלמא ליתא, צ"ל שהגם שיש לו עומק בגבו לא נקרא שני גבין כיון שמדובקות בפנים. והשתא לדעת רב יוכרח לומר שאם אמת כדברי הכותבים יהיה זה ממין משפחת הטהורים כי לכ"א מן הטהורים יש מינים הרבה, כמו משפחת היעלים הם י"ז, האיל הם י"ד מינים. אבל הנראה מדברי חכמי הטבע שבריה זו יש לה שינים בלחי העליון כחזיר ולועסות המאכל, הגם שיש לה ד' קיבות כבעלי הגרה, ולכן חשבם החכם ליגע למשפחת החזיר. וכבר גדרו חז"ל שבעלי הגרה אין להם שינים בלחי העליון, וי"ל שלכן אמר בחזיר והוא גרה לא יגר בלשון עתיד, ר"ל שגם המין ממנו שהתחיל קצת ענין גרה ע"י ד' קבות לא הושלם בו טבע פעולה זאת כי לועס בשיניו. צא וראה כי במקום שהציבה לה תורת הכתב אות ומופת שהיא מן השמים כנז', גם אחותה תורה שבע"פ נתנה לה מופת שהיא אלוקית. אמרו חז"ל (חולין נ"ט). כל שאין לה שינים למעלה בידוע שהיא מעלת גרה ומפריס פרסה, ומאין נודע זאת להם, שלא נמצא מין א' בעולם שהוא טמא וחסר שינים העליונים ואמר רב חסדא היה מהלך במדבר וכו'. ומי בכל חכמי הטבע מעולם ועד עולם יגיד זאת. עכ"ל"ה.

נמצא דיש חיות או בהמות שיש להם סימני טהרה ואינם טהורים, והסימן היחידי שמונע טהרתו של היצור שעליו דיבר המלבי"ם ז"ל, הוא שיש לו שינים למעלה, ובזה שוב אין אנו מתחשבים בזה שיש לו סימנים של מעלה גרה. וכן עולה מדבריו ז"ל בפשיטות דכשיש לו שינים למעלה הוא טמא אפילו שמפריס פרסה וי"ל סימנים שהוא מעלה גרה, ועוד שכתב שם שלא רק שיש ליצור ההוא ד' קיבות, אלא אכן הוא מעלה גרה, ועם כל זאת פשיטא ליה שהוא טמא, כי יש לו שינים למעלה. וקצת נראה ממ"ש וי"ל שלכן אמר בחזיר והוא גרה לא יגר וכו' דאפילו מעלה גרה, לא זו העלאת גרה המתירה: כי לא הושלם בו טבע פעולה זאת כי לועס בשיניו. עכ"ל. והוא מאשר את ההשערות שכתבתי בזה ביתר עוז ויתר שאת, ולפי דבריו ז"ל פשוט לאסור גם בנ"ד. וע"כ גם בנידוננו לא נוכל להתיר איל זה. וכו"ל.

זע"ש עוד שעמד על שינויי הלשון שבגמל אמר פרסה איננו מפריס, ובארנבת אמר לא הפריסה, ובשפן אמר לא יפריס, וכתב שהגמל פרסותיו מופרסות, וחכמי הטבע חושבים אותו בין מפריסי הפרסה, אמנם כיון שפרסות אינה שסועה לשתיים כי מחובר בסופו, אינו בכלל מפריס פרסה האמור בתורה. שצריך שיהיה שסוע לשתיים. ע"כ אמר פרסה איננו מפריס, כי יש הבדל בין מלת לא ובין מלת איננו. שמלת לא שוללת הפעולה, ומלת איננו שולל התואר מן המתואר או הקנין מן העצם. ופי' שהגם שנעשה בו פעולת ההפרסה ולא נוכל לומר בו פרסה לא הפריס, בכ"ז איננו מפריס כלומר אין בו תואר זה שיקרא מפריס פרסה לענין סימן טהרה, והנה במין השפן נמצא מין אחד הנקרא וואווער ומשכנו בנקרת הסלעים שעל הר סיני, והוא מעלה גרה וברגליו האחרונות יש לו שלש פרסות רק רגליו הראשונות הם עבות אחוזות בארבע אצבעות, ומצד האחוריות נוכל להחשיבו מפריס פרסה, לז"א בו ופרסה לא יפריס דהגם שהתחיל בצד א' שמגופו, לא יפריס בעתיד שלא יגמור בו פעולה זאת ברגליו הראשונות, אבל בארנבת וכו'. ע"ש.

ובאמת שכן הראני המלומד הנז' שפרסות הגמל הן שסועות ומובדלות בעצמות, שהן שתי עצמות מופרדות ויש ריוח ביניהם. ורק העול וגידים שמלבישים על העצמות מחברות הכל כמין כסוי כללי, ומה שהן קוראות מפריס פרסה ושוסעת שסע אינו ההיתר האמור בתורה.

ע"ה שלמה משה עמאר

הגאון רבי **אברהם יוסף שליט"א**

רבה של העיר חולון ת"ו

הפרשת חלה מבצק שנילוש במי פירות

המשנה במסכת חלה (פ"ב מ"ב) אומרת עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה. ופירש רבינו עובדיה מברטנורא, בירושלמי מוכיח קצת שאין הלכה כסתם משנה זו, וכו', הלכך אין ללוש עיסה שיש בה שיעור חלה במי פירות לבדם בלא תערובת מים הואיל ולא אתבריר הלכה וכו'. עכ"ל. ובירושלמי (דף יב,א) אע"ג דר"ע אמר תמן אין מי פירות מחוורין לטומאה מודי הוא הכא שמי פירות מחוורין לחלה. ר' בא ר' חייא בשם ר' יהושע בן לוי אין לך מחוור אלא שבעת המשקין בלבד. ומסתפק ר' יוסי האם ר' יהושע בן לוי דיבר לחלה או לטומאה, אם תאמר לחלה כ"ש לטומאה, ואם תאמר לטומאה אבל לחלה לא מחבר. ור' יונה פשיטא ליה לחלה וכ"ש לטומאה כדתני ר' שמעון בר יוחאי ר' טרפון אומר נאמר כאן חלה ונאמר להלן חלת לחם שמן, מה להלן חלה שעשויה בשמן, אף חלה שנאמר כאן עשויה בשמן, ושמן אחד משבעת המשקין הוא.

ופסק הרמב"ם בה' ביכורים (פ"ו ה"ב), עיסה שנילושה ביין או שמן או דבש וכו', כל אלו חייבין בחלה עכ"ל. והכ"מ שם כתב שמקור דברי הרמב"ם מהמשנה חלה, ופסק הרמב"ם כסתם משנה ודלא כהירושלמי. והאור זרוע (סימן רכה) פסק לחלק בין עיסה שנילושה בשבעה משקין (י"ד שח"ט ד"ם) שהשמן אחד מהם, לשאר מי פירות, דסתם המשנה הוא על שבעה משקין וכדעת ר' בא ור' חייא בשם ריב"ל, משא"כ במי פירות אחרים פטורים מן החלה. וכתב שם ששלח את דבריו אל חכמי פרי"ש והשיב לו הרב יחיאל ב"ר יוסף דחייבת מדרבנן, ואף מי שפטר היינו שלא להפריש מהחיוב על הפטור, אבל מיניה וביה מחייב. ובשאר משקין אפשר שיש לו להפריש בלא ברכה. והרב שלמה ב"ר שמואל פסק כר' יוחנן דחייב בכל מיני פירות. וביאר דגם לר"ע חייבת בחלה וכל מחלוקתם היא על טומאה ולא על חלה. והאור זרוע דחה סברתם ע"ש. וחזר על דבריו בשו"ת סימן תשס"ח ביתר ביאור. וכ"כ בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן ע"ג).

וזכרנו שבתשובה להרשב"א (ח"א כלל שני סימן יד) כתב כן, דהלכה כר' יהושע בן לוי לגבי ר' יוחנן, וגם ר"ת פסק כריב"ל דהלכה כמותו בכל מקום,

וקי"ל הלכה כר"ע מחבירו, וכ"ש לגבי ר' אלעזר איש ברתותא דנראה דתלמידו היה. ולכן אם העיסה משבעה משקין חייבת בחלה, ואם משאר משקין פטורה. וכן כתב הרא"ש בהלכות קטנות (הלכות חלה סימן ג), אלא שסיים "לכן יש ליזהר שלא ללוש עיסה במי ביצים לבד בלא תערובת מים כדי לצאת מן הספק על חיוב חלה". והרשב"א (ח"א סימן תסד) דחה דברי הרא"ש ופסק כסתם משנה דבכל מי פירות חייבים בחלה. וכן משמע מדברי ספר החינוך (מצוה שפה), שכתב עיסה שנילושה בין במים בין בכל שאר משקין וכו' יש חיוב חלה, ולא חילק בין סוגי המשקין. וכך הבין המנחת חינוך שם אות יד. וכן משמע במשנה גופה דתני ונאכלת בידים מסואבות, ואי בשבעה משקין, והרי הם מכשירין לטומאה ואיך יאכלם בידים מסואבות. ובמשנה ראשונה דייק כן לומר שרק בשאר משקין איירי. וכ"כ במלאכת שלמה.

זדברי רבינו עובדיה מברטנורא צריכים ביאור שלא נמצא לא' מן הראשונים שפסקו כדברי הירושלמי דאין הלכה כסתם משנה זו, ולמר כדאית ליה ולמר כדאית ליה יש חיוב או על שבעה משקין או אף על שאר מי פירות. וראיתי שהתפארת ישראל הקשה דעדיפא מינה שהרי בפ"א מ"ד תני אלו פטורין מן החלה וכו' והדובשנין. והתם פירש הר"ב דהיינו שנילושו בדבש והרי הדבש בכלל שבעה משקין הוא, והביא התוס' אנשי שם מדברי הפנים מאירות (ח"א סימן סח). דהתם הוי בלילתם רכה ולכן פטורים והכא הוו בלילתם עבה. והובאו הדברים בפתחי תשובה (יו"ד סימן שכ"ט סק"ב, וע"ש בתפארת ישראל אות כז, ושם במשנה ראשונה ד"ה והדובשנים). וכבר הקשה כן האור זרוע בתשובה (סימן תשס"ח) וחילק דברי המשנה, שתחלה דנה המשנה איזה מין חשיב חמץ ובאיזה מין יוצאים ידי חובה, ולענין חלה לא איירי כלל. ותלה דין זה במחלוקת ר"י ור"ל בפסחים לז, א. וראיתי בצדה לדרך (כלל חמישי פרק רביעי) שהסביר שהדובשנים היינו מטוגנים בשמן ולכך פטורים מן החלה כדין מעשה קדרה הפטורים. והמאירי (פסחים לז, א) תירץ ג"כ דהתם מעשה קדרה הם ולכך פטורים דמאפה בלבד חייב בחלה. והוא ההסבר הא' של הר"ב ששם פי' הר"ב מטוגנים בדבש א"נ נילושים בדבש. עכ"ל. וכתב עליו המשנה ראשונה שהוא סותר למשנה פ"ב מ"ב, לכך נראה עיקר כפי' ראשון. וכ"כ רש"י בפסחים שם. וע"ש במשנה ראשונה. וכך פסק מרן ביו"ד שם סעיף א' שהם מטוגנים ולכך פטורים. וראיה גדולה היא מתשובת הרמב"ם בפאר הדור (סימן קלג), שחילק בקטאיף בין אפוי למטוגן ע"ש. והמלאכת שלמה כתב דמקור דברי הר"ב בירושלמי שביאר "מלינדא", ובלשון יוון הוא נילוש בדבש וחלב, ולכן הסביר שאפאה בחמה או במשקה דהוי מעשה קדירה, אבל אם אפאה חייבין. (ולמעשה

הם הם דברי האו"ז הנ"ל, שבגמ' פסחים מחלוקת ר"י ור"ל היא ולמר כדאית ליה ולמר כדאית ליה). וראיתי במראה הפנים על הירושלמי שהביא דברי הרא"ש שאין הלכה כסתם משנה זו דהלכה כר"י בן לוי, ואחר כתב דהיינו טעמא דהר"ב שכתב שאין הלכה כסתם משנה זו. ושם במראה הפנים כתב להקשות על הכסף משנה שציין את מקור דברי הרמב"ם במשנה זו ופסק כמותה ולא כהירושלמי. והקשה מה"פ מה ענין יין שמן ודבש למי פירות, דהא המשנה איירי בטומאה וטהרה ולכן סיימה ונאכלת בידים מסואבות וזה אין לו שייכות לדברי הרמב"ם שהרי היין שמן ודבש בכלל שבעה משקין המכשירין לטומאה ואינה נאכלת בידים מסואבות, אלא ודאי המשנה איירי בתותים ורימונים ודומיהם שאינם בכלל משקין ואינם מכשירין לטומאה ובזה הרמב"ם לא דיבר. וסיוע לדבריו מצאתי בפירוש המשנה להרמב"ם שכתב, וכבר זכרנו זה כי מי פירות אינן מכשירין וזכרנו עוד ענין ההכשר ועוד יתבאר זה במקומותיו בסדר טהרות, ולפיכך כשלש הקמח במי פירות אותה הפת תיאכל בידים מסואבות ואע"פ שהיא תרומה, לפי שלא הוכשרה לטומאה ולא תפסל בידים מסואבות. עכ"ל.

זנמצא לפי דרכינו שדעת הרמב"ם והרא"ש שוה, דבשבעה משקין דוקא פסק דחייבת בחלה, אבל בשאר מי פירות אין הלכה כסתם משנה זו אלא כהירושלמי. והם הם דברי הר"ב. וראיתי שהרמב"ם עצמו בה' חמץ ומצה (פ"ו ה"ה) חילק בין יין שמן וחלב לשאר מי פירות, שבמי פירות יוצאים י"ח בפסח וביין שמן וחלב אין יוצאים י"ח. (וע"ע שם פ"ה ה"כ). אך מרן בב"י (י"ד סימן שכט ד"ה עיסה) אחר שהביא דברי הרא"ש בהלכות חלה בארוכה הביא דברי הרמב"ם, וכתב להעיר שהטור הוסיף בדברי הרמב"ם מי ביצים (שחייב בחלה) ואין זה מבואר בדבריו בנוסחאות שלנו, שלא הזכיר אלא יין שמן ודבש. ואפשר שבנוסחת הרמב"ם שביד רבינו היה כתוב מי ביצים בהדיא. ומ"מ אף לנוסחה דידן משמע דס"ל דה"ה למי ביצים דאל"כ הו"ל לפרש. עכ"ל. וביאור דברי הב"י שאם דעת הרמב"ם כהרא"ש דרק בשבעה משקין חייבת בחלה אבל בשאר מי פירות פטורה לא הו"ל להרמב"ם לשתוק, אלא ה"ל לבאר דבשאר מי פירות פטורה, א"ו דה"ה לכל שאר מי פירות דחייבים בחלה. וע"ש בפרישה (אות יא) בשם המהרש"ל שיש לגרוס בטור הרמב"ן. (וראה באור שמח בכורים פ"ו ה"ב שתמה ג"כ למה התעלם הרמב"ם מדין שאר מי פירות וע"ש שהאריך). וכ"כ במנחת חינוך (מצוה שפה אות יד) בדעת החינוך והרמב"ם. ואפשר לסייע דברי מרן מסיום דברי הרמב"ם בה' ביכורים שבפטור מחלה כתב העושה עיסה ליבשה בחמה או לבשלה בקדרה בין שלשה במים בין שלשה בשאר משקין, ולמה לא כתב כמו בריש ההלכה יין שמן ודבש, ומשמע שאין לחלק ביניהם. ובאמת עדיין

קשה להרמב"ם לנוסחת הטור למה ליה למיכתב יין שמן ודבש, והלא דברים ק"ו ומה ביצים חייבת בחלה יין לא כ"ש. וראיתי שהב"ח כתב להקשות כן, וע"ש שביאר שאף הרמב"ם מספקא ליה ולכך לא תני בלשון המשנה מי פירות אלא כתב יין שמן ודבש. ואולם מרן לא ניחא ליה בהכי וכתב כיון שהרמב"ם והרשב"א מסכימים לדעה אחת הכי נקטינן. ופסק כן בש"ע (סעיף ט), ודייק לכתוב עיסה שנילושה במי פירות וכמו שביאר כן בדעת הרמב"ם שה"ה לכל מי פירות ולאו דוקא יין שמן ודבש. וצ"ל שיש לחלק בין פסח למצות חלה, שבפסח דנים רק מדין חמץ או דין מצה עשירה, משא"כ בחלה שהוא ענין של חיבור שע"י נתינת המים בקמח מתקבצים כל גרגרי הקמח להיות עיסה וקרינן ביה ראשית עריסותיכם, שהרי הירושלמי חילק בין חיבור לטומאה לחיבור לחלה וכל מי פירות ללא יוצא מן הכלל הווי חיבור וחייבין בחלה, שבהיותו קמח אין עליו חיוב בחלה והרוטב מכל שיהיה מחבר ומחייב בחלה. וכ"כ בשו"ת אבני נזר (יו"ד ח"ב סימן תכג אות ב). וכמ"ש באור שמח (שם) דאם נאמר שאין מי פירות מחברין, פירושו שהבצק עדיין חשיב קמח שאין בו חיוב חלה. וכן ראיתי שהסביר כן בספר חלת לחם בשירי ברכה (אות ל דף יט, א), וע"ש שהביא מעין זה מהפמ"ג בא"א (ס"ק טז).

ומה שהוסיף מרן בסעיף י' דיש ליזהר מללוש במי פירות שאינם משבעה משקין אא"כ יערב עמהם אחד משבעה משקין, ביאר שם הש"ך (סק"י), דאמנם מצד חיוב חלה חייבת העיסה בחלה, אך לאכלה אי אפשר שהרי לא הוכשרה לקבל טומאה, והו"ל חלה תרומה טהורה וכולנו טמאי מתים שהכהנים אסורים באכילת חלה טהורה. ולטמאה א"א כיון שנילושה כבר במי פירות שאינם משבעה משקין ואינם מקבילים טומאה, וממילא אין לשורפה, לכך כתב דיש ליזהר. וכ"כ הט"ז שם (סק"ז). וכ"כ הגר"א (סק"ד). וכן הוא בלבוש (עט"ז יו"ד סימן שכט סעיף ט-י) ופסק כדעת מרן הן בשבעת המשקין והן במי פירות ונתן טעם לדבריו הואיל וקרויים לחם בפי הבריות. והוסיף שאם לש במי פירות לבד בלי מים יתן את החלה לכהן קטן. ודברי הלבוש באו"ח (לבוש החור סימן תסב בהג"ה) אינם ברורים דיים, אך מתוך דבריו בי"ד מובנים דבריו באו"ח, ורק הוסיף לחדד דבריו שכל סוגי מי פירות שוין. אלא שראיתי בגליון הש"ע כתב הבית הלל שבסעיף ט' דיבר מרן על יין שמן ודבש, ובסעיף י' דיבר על שאר מי פירות. והבאר הגולה (אות יב) ציין למקור דברי מרן בסעיף י' שהוא מדברי הטור בשם אביו הרא"ש. ושיטתם היא להשוות דברי מרן לדברי הרמב"ם והרא"ש, ובאמת שאינם בדעה שוה כי הרמב"ם מחייב בכל מי פירות וכמ"ש מרן בב"י, והרא"ש מחלק בין ז' משקין לשאר מי פירות. ועוד שמרן דייק בלשונו בסעיף ט'

לכתוב מי פירות בדוקא שמצד הדין פוסק מרן שכל מי פירות חייבין בחלה וכמו שכתב בב"י שהוא כדעת הרמב"ם והרשב"א. ומ"ש בסעיף י' לזהר היינו משום שלאכלה א"א ולשורפה א"א. וכך כתב גם בש"ע אר"ח (סימן תס"ב ס"ה) ולא מטעמו של הרא"ש דמספקא ליה אם חייבין שאר מי פירות בחלה. ובאמת שגם המגן אברהם שם (סק"ה) הבין בתחילה שמרן מחמת הספק בחיוב חלה כתב כן, (כדברי הרא"ש), אך לאחר שתמה על מרן חזר וביאר דברי מרן שכוונתו משום שלאכלה א"א ולשורפה א"א. והט"ז שם (סק"ב) כתב ג"כ שהוא מטעם הספק בחיוב חלה ותמה על מרן ונשאר בצ"ע. ובאמת טעמו של מרן כמ"ש שלשורפה אינו יכול ולאכלה אינו יכול. וכ"כ במאמר מרדכי (אר"ח סימן תסב סק"ז) וע"ש. ודברי הגהות יד אפרים שם על הט"ז מתורצים ובחנם האריך במח"כ. וגם החק יעקב שם (סק"ט) ביאר דברי מרן דהוא מספק חיוב חלה, ובמחל"ת לא דק. וכבר הרגיש בזה בהגהות בית מאיר וכתב דלדעת הפר"ח אינו כן. וכוונתו כמ"ש שלשורפה א"א ולאוכלה א"א, והם דברי הפרי חדש באות ה'. וראיתי בספרו על שו"ע אר"ח (סימן תסב ס"ה), שהאריך לפלפל בדברי מרן ומסיק שמרן פסק רק בז' משקין חייב אבל בשאר מי פירות יפריש מספק, דהיינו משום ספק ברכה יפריש בלא ברכה. וכ"כ לתמוה על הט"ז במטה יהודה (עיאש, אר"ח סימן תסב דין ה). והערוך השלחן (אר"ח סימן תסב ס"ח), הלך בדרכו של המג"א ותמה על מרן ולבסוף הסביר שהוא מחמת שלאכלה א"א ולשורפה א"א.

וזחבית הלל שבגליון הש"ע (י"ד) תמה על מנהג העולם שלא מפרישין חלה על עיסה גדולה העשויה עם דבש, וסיים דאפשר שסומכין על הרא"ש שעיסה שנילושה במי פירות פטורה מן החלה. ובפתחי תשובה (סק"ב) הביא דבריו וציין שגם הלבושי שרד נמשך אחריו, ובאמת לא דק שבשבעה משקין חייבת בחלה לכ"ע. וכ"כ הפנים מאירות (ח"א סימן סח). וכן תמה בשו"ת צמח צדק (חיד"ד סימן רלו). וכ"כ בחכמת אדם שערי צדק (פרק י' סעיף כז), דבז' משקין חייב לכ"ע, ובשאר משקין כגון מי ביצים שלא נתערב בו מים יש פוטרינ דס"ל דלא הוו חיבור לעיסה. ושם בהערות דברי ישראל (אות סח) הביא דברי הרא"ש והמשנה בטבול יום (פ"ג מ"ד), דכי היכי דמי פירות אינן מכשירין כך אין מחברין העיסה, דכמאן דליתנהו דמי. וכוונתו דהוי כקמח בעלמא שאין עליו חיוב חלה. וכ"כ בשו"ת מהר"ח אר"ז. והפרי האדמה (ח"ד ה' חמץ ומצה פ"ו ה"ה דף ה' ע"ד) פסק כן דבשבעה משקין יפריש חלה בברכה, ובשאר מי פירות ומי ביצים לא ילוש כשיעור, ואם לש יפריש בלי ברכה. ומ"ש הש"ך שלא יברך מספק היינו במי פירות חוץ מז' משקין, וראיה לזה מהרע"ב שדייק ונאכל בידים מסואבות ש"מ דמתניתין איירי במי פירות שאינם מז' משקין. והגדיל עשות

בספר ראש יוסף אישקאפה (סימן תסב אות יח דף ל' ע"א) שכתב שאפשר ללוש אף לכתחילה במי ביצים ויפריש בלי ברכה, דברכות אינן מעכבות, ויאכילנה לכהן קטן. וכ' דמ"ש הטור וטוב ליזהר, היינו שלא יפסיד את הברכה לכן יערב מז' משקין, אבל בפסח שא"א להוסיף וכמ"ש, ילוש אותה ויפריש בלא ברכה, וזה יותר טוב משלא ילוש, או שילוש מעט מעט אם יש לו טורח בזה. עכ"ד. ובקיצור ש"ע (גאנצפריד סימן לה ס"ז) מחייב בז' משקין, אך בשאר מי פירות וביצים יש בה כמה ספיקות ולכן יערב בעיסה מים או חלב או דבש דבורים וכו' שאז מפרישין ממנה חלה בברכה. עכ"ד.

זחט"ז באו"ח שם תמה על האזהרה שלא ללוש כשיעור, והרי מפקיע ממנו חיוב חלה, ואמרינן בפסחים (מח, א) א"ל אביי חומרא דאתי לידי קולא הוא דמפקעת ליה מחלה. ותירץ שם בחק יעקב (סק"י) שכיון שכוונתו שלא להכניס עצמו בספק ברכה שפיר דמי. ולפי דברינו עדיפא מינה איכה למימר דלשורפה א"א ולאוכלה א"א ולכך טוב שילוש פחות מהשיעור.

זמ"ד ביו"ד כתב "אא"כ יערב עמהם אחד משבעה משקים", ובאו"ח לא כתב כן. ומינה כתב במטה יהודה (שם) שבשאר ימות השנה יש תקנה להוסיף מים ויתחייב בחלה, אך בפסח שא"א להוסיף מים שממהרים להחמיץ, לכך כתב שילוש פחות מכשיעור. והוסיף עוד דאע"פ שיכול להוסיף יין ושמן שאינם מחמיצין והוכשרו לקבל טומאה שהם מז' משקין, מ"מ מילתא פסיקתא נקט. א"נ אם נתיר לו לערב דבר אחר יבוא לערב מים כמו בשאר ימות השנה. עכ"ד וע"ש. וכ"כ בערוך השלחן (או"ח סימן תסב ס"ח). ובשלחן גבוה (או"ח סימן תסב אות ט) כתב ליישב שאם יערב בו יין או דבש יבטל טעמו לכך אין רגילות להוסיף מי פירות, אך מים אינם מבטלים טעם, ולכך כתב בפסח שילוש פחות מעשרון. וע"ע בזה בפרי מגדים (משבצות זהב אות ב). וכשנתבונן בלשונו של מרן נראה שכלל את הדברים בש"ע, דבאו"ח לא כתב אלא טוב לעשותה פחות מעשרון, ולא נתן עצה להוסיף ז' משקין, שהרי זה הלכות פסח, אך ביו"ד שדן לגבי כל ימות השנה כתב "אא"כ יערב עמהם אחד משבעה משקים". וראיתי בשער המלך (סוף הלכות ברכות, הובא בפ"ת סק"ד), שכתב לחלק בין אם שם מים שאז מהני כל שהוא, לבין אם שם מז' משקים שאז בעינן רוב. והסמיך דבריו ע"ד הרמב"ם בה' טומאת אוכלין (פט"ז ה"ד) שבמים כל שהוא מטמא וביין שמן דבש וחלב בעינן רוב, וכן מי פירות. ומה שחלק הראב"ד על הרמב"ם שם, כתב הכסף משנה שהוא לענין טומאה ע"פ גירסתו בתוספתא. ועוד נלענ"ד דהראב"ד לשיטתו דס"ל דבכל מי פירות לחודייהו מכשירין לקבל טומאה, (וכמ"ש שם בפ"א ה"ד). ועפ"ד אלו יתבאר עוד שבפסח לא ניתן להוסיף מים ואפילו כל שהוא, ובשאר ז'

משקין יאבד טעמו כי בעינן רוב. וע"ע בחק יעקב (סימן תסב סק"ב) שכתב ולענ"ד נראה דכל שנתבטל בס' בעינן שאין מרגישין בה טעם מי פירות מקרי לחם עוני, כיון שנתבטל טעמו. וע"ש בשערי תשובה (סק"ח) שכתב דבעינן ס' מהמים ולא מהקמח, כי הקמח אינו מבטל מה שנילוש עמו דלטעמא עביד.

ובד"ר אמונה להגאון הגדול רבי חיים קנייבסקי שליט"א (הל' ביכורים פ"ו הי"ב) הבין מדברי הרמב"ם שהביא השעה"מ דמים במי פירות אין להם ביטול ובכל זאת כתב דבעינן בשעת הלישה שהמים ילושו ולא המי פירות, שהרי דין חיבור בעינן ומה יועיל מים כל שהוא. וחלק גם על האור שמח שדימה דין טומאה לחלה (הובא לעיל ד"ה ונמצא), וראיה לדבריו הביא מס' תורת הארץ (פ"ד סימן ק"ה) שכתב שמה שמורחין המחבת בשמן אין בזה משום נילוש בשמן, כיון שאין בשמן כדי ללוש העיסה. עכ"ד. ונלענ"ד שאין ראיה מדבריו אלו, שהוא דן אחר שהעיסה נילושה שאז אין השמן מועיל. אבל כאשר לש במי פירות שמעורבין בהם מים כל שהוא, הרי לש במים. ואף אם הם שיעור קטן יועיל להפריש בברכה, הן מצד דהוי חיבור והן מצד שמטמא, אחר שהוכשר לקבל טומאה במים כל שהוא וכדברי הרמב"ם בטומאת אוכלין. וכ"כ הרב חלת לחם (סימן ח ס"ט שירי ברכה אות לא) דהוא מחלוקת הרמב"ם והראב"ד, דכשם שנחלקו בטומאה כך נחלקו בחלה ולהרמב"ם סגי במים כל שהוא. וכן ראיתי בספר פקודת אלעזר (בן טובו סימן קסח דף יט ריש ע"ג) דבמעט מים סגי אליבא דכ"ע. וכ"כ בערוך השלחן (י"ד סימן שכט ס"ג). וכ"כ בשו"ת בצל החכמה (י"ד סימן יב). אך בשו"ת קנין תורה (ח"ד סימן קט) העלה כדברי הדרך אמונה דבעינן רוב מים ולא סגי בכל שהוא, ודייק מציון דברי רעק"א לסעיף י' ולא לסעיף ט', דבסעיף י' איירי בטומאה וטהרה וכמ"ש שם הש"ך, דלאכלה אינו יכול ולשורפה אינו יכול, ואה"נ דבטפת מים סגי להכשירו לטומאה, אך לענין חיובו בחלה בעינן רוב מים. (וכמו שהבין כן הבית הלל ה"ד למעלה). והוסיף לבאר דבטומאה גזירת הכתוב הוא "כי יתן מים", ומדלא כתיב כמה מים אפילו כ"ש משמע. אך לענין חיוב חלה ילפינן מעריסותיכם, וסתמא היינו עיסה שנילושה במים, ומה דמיון וקשר יש בין חלה לטומאה וטהרה. ובמחכ"ת והרי הירושלמי השוה דין חלה לטומאה, ובפרט לדעת הרמב"ם דמי פירות חייבים בחלה ואף להרא"ש לא פטר אלא מספקא ליה. ואף הרב קנין תורה הרגיש בזה וכתב דהלשון דחוק קצת. ומרן שמחייב בכל מי פירות ודאי דאין לחלק בין הנאמר בסעיף ט' לסעיף י'. ונראה להסביר דבריו דבירושלמי אמרינן ר' יוסי בעי מה איתמר לחלה או לטומאה, אין תימר לחלה כ"ש לטומאה. אין תימר לטומאה, אבל לחלה לא. ומובן שיותר קל להבין הכשר טומאה בכל שהוא, מאשר חיבור לחלה, דלדעתו

בעינן רוב כדי שיהיה חיבור. אך האמת דרוב הראשונים כתבו דהלכה כר' יוחנן, ושם בירושלמי אמרו בשם ר' יוחנן דברי הכל היא, אע"ג דר"ע אמר תמן אין מי פירות מחברין לטומאה, מודה הכא שמחברין לחלה. ע"כ. הא למדת שכל שמכשיר לטומאה כל שכן שיהיה חיבור לחלה ואם כן די בכל שהוא כדי לחייב בחלה בברכה.

זר'אית' בדרך אמונה (שם) בבאור הלכה שהביא דברי הרב חלת לחם להקשות למה יין שמן ודבש חייבין בחלה והרי אינם באים לידי חימוץ, ולמדנו דין חלה ממצה – כדתני רשב"י בירושלמי ר' טרפון אומר נאמר כאן חלה וכו' – וכל שאינו בא לידי חימוץ אינו חייב בחלה. ותירץ שלא בא למעט אלא מינים שאינם יכולים לבא לידי חימוץ – דהיינו חוץ מחמשה מיני דגן – משא"כ ביין שמן ודבש שהמין יכול לבא לידי חימוץ אע"ג דכפי מצבו עתה לא יבא לידי חימוץ. וכבר הקשה כן הרשב"א בפסקי חלה שער א, ותירץ דבפסח בעינן לחם עוני, ואלו מצה עשירה הם. וכ"כ במאירי פסחים (לז, א). ושם במאירי חידד דלחם מיקרי, לחם עוני לא מיקרו. ובסוף דבריו כתב ושלשה דינים אלו ר"ל חיוב חלה, וברכת המוציא עם נט"י וברכת המזון, ויציאת י"ח בפסח, בכל שאין שם סרך מצה עשירה כלם דין אחד להם, מה שנקרא לחם לזה נקרא לחם לחבירתה, וההפך להפך. וכ"כ בלח"מ ה' חמץ ומצה (פ"ו ה"ה). וע"ש במ"מ שכתב שאין יוצאין י"ח בנילושה במי פירות משום שאינה באה לידי חימוץ, אף שהוא מחמשה מיני דגן. וכן דעת הרמב"ן במלחמות (פסחים י, ב) כתב שמצה עשירה פסולה משום שאינה באה לידי חימוץ. ועוד הא בעינן שימור דלישה ואפיה דכתיב ושמרתם את המצות, יצאה זו שאינה צריכה שימור עכ"ד. ומובן שתלו דינם זה בזה. וכ"כ המהר"י קורקוס, והוסיף המהר"י קורקוס לבאר דעת הרא"ש שלא ללוש במי ביצים בלא תערובת מים, שכוונתו כדי שיוכל לברך על הפרשתו, שאם לא עירב מים אינו יכול לברך מספק. שאם הספק הוא אם חייב להפריש הרי יכול להפריש בלי ברכה גם בלי שיערב בו מים, א"ו כדי שיוכל לברך, וכל זה מספק, ואף הרא"ש לא פסק שמי פירות פטורים לגמרי מן החלה. והוסיף המהר"י קורקוס להביא דברי רבינו פרץ בכפתור ופרח (ספט"ו) שלא ללוש במי פירות לבד אא"כ יערב בו מים, ובפסח שאינו יכול להוסיף מים (דקדמי ומחמצי), צריך ללוש פחות משיעור חלה. וטעמו דכיון שלא הוכשרה ה"ה טהורה ולאכלה א"א ולשורפה א"א ולכן צריך ללוש פחות משיעור. וסיים המהר"י קורקוס ואם לזה נתכוין הרא"ש צריך היה לבאר יותר. עכ"ד. ומרן בב"י הביא את דברי רבינו נתנאל בסמ"ק (סימן ריט, והובא גם בפסקי רקאנטי סימן רכח), שטעמו משום שלשורפה א"א ולאוכלה א"א. וע"ש בהגהת ר"פ (אות ו). וכך פסק הרמ"א ביו"ד

(ס"ס שכט). אך החזו"א (י"ד סימן קצג (א) אות יא) כתב, שיקבור את החלה ולא יתן לכהן קטן דחיישינן ליחוס. וכבר קדמו הבית מאיר על אר"ח (סימן תסב ס"ה) שחש לזה, והסביר שמשום כך לא כתב מרן כן בש"ע.

זמכאן תמיהה לי ע"ד הגאון הגדול בעל דרך אמונה (שם אות פד) שהביא שיש פוטרים לגמרי בשאר מי פירות, וציין עליהם את הרמב"ם והרא"ש, (ע"ש בציון ההלכה אות קעו), ולפי האמור דעת הרא"ש אינו אלא ספק, ודעת הרמב"ם אליבא דמרן הב"י דחייבת אף בברכה, אלא שראוי להמנע מפני שלשורפה אינו יכול. וחמותי ראיתי למו"ר הגאון הגדול רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל בספרו מנחת שלמה (ח"א סימן סח עמוד שע ד"ה אך עדיין), שתמה למה לא יתחייב בחלה מדין צירוף הסל בין לפני האפיה (בעריבה) ובין אחר אפיה, והרי שם לחם עליו אף אם לא עירב בו מים כלל, שהרי אם קבע עליו סעודה חייב בנט"י והמוציא א"כ שפיר מיקרו לחם ואמאי פטורים מן החלה. ותירץ משום שהלימוד לחיוב חלה הוא מהפסוק ראשית עריסותיכם, וכל שבעיסה אין ראוי ללחם, אף אם נעשה לחם יהיה פטור מן החלה. וע"ש שהאריך לבאר הדברים. וכ"כ להקשות בחלת לחם (סימן ח שירי ברכה אות ל דף יט, ב). ואחר בקשת המחילה הרי מרן בב"י (אר"ח סימן קסח קמז, א ד"ה ומה) הביא קושיא זו וכתב, ותדע דהא עיסה שנילושה במי פירות תנן דחייבת בחלה ואפ"ה אינו מברך עליה המוציא כל שלא קבע עליה, הלכך ע"כ לומר דלאו במידי דמיקרי לחם תליא מילתא אלא לא קבעו חכמים לברך המוציא ובהמ"ז אפילו בכזית אלא בלחם שדרך בני אדם לקבוע עליו, דהיינו עיסה שנילושה במים לבד בלי שום תערובת וכו' עכ"ל. ואפשר שלזה כיון הרדב"ז על הרמב"ם (בפ"ו מביכורים ה"ב) ע"ש. וראיתי שגם במור וקציעה (אר"ח סימן קסח) עמד ע"ד הבית יוסף דמהיכא תיתי לחלק בין דין חלה לברכת המוציא, ולמה כשחייב בחלה לא יברך המוציא והא לחם מיקרי. ותירץ דמצה עשירה מיקרי, לחם סתם לא מיקרי, ולענין ברכת המוציא בענין לחם סתמא. הא למדת שאין קשר בין חיוב חלה לדין לחם וברכתו. וע"ע בתשו' פנים מאירות (ח"א סימן סח). וע"ע בלשונו של הלבוש ביו"ד הנ"ל, שגם הוא החשיב את הבצק של מי פירות ללחם. וראיתי שגם הארחות חיים (ח"ב עמוד 210) תלה את חיובו משום "שכל זה מעשה לחם". וראיתי בשו"ת קנין תורה (ח"ד סימן קט אות ג) שתלה דין ברכת המוציא בחיוב חלה, וציין למסגרת השלחן (בקיצור ש"ע סימן לה) שכתב כן.

עוד רגע אדבר בדבר מה שכתב בתשובת פנים מאירות הנ"ל, שאם שם סוקאר יפריש בלי ברכה. והוא תמוה שהרי הסוכר מבושל במים וכל שהוא הוי מכשיר לטומאה, ואמאי פסק שלא לברך. ונפ"מ אם היה יין לבד שעירבו בו סוכר

מהיכי תיתי שלא יברך מחמת הסוכר שבו. ובספר קנין תורה (שם) כתב דכיון שנקרש לא הוי משקה ואינו מכשיר לקבל טומאה. והוא כדברי הפמ"ג (או"ח סימן קנח ס"ק ז), ושם כתב "מרקחת בסוקא"ר פשוט דאינו משקה". ושם במקור חיים (בכרך) כתב לחלק בין יין קרוש לשאר משקין, דבין אף אם הוא קרוש חשיב משקה, משא"כ בשאר משקין, ודייק כן מהתוס' במנחות (לא, א ד"ה אימא) וכן מהרמב"ם (ה' טו"א פ"א ה"ט וכו'). אך מצאתי שמו"ר הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל בספרו מנחת שלמה (תנינא סימן קיב עמוד שצ ד"ה ומה) עמד בזה והעלה שהסוכר אינו משתנה מדין מים, והוכיח כדבריו מהרמב"ם ע"ש. וע"ע בזה בשו"ת נצח יוסף סימן נז. ונפ"מ בכל זה גם לבצק פריך הנעשה ע"י מרגרינה שמתכיין אותה לפני הבלילה ואין בו תערובת מים כלל. (בד"כ עושים ממנו אזני המן). ועיין בזה בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן מה).

זחרב בן איש חי (שנה שניה שמיני ס"ד) כתב, הלש עיסה בחלב בלבד בלא מים, יש מחלוקת אם חייבת בחלה ולכן יפריש בלא ברכה. עכ"ד. ודרכו היא דרך כמה מגדולי האחרונים ובהם גם בספר בית לחם יהודה (יר"ד סימן שכט אות ו), שהבינו כך מדברי הש"ך. וכ"פ בכף החיים (או"ח סימן תסב סקנ"ב). וראה מ"ש בזה בספר קצירת השדה להג"ר שניאור ז. ריוח שליט"א (ה' הפרשת חלה ס"א עמוד 114) וראיתי מ"ש אחי ידידי הגאון רבי יצחק שליט"א בספרו העומד לדפוס ילקו"י מצות התלויות בארץ ח"ד) והדר הוא לכל חסידיו ממ"ש בספרו אוצר דינים, והעלה לחייב כדעת מרן. ומורי אבי עט"ר מרן הראש"ל שליט"א כתב בנדון בקצור נמרץ בספרו הליכות עולם (ח"ה עמוד רכה), ובספרו הנד"מ חזון עובדיה הלכות פסח (ח"א עמוד קפ), והעלה לחלק כדברי מרן בין אם נילוש בא' מז' משקין שחייב בהפרשת חלה בברכה, לבין אם נילוש בשאר מי פירות או ביצים שיפריש בלי ברכה.

זמזורם ממנו שלדעת רוב הראשונים הלש עיסה במי פירות מכל סוג שיהיה חייב בחלה בברכה, אלא שלמעשה יש לחוש לסב"ל, ולכן כתבו לחלק בין שבעה משקין שבהם אין כמעט מחלוקת, שהלש בהם יברך על ההפרשה כדין כל חלה, לבין יתר המשקין ומי פירות שהלש בהן לכתחילה יערב בהם מים כל שהוא, או שיהיה רוב מז' משקין, ואז יברך כדין כל חלה. ואם אין בהם תערובת מים כלל וכן אין בהם רוב מז' משקין, יפריש חלה בלי ברכה ויקברנה, ולא יתננה לכתחילה לקטן, וטוב שיעטפנה לפני שיקבור. ובצק שאין בו מים, ולישתו היא בחומרים נוקשים, אף אם היו מעיקרא מים יש להפריש מהם חלה בלא ברכה, הואיל ומספקא לן אם המוקשה ביטל מעליו שם נוזל. והנלע"ד כתבתי והיעב"א.

הגאון רבי **יצחק יוסף** שליט"א
ראש ישיבת חזון עובדיה ומח"ס ילקוט יוסף

מחלכות תרומות ומעשרות

א. נאמר בתורה (דברים פרק יד פסוק כב): עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה. ומן התורה אין חייבים בתרומות ומעשרות אלא בגדל בקרקע ארץ ישראל. [ובזמן הזה ראה להלן]. ונביאים תיקנו שיהיו נוהגים אפילו בארץ שנעב, מפני שהיא סמוכה לארץ ישראל, ורוב ישראל הולכים ושבים שם. וחכמים הראשונים התקינו שיהיו נוהגות אף בארץ מצרים, וארץ עמון ומואב, מפני שהם סביבות ארץ ישראל. א.

ב. בזמן הזה אין חיוב תרומות ומעשרות מן התורה אלא מדרבנן, [וחיוב זה אינו בכלל מילי דרבנן שיש להם עיקר מן התורה]. ולכן כל ספק תרומה בזמן הזה אזלינן לקולא ככל ספק דרבנן שהולכים בו לקולא. ב.

א) ש"ע (סי' שלא ס"א). שכל מצוה שהיא חובת קרקע אינה נוהגת אלא בארץ. וגבי ארץ מצרים, מרן כתב שיש לנהוג להפריש שם תרומה. אך הרדב"ז בתשובה (ח"ב סי' תרנט) כתב, שלא נהגו כן במצרים ולא בשאר מקומות, אע"פ שהם קרובים לארץ. וה"ד בכסא אליהו, וסיים שכן עמא דבר בכל ארץ מצרים וגלילותיה. וכ"ה בנהר מצרים (הלכות חלה אות ר'). ע"ש.

ב) בגמ' (כתובות כה). נחלקו אם תרומה בזה"ז מדאורייתא או מדרבנן, שהרי גבי חלה נאמר בתורה (במדבר טו) בבואכם אל הארץ, ולמדו חז"ל בביאת כולכם הכתוב מדבר, וזהו בזמן שרוב ישראל יושבים בארץ, אבל בזה"ז שאין רוב ישראל יושבים בארץ אין חיוב חלה מה"ת. וא"כ שמא יש ללמוד תרומה מחלה. ע"ש. ובמשנה יבמות (פא). שנינו, ר"י ור"ש אומרים אנדרוגינוס כהן שנשא בת ישראל מאכילה בתרומה. ובגמ', אמר ר"ל, מאכילה בתרומה ואין מאכילה בחזה ושוק. ר' יוחנן אומר אף מאכילה בחזה ושוק. ולר"ל מ"ש חזה ושוק דאורייתא, תרומה נמי דאורייתא. הכא במאי עסקינן בתרומה בזה"ז דרבנן. אבל בזמן שביהמ"ק קיים מאי לא אדתני אין מאכילה בחזה ושוק ליפלוג וליתני בדיתה. בד"א בתרומה דרבנן, אבל בתרומה דאורייתא לא. ה"נ קאמר כשהוא מאכילה מאכילה בתרומה בזה"ז דרבנן, אבל אינו מאכילה בזה"ז חזה ושוק אפי' תרומה דרבנן, דילמא אתי להאכילה בתרומה דאורייתא. ור"י אמר אף מאכילה חזה ושוק. א"ל ר"י לר"ל מי סברת תרומה בזה"ז דרבנן, א"ל אין, שאני אומר עיגול בעיגולין עולה וכו'. ע"ש. ושם בדף פב. וסבר ר"י תרומה דאורייתא, והתניא שתי קופות וכו' אלא לר"י קשיא, הא מני רבנן היא ואנא דאמרי כרבי יוסי דתניא בסדר עולם אשר ירשו אבותיך וירשתה, ירושה ראשונה ושניה יש להם, ושלישית אין להם. ואמר ר"י מאן תנא סד"ע רבי יוסי. ע"כ. ומבואר, דנחלקו ר' יוחנן ור"ל אם תרומה בזה"ז מדרבנן או מדאורייתא. ולדעת ר' יוחנן תרומה בזה"ז מדאורייתא. ולפי הכלל שבידינו בכל דוכתא דפליגי ר' יוחנן ור"ל הלכה כר"י, ולפ"ז לכאורה יש לפסוק דתרומה בזה"ז מדאורייתא.

אולם הרמב"ם (פ"א מהלכות תרומה הכ"ו) פסק, התרומה בזה"ז ואפי' במקום שהחזיקו עולי בבל, ואפי' במקום שהחזיקו עולי בבל, ואפי' בימי עזרא אינן מה"ת אלא מדבריהם, שאין לך תרומה של תורה אלא בארץ ובזמן שכל ישראל שם, שנאמר, כי תבואו וגו'. ויראה לי שהוא הדין במעשרות שאין חייבים בזה"ז אלא מדבריהם. ע"כ. והראב"ד שם בהשגות כתב, א"א לא כיוון יפה, דהא קיימא לן כר' יוחנן דאמר ביבמות תרומה בזה"ז דאורייתא. ע"כ. והרב המגיד (שם) כתב ליישב דעת הרמב"ם שפסק כר"ל נגד ר"י, דהא דקיי"ל דר' יוחנן ור"ל הלכה כר"י, הני מילי כשנחלקו בדעת עצמם, אבל אם נחלקו אליבא דתנאי, וכגון כאן דר"י סבר כר"י, וריש

לקיש סבר כרבנן, הלכה כרבים, דיחיד ורבים הלכה כרבים. ועוד, דסוגיא דאלו עוברין בפסחים (מד.) משמע דתרומה בזה"ז מדרבנן. ובכס"מ (בסוף הפרק שם), כתב, דסברת הרמב"ם הוא משום שהעיקר תלוי בביאת כולם, וכדין חלה, שאם כל יושביה עליה חייבת בתרו"מ מה"ת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. וכ"ה בב"י (ר"ס שלא). ומ"ש הרמב"ם שם הלכה ה', וכן בסוף פ"ו מהלכות בית הבחירה, דקדושת עזרא לא בטלה וקידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא, רצונו לומר אם היו כל ישראל עולים, והשתא דלא עלו כולם אע"ג דלא קידשה לתרו"מ מדאורייתא, מ"מ מדרבנן מיהא קידשה. וע"ש בש"ך (סק"ב) שכתב, דבכל מקום שהזכירו הרמב"ם והש"ע חיוב מה"ת, היינו בזמן שהיו ישראל כולם ביחד על אדמתן, ולא בזה"ז. וע"ש בכסף משנה (בד"ה והתרומה) מה שביאר בדעת הרמב"ם, וראה להחזו"א (בחי' על הרמב"ם שם) מה שהעיר בזה. ע"ש. ובספר קול יהודה (עמ' יד) תמה על הכסף משנה במה שכתב טעם מחודש בדעת הרמב"ם, מה שלא מבואר בדעת הרמב"ם. וע"ש במה שהאריך ליישב הדברים.

ואמנם הטור כתב בשם ר"י, דחייבין עכשיו בתרו"מ מדאורייתא, דדוקא גבי חלה אמרינן כן, בביאת כולם ולא ביאת מקצתכם, אבל לא בתרו"מ. והובא ברמ"א (סי' שלא ס"ב), וכתב, ולא נהגו כן. וע"ש בט"ז (סק"א) שכתב, דמה שהק' הטור, אינה קושיא, דהא דדרשינן בפ"ב דכתובות גבי חלה, הא אמרינן בלשון זה אפי' למ"ד תרומה בזה"ז דאורייתא, חלה דרבנן, דכתיב בבואכם ביאת כולם, וכיון דלמ"ד תרומה דאורייתא, אנו מוכרחים לחלק בזה בין תרומה לחלה, ואמרינן דדוקא גבי חלה הקפידה התורה על ביאת כולם, ממילא למ"ד תרומה בזה"ז דרבנן כדקי"ל להלכה, הוה תרומה וחלה שוין בזה להלכה. וצ"ע על הטור. וע"ש בנקה"כ שכתב ליישב דעת הטור, דהא אפי' למ"ד תרומה בזה"ז מה"ת חלה דרבנן, דכתיב בבואכם בביאת כולם, אלמא דבבואכם אחלה דוקא קאי, ולא ילפי' תרומה מיניה, ואפי' למ"ד תרומה מדרבנן, היינו מטעמא אחריני, וכמבואר בתוס' ושאר פוסקים, ולא מבבואכם. וכ"ד הראב"ד בהשגות. ע"כ.

ואם ספק תרומה בזה"ז הוא ככל ספק דרבנן דאזלינן לקולא, הנה במשל"מ (בפ"ו מהל' תרו"מ הי"ז) העיר במ"ש הרמב"ם (שם פ"ז הי"ד) טומטום ואנדרגינז עבדיהם אוכלים בתרומה, אבל לא נשותיהם, וקשה דנהי דספיקא הוי אם זכר או נקבה הוא, כיון דתרומה בזה"ז דרבנן ניזיל לקולא ותיכול דילמא זכר הוא. והעלה בדעת הרמב"ם דספק תרומה בזה"ז לחומרא, אע"ג דהוי מדרבנן. ובסו"ד הביא דברי מרן הכס"מ (פ"ג מהל' מע"ש ה"כ) דפשיטא ליה לרבינו דס"ל דתרומה בזה"ז מדרבנן, ובספיקא דידה אזלי' לקולא. ע"כ. וז"ל מרן בש"ע (סי' שלא ס"א): ישראל ועכו"ם שלקחו שדה בשותפות וכו' הרי טבל וחולין מעורבין וכו'. בד"א באר"י שהמעשרות של תורה, ובשל תורה אין ברירה, אבל בסוריא הואיל והמעשרות שם מד"ס חלק העכו"ם פטור מכלום. ונראה דהאידינא שאין חיוב תרו"מ באר"י אלא מדבריהם, גם באר"י חלקו של עכו"ם פטור מכלום. ע"כ. ונראה דמרן אזיל לשיטתיה בכס"מ הנ"ל, דס"ל דספק תרומה בזה"ז שאינו אלא מדרבנן לקולא. כי ידוע מ"ש הר"ן (ר"פ כל הגט), דדין ברירה הוא ספק, ומש"ה בדאורייתא אזלי' לחומרא, וכדקי"ל סד"א לחומרא, ובדרבנן אזלי' לקולא, וכדין ספד"ר לקולא. וכ"ה בכס"מ (רפ"ג מגירושין). ע"ש.

אלא דלכאורה קשה ממ"ש בש"ע (סי' שלא סל"ד), האומר לשלוחו צא ותרומה לי והלך לתרום, ואינו יודע אם תרם, ובא ומצא כדי תרום, אין חזקתו תרום, וחוששין שמא אחר תרם בלא רשות. הג"ה, וי"א דבכה"ג חזקתו תרום, דאמרינן חזקה שליח עושה שליחותו אפי' באיסור דאורייתא. ע"כ. והנה מקור דברי מרן הוא בגמ' חולין (יב.) בשם ר"נ, ובעירובין (לא:) אר"נ בשל תורה אין חזקת שליח עושה שליחותו, בשל סופרים חזקה שליח עושה שליחותו. ובתוס' כתבו בשם ר"ת, דהלכה כר"נ בהא, ונסתייע מהסוגיא בחולין (יב.) דסליק הש"ס כר"נ. ע"ש. ולדברי מרן דתרו"מ בזה"ז מדרבנן, וספיקם לקולא ככל איסורי דרבנן, הי"ל להקל גם כאן לומר דחזקת שליח עושה שליחותו. ויש שרצו לתרץ עפ"ד המשל"מ הנ"ל, אך דבריהם תמוהים, שהרי מדברי מרן בש"ע (סי' שלא ס"א) מבואר, דלית ליה סברת המשל"מ. ובשו"ת נו"ב (מהדו"ק חאהע"ז סי' ב') כתב, שדעת הרמב"ם דבכל האיסורין לא אמרי' חזקה שליח עושה שליחותו. ולפ"ז ניחא נמי דברי מרן. וכמבואר ד"ז בשו"ת יבי"א ח"ו (חי"ד סי' כח). וע"ש עוד. ושם הביא מכמה אחרונים דפליגי על

ג. גם אחר קריאת שם והפרשת התרומות ומעשרות, אינן אלא מדרבנן. (ג)

המל"מ, והוכיח כן גם ממ"ש בספר שערי דעה (סי' שלג סק"א) שהביא מ"ש בש"ע דתרו"מ בזה"ז מדרבנן. וכתב הרמ"א בהג"ה, שיש חולקים וסוברים דתרו"מ בזה"ז מדאורייתא, אך לא נהגו כן. וכתב השע"ד, דרצונו לומר שלא נהגו להחזיקו בדאורייתא, ונפ"מ לענין ספיקא. ע"ש. ודוחק לומר שכוונת הרמ"א דוקא לענין תערובת, וכמ"ש הרמב"ם (פי"ג מתרומות הי"ג) גבי ב' קופות אחת של תרומה ואחת של חולין, ואין ידוע אי זו היא, או שנפלה סאה של תרומה לתוך אחת מהן ואין ידוע להיכן נפלה, ואח"כ נפלה אחת משתי קופות לתוך החולין, אינו מדמעתן. ע"ש. ולזה נתכוין הרמ"א לומר שאין נוהגים כן לענין ספק כזה. ואם תרו"מ בזה"ז חשיב כיש לו עיקר מה"ת או לא, הנה בגמ' גיטין (סה.) בהא דמשני הכא במאי עסקינן במעשר בזה"ז דרבנן. ולכאורה אמאי לא פריך והא כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, כדפריך התם לעיל מיניה. ומוכח דמעשר בזה"ז לא חשיב כיש לו עיקר מה"ת. ובשור"ת יביע אומר ח"ב (חיו"ד סי' כב אות ה') הביא בשם הרב כהונת עולם (דף כו) שכתב, שאמר לו בעל מל"מ, דאיה"נ הוה מצי להקשות והא כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, דתרו"מ בזה"ז הוה עיקר מה"ת, אלא דעדיפא מיניה פריך, ואמא העברה בזה"ז מי איכא. ע"ש. ועיין בתוס' (ר"ה לא.) שרצו לומר דמעשר שני בזה"ז אינו מחלל על שוה פרוטה, וראיה מההיא דגיטין דמשני הכא במאי עסקינן במעשר שני בזה"ז, והוה ליה לאקשוויי אי בזה"ז למה לי הערמה, הרי יכול לחללו על שוה פרוטה. ושוב הביאו דברי בה"ג ושאלתות דרב אחאי גאון שפסקו שיכול לחלל על שוה פרוטה, וההיא דתתקבל הוה מצי פריך עלה. ע"כ. ולכאורה תיפוק להו להתוס' דמעשר שני בזה"ז יש לו עיקר מה"ת. וע"כ דעדיפא מיניה פריך, והיאך רצו להוכיח מזה בתחלה שאינו יכול לחלל על שוה פרוטה. וי"ל. ועכ"פ אנן בדידן קי"ל כדברי בה"ג והשאלתות, וממילא צ"ל דעדיפא מיניה פריך, וה"נ הו"ל עיקרו מה"ת. וכ"כ בשעה"מ (פ"א מהל' מעשר שני הי"ב) דמסיק הכי, דמעשר שני בזה"ז הוה עיקרו מה"ת. וההיא דגיטין עדיפא מיניה פריך. אלא שהשעה"מ עצמו נראה שחזר בו מזה, שכתב בהלכות מקואות (כללי ספק ספיקא אות א') להשיג על הפר"ח שכתב דתרומה בזה"ז הוה עיקרו מה"ת, והביא מההיא דגיטין דמוכח דתרו"מ בזה"ז חשיב אין לו עיקר מה"ת. ע"ש. ולפי האמור לא קשיא מידי, דהא ע"כ עדיפא מיניה פריך, וכמ"ש התוס'. והשעה"מ שם הוסיף להקשות על המל"מ (פ"ד מהל' בכורות) דמוכח דס"ל דמעשר שני בזה"ז הוה עיקרו מה"ת. והקשה עליו מההיא דגיטין. ושוב הזכיר בסוף דבריו, דלפי מה שכתבנו בהלכות מעשר שני, דברי המל"מ מוצדקים. ושוב הביא דברי הרב כהונת עולם הנ"ל. ע"ש. וע"ע בשרשי הים ח"א (דיני בריה) שהביא דברי הרב דברי אמת שהשיג על המהר"י אלגאזי בספר ארעא דרבנן, דס"ל דתרו"מ בזה"ז הו"ל עיקרו מה"ת. והרי בגטין (סה.) מוכח דחשיב אין לו עיקר מן התורה. ועל זה העיר מדברי המשנה למלך (פ"ז דתרומות הי"ז), דתרו"מ בזה"ז לדעת הרמב"ם חשיב עיקרו מה"ת. והזכיר דברי הרב כהונת עולם הנ"ל. ושם כתב להוכיח דתרו"מ בזה"ז לא חשיב עיקרו מה"ת, מדברי מרן בכסף משנה (פ"א מהל' תרומות ה"כ) דספיקו לקולא וכו'. ע"ש. ואינו מוכרח, דאימא דסבירא ליה למרן כדעת האומרים דאף כשיש לו עיקר מה"ת תלינן לקולא בדרבנן. ואדרבה הרי מבואר בב"י (ר"ס שכג) דחלת אר"י בזה"ז חשיב עיקרה מה"ת. וע"ע בשור"ת יביע אומר הנ"ל, ובח"ו (חיו"ד סי' כח).

ג) הגאון בעל מחנה חיים בספר קול סופר (בסוף הספר סי' כב) הביא בשם הנו"ב (מהר"ק חאו"ח סי' לו) שהקשה על מה שכתב הרמב"ם (פי"ד מהל' מאכלות אסורות), גבי חולה שיש בו סכנה שמאכילין אותו הקל תחלה, כיצד נבלה ותרומה נותנים לו נבלה שהתרומה חמורה. שהיאך סתם הרמב"ם כן, והרי תרומה בזה"ז מימי עזרא ואילך אינו אלא מדרבנן, משום דבעינן ביאת כולכם, וכמ"ש הרמב"ם (סוף פ"א מהל' תרומות), וא"כ נבלה חמורה. וע"ז כתב הקול סופר ליישב, שבביאת כל ישראל מחוייבים להפריש תרומות ומעשרות מן התורה, והוא מצוה מחוייבת כהנחת תפילין, אבל מימי עזרא ואילך הגם שנתקדשה בארץ, כיון שלא היה ביאת כל ישראל, אין חיוב להפריש תרו"מ, אלא הוא מצוה של רשות, ומי שחפץ להפריש תרו"מ עושה מצוה, כמו מי שמתעטף בציצית שמקיים מצות עשה, אבל אינו מחוייב בזה. וה"ה בתרו"מ שלא ד.

תרומה שנפלה לתבשיל, וטרם שעמדו על שיעורו לראות אם יש שיעור ביטול כנגדה או לא, ונשפך מהתבשיל ואי אפשר לעמוד על שיעורו, אזלינן בזה לקולא, דמאחר שתרומה בזמן הזה הוא מדרבנן, ממילא הולכים בכל ספק בתרומה לקולא, ויש לתלות מספק שהיה בתבשיל ששים כנגד התרומה. ד)

ה. תרומה שנפלה לתוך חולין ולא היה שיעור כדי לבטלה [מאה ואחד פעם כנגד התרומה בנפח], מותר להרבות בתבשיל עד שיהיה שיעור לבטל התרומה, ואין בזה משום אין מבטלין איסור לכתחלה. ה)

ו. הדבר ברור שאין להתיר לטעום מירקות טבלין עד שיעשרן. ולא אמרינן בכחאי גוונא אוכל והולך ואחר כך מפריש, כדין תרומת וחלת חוץ לארץ. וגם בעינן בהו מן המוקף, אף על פי שהירקות מעולם לא נתחייבו בתרומות ומעשרות מן התורה. ו)

הטילה התורה חיוב להפריש תרומות ומעשרות, אבל המפריש מקיים מצות עשה מה"ת, ואותה תרומה היא ג"כ מה"ת להתחייב עליה מיתה, כיון שבאה מקדושת אר"י שקידשה גם לעתיד לבוא. עכ"ל. ובשו"ת יביע אומר ח"א (חיו"ד סי' כב אות א') כתב, שמצאנו סברא זו בספר כפתור ופרח (ספ"ג) בשם הראב"ד, וז"ל: ואומר אני שאינו חייב מיתה אלא על תירוש ויצהר ועל הטבל שלהן, אבל על שאר מינים אין חייבים על טבלין מיתה, מיהו אף אם נאמר שאין חייבים מה"ת, אם קרא עליהם שם, יש עליהם קדושת תרומה מה"ת, ומדמעת כשל תורה. עכ"ל. וראה להראב"ד בהשגות (פ"ב דתרומות הי"ב). אולם ע"ש ביביע אומר שהשיג על דברי קול סופר הנז', מלשון הרמב"ם (פרק יד מהל' מאכלות אסורות הי"ז) שכתב: כיצד [מאכילין אותו הקל הקל תחלה], היה לפנינו טבל ונבלה, מאכילין אותו נבלה תחלה שהטבל במיתה. ולא נזכר בדברי כלל נבלה ותרומה, רק טבל ונבלה. וכן הנו"ב הקשה באמת מדין טבל ונבלה, וא"כ נפל יסודו של הקול סופר אשר בנה עפ"ד הרמב"ם. וקושיית הנו"ב קמה וגם נצבה דאמאי מאכילין אותו נבלה, והרי טבל בזה"ז מדרבנן וקיל טפי מנבלה. ובר מן דין יש להקשות מדברי הירושלמי (פ"ח דיומא ה"ה), דמייתי תוספתא דמאכילין אותו הקל תחלה, נבלה ותרומה מאכילין אותו תרומה. א"ר יוסה קשיתה קומי ר' בא, תרומה בעון מיתה ונבלה בלא תעשה ואת אמר הכין, כמ"ד מאליהן קבלו את המעשרות. ע"כ. מבואר להדיא שכיון שתרומה בזה"ז מדרבנן, מאכילין אותו תרומה ולא נבלה, ולדברי הקול סופר שאף בזה"ז אחר הפרשה היא מדאורייתא, לא משני הירושלמי מידי, וגם זה סייעתא לקושיית הנו"ב ע"ד הרמב"ם. וע"ש במ"ש עוד בזה, והעלה, דאף לאחר ההפרשה וקריאת שם היא התרומה מדרבנן. וע"ע במאור ישראל ח"ב עמוד נה.

ד) כבר כתבנו לעיל דברי המשנה למלך, דאף שתרומות ומעשרות בזה"ז מדרבנן, עכ"ז יש ללכת לחומרא בספק תרו"מ. ומצינו לכמה אחרונים שתפסו לדינא כדבריו, וכמו שהאריך בזה בשו"ת יביע אומר ח"ו (חיו"ד סי' כח אות ט'). ומכל מקום העלה שם שלא כדבריו, דמצינו רבים וכן שלמים דפליגי על המשנה למלך. וכן מוכח מדברי הב"ח באבן העזר (סי' קנו), ומדברי הרב עבודת הגרשוני (סי' א'), ושו"ת שב יעקב (חאהע"ז סי' ג'), והבית שמואל (סי' ד' סק"מ), והרב מים רבים (חחור"מ סי' נב), והרב אחי וראש (חאהע"ז סי' ט'). ונפ"מ גם לנ"ד, היכא דנשפך קודם שעמדו על שיעורו לראות אם יש ששים כנגדו או לא, שיש ללכת בזה להקל אחר שהוא מילתא דרבנן, וספק דרבנן לקולא. ועיין בכיו"ב בב"י ובש"ע (יו"ד סי' צח). ע"ש.

ה) על פי המבואר בכיוצא בזה בשלחן ערוך (סימן צט סעיף ב') דבאיסור דרבנן שכבר נתערב, ולא היה בתבשיל כדי לבטלו, שמותר להרבות על התבשיל ולבטל האיסור. והוא הדין הכא, שהרי

תרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן, ובדרבנן מבטלין איסור לכתחלה היכא שהאיסור כבר נתערב. וכבר ביארנו לעיל דאף שהמשנה למלך ועוד אחרונים כתבו שיש להחמיר בספק תרומה כמו בספק דאורייתא, מכל מקום הרבה אחרונים חלקו על זה וכתבו שגם בתרומות ומעשרות אזלינן להקל בספיקם.

(I) בגמ' יבמות (פט.) מייתי הא דתנן, התורם קישות ונמצאת מרה, אבטיח ונמצא סרוח, תרומה ויחזור ויתרום. ואמרינן דהיינו טעמא משום דאיבעי ליה למיטעמיה. וכתבו התוס', דרוצה לומר שיפריש על משהו מיניה וביה, כדי שיטעום ותו לא. עכ"ל. וכן כתב המאירי שם. ומבואר יוצא דס"ל שאסור לאכול ואחר כך להפריש כמו חלת חוץ לארץ, אף על גב דירקות נינהו [קישות ואבטיח] ואין חיובן אלא מדבריהם. דאם לא כן מה דחקם לזה, והרי אפשר לו להפריש אחר הטעימה. אלא ודאי כמ"ש. והיינו טעמא דלא דמי לתרומת וחלת חוץ לארץ, דליכא דין תרומה וחלת בחוץ לארץ כלל, מן התורה, מה שאין כן ירקות בארץ ישראל הואיל וחייבים מן התורה להפריש תרומות ומעשרות מדגן תירוש ויצהר, אף אלו החמירו בהם להפריש קודם אכילה, דחשיבי יש לו עיקר מן התורה, וכדאמרינן כהאי גווי בפסחים (לט.) גבי מרור מעשר שני בירושלים אי נפיק ביה לר' יוסי הגלילי, אי אמרינן דוקא במצה דאורייתא לא נפיק, אבל מרור דרבנן נפיק, או דילמא כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. ופשיט רבא מסתברא מצה ומרור. ע"ש. הרי דאף על גב דירקות הוו מדרבנן, עשאוהו כשל תורה. והכי נמי לענין זה החמירו שלא יפריש שלא מן המוקף, ואף על גב דהתם מכח היקשא דמצה ומרור קאמר, ודאי שאין ההיקש בא לדבר זה, כיון דכולה מילתא דרבנן, אלא מכח הסברא דכעין דאורייתא תקון. ועוד, דלא מבעיא היכא דהויה עיקר תרומה מדאורייתא כמו בזמן הבית הראשון, שאף בירקות אמרינן כעין דאורייתא תקון. אלא אפילו בזמן הזה שתרומות ומעשרות אינם אלא מדרבנן, לדעת הרמב"ם (פרק א' מהלכות תרומות), ומרן (בריש סימן שלא), מכל מקום כיון שבעיקר החיוב של תרומות ומעשרות, דהיינו דגן תירוש ויצהר, יש להחמיר כעין דאורייתא. וכמו שכתב מרן הבית יוסף (ריש סימן שכג) גבי חלה בארץ ישראל בזמן הזה, דחשיבא עיקרה מן התורה. ע"ש. והכי נמי ירקות שהם מדרבנן, כעין דגן תירוש ויצהר תקון. שאם לא כן עדיין קשה, דלמה להו להתוס' והמאירי (יבמות פט.) הנ"ל לדחוק ולפרש שיפריש על משהו וכו', אימא דמיירי בתרומות ומעשרות דהוי מדרבנן, ומשום הכי שרי למטעמיה.

אלא ודאי דאף בזמן הזה אסור משום דחשיבי כעיקרן מן התורה. וכיו"ב כתבו התוס' בעירובין (לב.). ע"ש. אולם יש לדחות דהתוס' סבירא להו דתרומות ומעשרות בזמן הזה מן התורה, וכמו שכתב הטור (סימן שלא) בשם ר"י. וכן הובא בהג"ה (שם). ועיין עוד בתוס' יבמות (פב.). ע"ש. גם המאירי ביבמות (פא.) כתב להדיא דקיימא לן כרבי יוסי דתרומות ומעשרות בזמן הזה מן התורה. ע"ש. ולפי שיטתם הוא שכתבו שאסור לטעום אף בירקות בלי תרומות ומעשרות, הואיל ועיקר תרומות ומעשרות בזמן הזה מן התורה. מה שאין כן לדידן דקיימא לן דהוי מדרבנן, יש לומר דבירקות הוי כאין לו עיקר מן התורה, ומותר לטעום לפני ההפרשה. אמנם מדברי הבית יוסף (סימן שכג) הנ"ל, שכתב גבי חלה דהויה עיקרה מן התורה, מוכח שאף תרומות ומעשרות בזמן הזה חשיבי עיקרן מן התורה. וממילא יש מקום לומר דהוא הדין לירקות.

ועיין ביבמות (צג.) דמוכח שאסור להפריש שלא מן המוקף בזמן הזה גם על פירות שתרומות ומעשרות שלהם מדרבנן. דחשיבי כיש להן עיקר מן התורה. ואף על גב דירקות קילי טפי מפירות, הואיל ואין להם סמך מהכתוב, וכמו שכתבו התוס' ר"ה (יב.) ד"ה תנא, מכל מקום לענין זה אין סברא לחלק בין פירות לירקות. ולכן נראה שפירות וירקות בזמן הזה גם כן חשיבי כעיקרן מן התורה, וכעין דאורייתא תקון לענין שאסור לאכול בלי הפרשה, וכן לענין מוקף. וכמבואר כל הנ"ל בשו"ת יביע אומר חלק ב' (חלק יורה דעה סימן כב.) ושם הביא מה שכתב בתפארת ישראל (ריש פ"ג דתרומות) אהא דתנן התורם קישות ונמצאת מרה וכו', שהביא קושית התוס' ביבמות (פט.) הנ"ל, שאיך אפשר לטעום לפני הפרשת תרומות ומעשרות. ועל זה כתב לתרץ, דכיון דתרומת ירק מדרבנן, אם כן אוכל והולך ואחר כך מפריש, כתרומת חוץ לארץ

ז. מי ששכח להפריש תרומות ומעשרות מן היין מערב שבת, יש אומרים שיוכל לשתות מהיין בשבת, ויניח מעט בשולי הכלי, ויפריש ממנו במוצאי שבת, אף בארץ ישראל, מאחר שתרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן. ויש חולקים ואומרים דאף בזמן הזה אין להקל בזה, וכן עיקר לדינא. (ז)

ח. אנשים שדרים בחוץ לארץ, וחפצים לזכות בקיום המצוות התלויות בארץ, כגון הפרשת תרומות ומעשרות, שביעית, וכדומה, העיקר להלכה שיכולים לקיימם על ידי שימנו שליח שיעשה מצוות הללו בשליחותם. (ח)

(בכורות כז.). ואם תמצא לומר שזהו דוקא בתרומת חוץ לארץ, ולא בתרומה דרבנן בארץ ישראל, על כל פנים כל ספק איסור שרי לטעום, וכיון שיש כאן ספק אם ראוי לאכילת אדם הוה ליה ספק טבל וכו'. ע"ש. וכתב על זה בש"ת יביע אומר הנז', ולפענ"ד אין להניח ודאם של התוס' והמאירי, מפני ספיקו של התפארת ישראל בזה, דהא קיימא לן כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ודמי למה שאמרו בפסחים (קטז:). והא רב אחא בר יעקב הוא דאמר מצה בזמן הזה דרבנן. קסבר כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. ע"ש. הרי דאף על גב דמצה בזמן הזה מדרבנן לראב"י, מכל מקום ס"ל דאמרינן כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. [ולא עוד אלא דפרכינן התם לרב יוסף ולרב ששת, דהא ודאי כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון]. ואם כן הכי נמי תרומות ומעשרות בזמן הזה דהוי מדרבנן, אמרינן כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. מיהו יש לדחות דשאני פירות וירקות שבזמן הבית נמי הוו מדרבנן, ובזמן הזה שעיקר תרומות ומעשרות מדרבנן, הוה ליה כעין תרתי דרבנן, ואפשר דלא שייך בזה כל דתקון רבנן וכו'. וע"ש מה שהאריך עוד בזה, והעלה, שלענין דינא הדבר ברור שאין להתיר לטעום מפירות וירקות טבליים עד שיעשר, ולא אמרינן בכהאי גוונא אוכל והולך ואחר כך מפריש, וגם בעינן בהו מן המוקף. ע"ש.

ז. על פי המבואר בהערה הנ"ל. ובספר שלחן גבוה (סימן שלא ס"ק קפא) כתב, בדין תרומת חוץ לארץ שאוכל ואוכל ואחר כך מפריש, שמכאן התיר בתשובה למי ששכח להפריש תרומות ומעשרות מן היין מערב שבת, שיוכל לשתות ממנו בשבת, ויניח בשולי הכלי, ויפריש ממנו במוצאי שבת אף בארץ ישראל. כיון דתרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן, ודמי לתרומת חוץ לארץ. ע"ש. והביאו בשו"ת יביע אומר חלק ב' (חיו"ד סי' כב אות ד'), וכתב, דאף על פי שמצאנו כדבריו בתפארת ישראל (ריש פרק ג' דתרומות) מכל מקום תימה שלא זכר מדברי מרן הבית יוסף (סימן שכג) שכתב, שאף בחלה בזמן הזה דהוי מדרבנן, לא אמרינן אוכל והולך ואחר כך מפריש, הואיל ועיקר חלה בארץ ישראל מן התורה. וכ"פ בש"ע שם. ובספר המעשר והתרומה (עמוד כב) הביא עוד להקל בשם הגאון מהרש"ק בספר החיים (סימן תרנט), והעיר ע"ז ממ"ש המהרי"ט אלגאזי (בכורות כז.). שלא תיקנו חז"ל חלה ותרומה בחו"ל, כי אם לענין ההפרשה בלבד, כדי שלא תשתכח חלה ותרומה. מה שאין כן בחלת ותרומת ארץ ישראל, כיון שטובלת נמצא שבשעת אכילה אוכל טבל. ע"ש. ונראה דהיינו טעמא דטובלת כמ"ש, דאף בפירות וירקות בזמן הזה חשיב כיש לו עיקר מה"ת. וע"ע ביביע אומר הנ"ל. ואם תורמין מיינ מבושל על יין שאינו מבושל, ראה במאור ישראל חלק א' (עמוד נו).

ח. בכרתי ופלתי (סימן סא סק"ה) כתב, וכמה חסידים ואנשי מעשה נוהגים לתת לשלוחי ארץ ישראל מעות לקנות בהן בהמות בשבילם, ולהפריש מהם ראשית הגז, וכן זרוע לחיים וקיבה. כדי לצאת ידי חובת הפוסקים הסוברים דמצות אלו אינן נוהגות בחוץ לארץ. ומשום דסבירא להו דאמרינן שלוחו של אדם כמותו. ואני מסופק בזה, דכיון דאיהו לא מצי עביד, כי רחוק ממנו הדרך, לא מצי לשוויי שליח, וכמו שדייקו התוס' בנזיר (יב.). גבי הפרשת חלה. ע"כ. גם בשו"ת שדה הארץ חלק ג' (חלק אורח חיים סימן יא) פסק בפשיטות דלא מהני שליחותם של בני חוץ לארץ לקיים עבורם מצות התלויות בארץ. אולם בשו"ת יביע אומר חלק ו' (חלק יורה דעה סימן ל'). מבואר, דמהני למנות שליח לקיים המצוות, ולא שייך בזה האי דינא דכל מילתא דלא מצי עביד,

ט. מי שאינו לבוש בגדים כלל, אינו יכול לברך על הפרשת תרומות ומעשרות. ואם עבר ותרם, תרומתו תרומה. (ט)

י. הנמצא במקום מטונף שיש בו ריח רע, וכגון בבית האסורים וכדומה, ואין לו אפשרות לצאת למקום אחר, אין לו לברך על הפרשת תרומות ומעשרות במקום כזה, שאין מברכים במקום מטונף. אולם רשאי לקיים את מצות ההפרשה, ולהפריש תרומות ומעשרות בלא ברכה [ואין הברכה מעכבת את ההפרשה], דכל שהוא שעת הדחק ואונס גמור מותר לקיים מצוה בלי ברכה במקום מטונף, וכן אם לאחר שהפריש תרו"מ בברכה על חלק מפירותיו, בא תינוק וטינף המקום, מותר להמשיך להפריש תרומות ומעשרות על יתר הפירות. והוא הדין לשאר מעשה המצות, בין במצות של תורה בין במצות דרבנן. ובין במעשה מצוה שהוא הכשר למצוה, כמו שחיטה, טבילת נדה, תרומות ומעשרות, וכדומה, בין כשמעשה המצוה עצמו הוא קיום המצוה, כמו לולב, ספירת העומר [בלא ברכה] שמותר לעשותן במקום מטונף, שמאחר והוא שעת הדחק, ואין לו אפשרות אחרת, וגם אי אפשר לו לנקות המקום, עדיף שיקיים המצוה בלי שום כוונה והרהור במקום מטונף, ולא יתבטל מכל וכל מהמצוה. וכל שכן שרשאי לעשות שם צדקה וחסד, שהן מצוות שבין אדם לחבירו, שאינן צריכות מחשבה מיוחדת לשם מצוה. (י)

לא מצי משוי שליח. ע"ש.

ט) במשנה (פ"ק תרומות מ"ה) שנינו: חמשה לא יתרומו, ואם תרמו תרומתן תרומה, האילם והשיכור והערום וכו'. ואמרו ע"ז בירושלמי (שם ה"ד) תנא, יש מהן מפני הברכה, האילם והערום ובעל קרי. ויש מהן שאין יכולים לתרום מן המובחר, הסומא והשכור. וכ"ה בתוספתא (רפ"ד תרומות). ובגמ' ב"מ (קיד:) מניין לערום שלא יתרם, שנאמר ולא יראה בך ערות דבר, ופרש"י, ערות דבר בשעה שאתה מדבר בו לא יראה בך ערות דבר, ש"מ שאין אדם מברך כשהוא ערום, ותורם בעי ברכה. ע"כ. ותנן נמי (בפ"ב דחלה מ"ג) האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה מפני שהיא יכולה לכסות עצמה, אבל לא האיש. ע"ש. ומכ"ז למדנו שאין להפריש חלה או תרומות ומעשרות כשהוא ערום, מפני שאסור לו לברך. וכ"פ הרמב"ם (פ"ד מהל' תרומות ה"ד, ופ"ה מהל' ביכורים ה"א), והטוש"ע (יד"ד סי' שכח ס"א, וסי' שלא סעיף לב). ע"ש.

י) כבר ביארנו (בהערה הנ"ל) דערום אינו יכול להפריש חלה ולברך, מפני שאסור לברך כשהוא ערום. והדבר ברור שהוא הדין שאסור להפריש תרו"מ במקום מטונף, מפני שאסור לברך שם, משום דבעינן והיה מחניך

קדוש, וליכא. וכמבואר בברכות (כד:) ובפוסקים. וכ"פ בכיו"ב הרמ"א בהג"ה (סי' יט ס"ב) שהשוה בבית המטבחים שהוא מקום מטונף, יברך בריחוק ד' אמות קודם שיכנס לשם, ולא ידבר עד לאחר השחיטה. ע"כ. וכ"פ בערוה"ש (בדיני תרו"מ סי' מג ס"ז), שאסור לתרום במקום מטונף, מפני שאסור לברך שם. ע"ש. אלא דמשמע לכאורה שאם אינו צריך לברך, כגון שלאחר שהפריש תרו"מ בברכה על חלק מפירותיו, בא תינוק וטינף המקום, מותר להמשיך להפריש תרו"מ על יתר הפירות. וה"ה למפריש מעשרות מפירות דמאי, שכשם שמותר להפריש מעשרות מפירות דמאי כשהוא ערום, כדתנן (בפ"ק דמאי מ"ד) הדמאי מפרישין אותו ערום, והוכיחו מזה בגמ' (שבת כג.) שא"צ לברך על הדמאי, כן מותר להפריש אותו במקום מטונף. וכן מבואר

יא. אין מצות הפרשת תרומות ומעשרות חובה עליו אלא כשרוצה לאכול ממה שמרים תרומה ומעשר, אבל כשאינו רוצה לאכול מהפירות, אינו חייב במצוה. (יא)

בירוש' (בפ"ק דרמאי ה"ד) מחללין דמי במרחץ מפני שאינו טעון ברכה, אבל ודאי לא, מפני שטעון ברכה. ע"ש. והביא כ"ז בשו"ת יביע אומר ח"ו (חיו"ד סי' כט אות א') והעיר מכאן על מ"ש בספר טוב עין (סי' יח אות לו) להסתפק במי שנמצא במקום מטונף, אם יכול לקיים מצוה במעשה באופן שיעמיד עצמו שלא להרהר עוד בזה, או דילמא גם מעשה המצוות אין לעשות כי אם במקום נקי. ואמנם בזה"ק (פר' תרומה) מבואר, שהמקיים מצוה צריך שיעשה במקום נקי וטהור, והובא בספר החרדים (דף ז'), אך יתכן דהני מילי כשיש בידו לטהר המקום, אולם כשהוא אנוס ואין בידו לטהר המקום שפיר דמי לקיים המצוה במעשה בלי הרהור. ועדיין צריך יישוב. עכ"ד. ולכאורה לפי האמור יש ראייה לזה מדין חילול דמאי במרחץ מפני שאינה צריכה ברכה. ואמנם יש מקום לחלק בין מצוה דאורייתא כנטילת לולב ואתרוג ביו"ט [כנידון מרן החד"א] שהלכה רווחת היא בש"ע (סי' ס' ס"ד) שמצות צריכות כוונה, וא"כ לא סגי בלי שיהרהר במצוה, ואסור להרהר בדברים שבקדושה במקום מטונף, למצוה דרבנן כהפרשת תרומות ומעשרות וחילול דמאי דהוי רק מדרבנן, ולא מבעיא למ"ש המג"א (שם סק"ג) בשם הרדב"ז, שמצוות דרבנן א"צ כוונה, א"כ הרי בידו לקיים המצוה בלי שום כוונה, אלא אף ל' החולקים על המג"א, וס"ל שאף הרדב"ז יודה שגם במצות דרבנן צריך כוונה. מ"מ נראה שבדין תרו"מ וחילול מעשר שני לכ"ע א"צ כוונה, כיון דלאו מצוה דרמיה עליה, וכמ"ש רש"י (גיטין מז:). דביכורים דלא טבלי לאסור הפירות באכילה, הויה מצוה דרמיה עליה, משא"כ בתרו"מ והפרשת חלה דלאו מצוה דרמיה עליה היא אא"כ אוכלן. ע"ש. וכן מוכח בתוס' ראש השנה (ד). ואמנם השפת אמת בחידושי לפסחים (ט). תד"ה כדי, העיר שמד' התוס' רי"ד לקידושין (נח:). מוכח כד' הט"ז שאע"פ אינו אוכל מהפירות רמי חיובא עליה להפריש וליתן לכהן וללוי, אך בפרש"י (גיטין מז:). מבואר להיפך. וכ"ד רוב האחרונים דנקטין כפי' רש"י הנ"ל. וראה בשו"ת יביע אומר ח"א (חיו"ד סי' כב אות ח'). ע"ש.

ומעתה דין הפרשת תרו"מ דמי להכשר מצוה שא"צ בהם כוונה. וכמבואר כ"ז בשו"ת יביע אומר ח"ו הנ"ל, וע"ש שהעלה שמותר לעשות מצוה בלי ברכה במקום מטונף כשהוא שעה"ד ואונס גמור דלא סגי בלאו הכי. ומה שאמרו בזה"ק (פר' תרומה) שצריך לקיים המצות במקום נקי, זהו רק כשאפשר הדבר.

יא) על פי המבואר בשו"ת יביע אומר חלק ו' (חלק יורה דעה סימן כט אות ב') ודלא כמו שכתבו הטורי זהב והמגן אברהם. ועיין בשו"ת יביע אומר חלק א' (חלק יורה דעה סימן כב אות ח' בהערה), שהעיר על מה שכתב בספר קול סופר, שבזמן בית ראשון היה חיוב תרומות ומעשרות מן התורה "כתפילין", ונראה מזה שחייב להפריש תרומה ומעשר אף אם אינו רוצה לאכול הפירות. הנה מפורש להיפך ברש"י גיטין (מז:). דביכורים מצוה דרמיה עליה היא ולא טבלי לאסור פירות באכילה, ולא דמי למעשר דלאו מצוה דרמיה עליה היא אלא אם כן אוכלן או מוכרין דקא משתרשי ליה, אבל ביכורים מצוה דרמיה עליה היא. עכ"ל. ואף שהתוס' (שם בע"א) ד"ה לוקה, דחו גירסת רש"י ופירושו, וכן הוא ברשב"א ובמאירי שם. היינו משום דסבירא ליה דאף ביכורים לא הוה חובת הגוף, וכמו שכתב בחידושי הרמב"ן שם. אבל בזה כולי עלמא מודו שאין חיוב להפריש כל זמן שאינו רוצה לאכול. וכן משמע בתוס' ר"ה (ד). ד"ה ומעשרות. ע"ש. ומה שכתב הט"ז יורה דעה (סימן א' ס"ק יז) דמצות הפרשה חיוב עליו אפילו אינו רוצה לאכול. כבר העיר על זה בהגהות רבי עקיבא איגר שם בזה"ל: לא מצאתי זה דבפשוטו הוא רק כשרוצה לאכול. וכן כתב המגן אברהם (סימן ח') גבי חלה. והוא הדין לתרומה. ע"כ. ובספר אמרי בינה (חלק יורה דעה דיני תרומות ומעשרות סימן ג') השיג לנכון על הט"ז

יב. הנוהגים שלא לברך כלל על הפרשת תרומות ומעשרות, (שחייבים במעשרות בודאי) אין כל טעם למנהגם זה, ויש לבטל מנהגם, שאינו מנהג ותיקין, שאף שהמנהג כמי שאומר דתרומה בזמן הזה מדרבנן, צריך לברך על ההפרשה, שהרי מתחייבים מן הדין בתרומות ומעשרות מדרבנן. ואף בפירות גוי שנתמרח ביד ישראל, יש לברך על הפרשת התרומות והמעשרות. (יב)

מפירוש רש"י גיטין הנ"ל. ע"ש. ואם כן אין כאן דמיון לתפילין, אלא אם כן נאמר דלאו דוקא נקט, רק שהוא חובה כשרוצה לאוכלו, מה שאין כן ירקות שיכול לאוכלן מן התורה בלא תרומות ומעשרות.

ועיין להגאון מצפה איתן (גיטין מז): שהקשה על פירוש רש"י הנ"ל, דהא מעשר נמי מצוה דרמיה עליה היא להפריש, שאם לא כן הרי הוא עובר בכל תאחר כשמשהה הפירות בטבול ואינו מפריש המעשרות כדאיתא בפ"ק דר"ה. וסיים, ונראה דהיינו טעמא דהתוס' לעיל במתני' בשם ר"ת דלא ניחא להו בפירוש רש"י דהכא, וכמו שכתב מהרש"א שם. ע"כ. ובשו"ת יביע אומר הנז' תמה על דבריו מתוס' מפורש בר"ה (ד). ד"ה ומעשרות, שכתבו, ומה שקבע הכתוב זמן ביעור דכתיב מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך וגו', ותנן (במעשר שני פרק ה' משנה ו') ערב יום טוב של פסח, של רביעית ושל שביעית, היה זמן הביעור, התם היינו אף על פי שלא הפריש חייב להפריש, ובלבד שבאו לעונת מעשר, וכדתנן התם, וכל זמן שלא הפריש לא קאי בכל תאחר, אבל משהפריש קאי בכל תאחר אף על פי שלא הגיע זמן הביעור. תדע דלקמן (ו). דרשינן תרי קראי לכולהו, חד דאמר ולא אפריש וחד דאפריש ולא אקריב, אבל במעשרות ליכא אלא חד קרא וכו'. ע"ש. וכן הוא בפסקי תוס' שם. אלמא דכל היכא דלא הפריש לא קאי בכל תאחר, נמצא דלאו מצוה דרמיה עליה היא, וכפירוש רש"י. ועיין בשו"ת עונג יום טוב (סימן קד) שתמה גם כן על הט"ז הנ"ל מפירוש רש"י בגיטין. וציין גם להתוס' בר"ה ד. וראה עוד ביביע אומר הנ"ל מה שהאריך בזה. וע"ע בשו"ת יחיה דעת חלק ה' (סימן ד' בהערה). ע"ש.

יב) הנה מצינו באחרונים ג' סיבות אמאי יש מקום לומר שלא לברך על הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה, א. מאחר שכיום התרומה הולכת לאיבוד לא שיברך על זה. ב. מאחר שתרומה ניטלת באומד ובמחשבה, וגם אין נתינה ללוי דליהוי מעשה, לפיכך אין לברך. ג. כיון שתרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן, אין לברך על זה. והנה מרן בשלחן ערוך (סימן שלא סעיף ב'): תרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן. הג"ה, ויש חולקים וסוברים דתרומות ומעשרות בזמן הזה מדאורייתא, אך לא נהגו כן. ע"כ. ופשטות כוונת הרמ"א לומר דנהגו ללכת להקל בספק, ככל ספק דרבנן. אולם בספר שלחן גבוה (סימן שלא ס"ק טז) כתב, שכוונת הרמ"א לומר, שאף בארץ ישראל שמפרישים תרומות ומעשרות נוהגים לתרום בלי ברכה, וכמו שנוהגים פעיה"ק ירושלים, ואילו היו התרומות ומעשרות נוהגים בזמן הזה מן התורה, היה לנו לברך, כמו שמברכים על כל מצות התורה. ע"כ. ובשו"ת יביע אומר חלק ו' (חלק יורה דעה סימן כח אות ט'), תמה על דבריו, שהרי חלה בזמן הזה לכולי עלמא היא מדרבנן, ואפילו הכי ברוכי מברכין, כמבואר בשלחן ערוך (סוף סימן שכח), ומאי שנא מכל מצות דרבנן שמברכים עליהן, כמבואר בגמרא שבת (כג.). ומרן השלחן ערוך דסבירא ליה דתרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן, סבירא ליה (בסימן שלא סעיף לב) שצריך לברך על הפרשת תרומות ומעשרות גם בזמן הזה. ועיין בש"ך ובט"ז שם. וכן מפורש להדיא בשלחן ערוך בסימן שלא סעיף עח וסעיף קלז. ע"ש. והמנהג שהביא הרב שלחן גבוה לאו דסמכא הוא כלל, וכמו שכתב בכיוצא בזה מרן בשו"ת אבקת רוכל (סימן ד') שמה שיש נוהגים בזמן הזה שלא לברך על פדיון מעשר שני, אין זה מנהג קבוע על פי ותיקין. ע"ש. וכן פסק הרדב"ז בחלק ב' (סימן תשל"א) שיש לברך בזמן הזה על הפרשת תרומות ומעשרות כשמפריש מפירות גוי שנתמרחו על ידי ישראל. וכן פסק בפשיטות בשו"ת הלכות קטנות חלק ב' (סימן קמג) שהיין שנעשה מענבים הלקוחים מגוי שבצורם על מנת לדורכן, חייב בתרומות ומעשרות, וצריך לברך תחלה להפריש תרומות ומעשרות. וכן העיד בגדלו הג"ר ברוך

בנימין בתשובה שהובאה בשו"ת משפטי צדק (סוף סימן צה) שהמנהג פשוט לברך על זה. ע"ש. ועל כל פנים בפירות שגדלו בקרקע ישראל בודאי שצריך לברך, וכמו שכתב בשו"ת המבי"ט (סוף סימן קצז). ע"ש.

ואמנם בספר פרי האדמה ח"ד (הלכות שבת דף ד') כתב, שאין לברך על הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה כיון דאזלא לאיבוד. ע"ש. אולם גם דבריו תמוהים, שהרי חלה ג"כ הולכת לאיבוד, וברוכי מברכין להפריש חלה. ושוב ראיתי למרן החיד"א בברכי יוסף (סי' שלא ס"ק כג) שתפס על הפרי האדמה בזה.

ובספר עשר תעשר להגאון רבי יוסף צבי הלוי כתב, שמכיון שתרומה ניטלת באומד ובמחשבה, וגם אין נתינה ללוי דליהוי מעשה, אין לברך. ובשו"ת יביע אומר הנ"ל דחה דבריו, שהרי גם חלה ניטלת במחשבה כדין תרומה, וכמו שכתב המאירי (שבת קכז:). דהיינו טעמא דמהני שאלה בתרומה מפני שניטל במחשבה, מה שאין כן במעשר. ואם כן חלה נמי דמהני בה שאלה, הכי נמי דניטלת במחשבה, ואפילו הכי ברוכי מברכין עליה, ועל כרחך דהיינו טעמא משום דהמחשבה דחלה ותרומה היא כמעשה, כמו שכתבו התוס' בקידושין (נט:). ולכן הדבר ברור שאין לסמוך על מנהג כזה להפסיד הברכה על הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה. ונודע מה שכתב בשמלה חדשה (סימן יט) שמוטב להכנס בספק ברכה שאינה צריכה, ממה שיעשה המצוה בלי ברכה. והובא בשו"ת רב פעלים חלק ב' (חלק אבן העזר סימן כה). וע"ש ביביע אומר הנ"ל (אות ב') בדין "יש בריירה" בדרבנן. וע"ע בהערת מרן אאמו"ר שליט"א בכרם ציון הלכות פסוקות מעשרות. ובשו"ת יחיה דעת חלק ו' (סי' נט), ובחלק ד' (סוף סימן טז).

והנה מרן הבית יוסף (באורח חיים סימן תלב) כתב, דמה שלא תיקנו ברכה על ביטול חמץ, היינו משום דביטול הוי בלב ואין מברכים על דברים שבלב. ולכאורה יש להעיר, דהנה הטור (בסימן תלו) כתב, ונראה שאפילו יודע שיש לו חמץ בביתו אין צריך לברך כיון שעיקר הביטול בלב, ואם מחשב בלבו לבטל סגי, דלא מצינו ברכה על מחשבה בלב, אף על גב שנוהגים לומר כל חמירא וכו' לא מצינו שתקנו חכמים זה, אלא שנהגו כך. וכתב עוד בסימן תלד, ואחר הבדיקה מיד בלילה יבטלנו ויאמר כל חמירא וכו', וכתב בבית יוסף שם, ומה שכתב רבינו כל חמירא וכו' כתבוהו הרי"ף והרא"ש שם, וכתב הר"ן לשון זה אינו בגמרא אלא כך היא מקובל ביד הגאונים, ואף על פי שנמצא קרוב לנוסח זה בירושלמי בלשון הקודש וכו', מכל מקום כיון שבמה שנהגו לומר יש תוספת דברים וגם אינו בלשון הקודש כמו שהוא בירושלמי, כתב שלשון זה אינו נמצא בגמרא, אבל רבינו שכתב בסימן תל"ו שאם מחשב לבטל בלבו סגי, ואף על פי שנוהגים לומר כל חמירא וכו', לא מצינו שתקנו חכמים לשון זה, אלא שנהגו כך, יש לתמוה עליו דכיון שנמצא ירושלמי זה הרי מצינו שתקנו חכמים לבטל בפה. ע"כ.

ומבואר בדברי הטור, דלכתחלה צריך לומר הביטול בפה. ועיין בשלחן ערוך (סימן תלו סעיף ב') שכתב, ואם שכח ולא בדק יבטל כשיגיע פסח, ולא יברך על הביטול. ובמשנה ברורה (ס"ק כה) כתב, דכיון שעיקר הביטול הוא בלב, דאפילו אם מחשב בלבו סגי, אין מברכים על דברים שבלב.

ולכאורה צריך ביאור דמאחר שיש תקנת חכמים לבטל את החמץ בפה, לומר כל חמירא וכו', אם כן תו לא הוי דברים שבלב, כיון שצריך לומר הביטול בפה, כמו מגילה. וצ"ל כיון שמן התורה די בלב, כשחכמים תיקנו לומר הביטול בפה לא תיקנו על זה ברכה כיון שמן התורה די בלב. ורק על מצוה שעיקרה הוא על ידי מעשה תיקנו לומר עליה ברכה.

והנה המהר"ל בהגדה של פסח כתב, וא"ת למה אין מברכים על ההגדה, שהרי מצוה לספור ביציאת מצרים, והיה לנו לברך על מצוה זו. וכתב ליישב, כיון שעיקר הדבר הוא מחשבת הלב, דצריך להבין מה שאומר, דאם לא כן לא הוי מידי, וכיון שעיקר הוא בלב, לא שייך ברכה אלא במצוה שהעיקר במעשה. ומבואר להדיא, דמצוה שעיקרה בלב לא מברכים גם כשמוציא בפה. ולפי זה גם ביטול לא מברכים כיון שהעיקר בלב. למרות שתקנו חכמים לומר בפה. ועיין בשו"ת רבי עקיבא איגר (סימן כט) שהעיר על הבית יוסף שאין מברכים ביטול בלב, מתרומה, דכתיב ונחשב לכם, וקיימא לן דנותן עיניו וכו', ומחשבה מהני, ואפילו הכי מברכים. ומתיר, כל

יג. אתרוג של טבל, יש אומרים דכשר לצאת בו אפילו ביום הראשון, דחשיב לכם, הואיל ויכול להפריש עליו מאתרוג אחר, ויש חולקים. והמיקל כשאין לו אתרוג אחר כלל, יש לו על מה לסמוך. (ג.)

מה שמצינו דמחשבה מועילה בתרומה זה מן התורה, אבל תקנת חכמים היה באמת שלא להפריש רק בדיבור ולא במחשבה, ושפיר תקנו ברכה בתרומה. ויש להעיר, הרי גבי ביטול חמץ כתב הבית יוסף הנז' דיש מצוה מדרבנן לבטל בפה, ובכל זאת אין מברכים, כי עיקר התקנה בלב. גם בתרומה יש תקנה לומר בפה, אבל עיקר התקנה בלב, ואם כן למה מברכים על תרומה. אלא ודאי שמברכים על דברים שבלב, ואם כן למה אין מברכים על ביטול. וצ"ל ביטול, עיקרו הוא בלב שיהיה מחשיב בלב כלל היה. וכן סיפור יציאת מצרים העיקר בלב. אבל בתרומה אף שמן התורה מועיל במחשבה, אכן עיקרו בהפרשה. ולא נתקנה ברכה בשום מקום על מחשבה בלבד, ואין אדם מברך ומזכיר את ה' ולא עושה כלום, ונראה כמברך לבטלה. ועיין בכל בו (הלכות חמץ ומצה) שהביא בשם הראב"ד שמברכים על הביטול. וזה שהצריכו לברך על הבדיקה שהיא מדרבנן, ולא על הביטול ואף על פי שהוא מן התורה, לפי שהביטול תלוי בלב, בלא שום מעשה, ובמה שאינו אלא בכוונת הלב לא שייך לברך. וגם לא תיקנו לומר על בדיקת חמץ לפי שהבדיקה אינה לעצמה אלא מפני הביעור מן הבית, ולכן תיקנו לשון ביעור שהוא כולל הכל בדיקה וביעור וביטול, כמו ביערתי הקודש מן הבית. ובביטול שאחר הבדיקה אינו צריך ברכה אחר שאינו אלא מספק, ועוד שלשון הביעור כולל הכל כמו שכתבנו. ע"כ. ובהערות שם הביא שכן כתב המכתם, ורבינו מנוח בשם הראב"ד. וכתב הר"מ שם שכל זה כשיש לו ודאי חמץ אבל בספק לא מברך. וכן כתב הטור (סימן תלו) בשם המנהיג. וכן כתב הבית יוסף (סימן תלב) וכן כתב הב"ח שם בשם הכל בו. ומכל מקום להלכה כתב שלא יברך כיון שיש בזה מחלוקת. אלא שצריך ביאור בדברי הכל בו, דבתחלה כתב דמה שאין מברכים על ביטול היינו משום דהוי דברים שבלב, ואחר כך כתב שאין מברכים על ביטול משום שאינו אלא מספק. או דלשון ביעור כולל גם ביטול, ולמה הוצרך לטעם נוסף. וראיתי שביארו דסבירא ליה להכל בו דמן התורה סגי ביטול בלב, ומדרבנן צריך בפה, ובתחלה הקשה למה מברכים על הבדיקה שהיא מדרבנן, ולא על הביטול שהיא מן התורה, וכל זה כתב דכיון שמקיים המצוה בלב, לפיכך לא תיקנו ברכה על ביטול. ואחר כך הקשה דאמנם על ביטול מן התורה לא תיקנו ברכה משום שהיא בלב, אבל כיון שחכמים תיקנו לומר בפה, וכמבואר בירושלמי, אם כן מדוע אין מברך עליה, ועל זה תירץ או משום דהוי ספק, או משום שיוצא בברכה שבירך על הבדיקה. וראה עוד במה שכתבנו בילקוט יוסף שארית יוסף חלק ב' (ריש סימן פט) גבי ברכה על תפלה.

יג) הנה בדין באתרוג של טבל אם הוא פסול לכל הימים, במשנה סוכה (לה:): שנינו, אתרוג הגזול והיבש פסול וכו', של דמאי בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין. ע"כ. ומזה שנחלקו בית שמאי ובית הלל לענין דמאי, וטעמא דבית הלל דאי בעי מפקר ליה לנכסיה והוי חזי ליה וכו', משמע דכל זה באתרוג של דמאי, אבל באתרוג של טבל בודאי, פשיטא להו לכולי עלמא דאין יוצאין בו ידי חובה. ועיין בתוס' שם ד"ה אתיא, שפסלו אתרוג של טבל משום שיש לכהן וללוי חלק ושותפות בו, וממילא הוי כאתרוג של שותפין. וכן משמע מדברי רש"י (סוכה לה. ד"ה ומאן) שחסר בו תנאי של היתר אכילה. וכן כתב הכל בו (סימן עב). וכן כתב המאירי שם. וכן דעת הרא"ה. וכן כתב הר"ן (שם) דלכולי עלמא בטבל גמור אין יוצאין בו ביום הראשון, אלא משום דתנא לא תני אלא מאי דפסול אפילו ביום שני של תורה, לא תנא טבל. דאף על גב דתנאי דמאי לבית שמאי שאין פיסולו אלא ביום הראשון, תנא לא קפיד בדב"ש וכו'. אבל הרמב"ן ז"ל אומר, דשל טבל קרינא ביה לכם כיון שיכול לסלק הכהן והלוי באתרוג דעלמא שיפריש על זה, דהוה ליה כההיא דאמרין (ב"ב קלז:): באחין שלקחו אתרוג בתפיסת הבית וכו'. ואין דינו ז"ל ברור אצלי וכו', אבל טבל כיון דאסור ביה עד שיפריש עליו ממקום אחר, כשהוא

נוטלו לצאת בו א"א לומר דליהוי ידיה וכו'. ע"כ. גם הריטב"א שם כתב כדברי הרמב"ן. כיעו"ש. ומה שאינו ראוי עתה לאכילה עד שיפרישו עליו תרומות ומעשרות, אין בו חסרון מצד דין היתר אכילה, הואיל ויכול להפריש ולאכול אימתי שירצה, וכמו שהכשירו אתרוג של דמאי מטעם זה הואיל ויכול להפקיר נכסיו ויהיה עני וחזי ליה ונמצא שאין החסרון אלא מצד חלקו של הכהן באתרוג זה שהרי הוא כאתרוג השותפין, ועל זה השיב הרמב"ן שיכול להפריש על אתרוג אחר ולא יהיה לכהן שום חלק באתרוג הזה. וכן ביאר בדעת הרמב"ן בספר כפות תמרים שם. ונמצא שדעת הרמב"ן והריטב"א להתיר באתרוג של טבל, ואילו דעת הר"ן לאסור.

והרמב"ם בפירוש המשניות שם כתב, דאתרוג של טבל פסול לארבעת המינים, דאינו בכלל מאמר השי"ת פרי, דאלו אינן ראויים לאכילה בשום פנים. וכן כתב עוד בהלכותיו (פרק ח' מהלכות לולב הלכה ב), שאתרוג של טבל פסול. ושם בהלכה ט' כתב: כל אלו שאמרנו שהם פסולין מפני מומין שביארנו, או מפני גזל וגניבה, ביום טוב ראשון בלבד, אבל ביום שני עם שאר הימים הכל כשר. והפסול משום עכו"ם או מפני שאותו אתרוג אסור באכילה, בין ביום טוב ראשון בין בשאר הימים פסול. ע"כ. ומבואר דאתרוג האסור באכילה פסול כל שבעה. וכן הוא לשון השלחן ערוך, כנ"ל. וכן כתב המגן אברהם (סימן תרמט) דאף דלכס לא שייך רק ביום טוב ראשון, מכל מקום סבירא ליה לפסול כל שבעה, דראו חכמינו ז"ל לאוסרו כיון שהפסול בגוף האתרוג, וכמו שאמרו בריש הפרק. ועיין במחצית השקל שם. אך בספר בית מאיר שם העיר מהטעם שזכר הרמב"ם בפירוש המשניות, דלאו פרי הוא. ועיין בספר ארבעת המינים (עמוד צב) שהביא מחלוקת האחרונים בדעת הרמב"ם אם הפסול באתרוג של טבל הוא דוקא ביום הראשון, או גם בשאר הימים. ובקריית ספר להמבי"ט על הרמב"ם (פרק ח' מהלכות לולב) כתב גם כן דטבל אינו פסול אלא ביום הראשון, ולא בשאר הימים. וכן כתב בדעת הרמב"ם בספר בית מאיר (סימן תרמט סעיף ה'). וראה בכף החיים (אות מא, עח), דצריך להשגיח על האתרוגים היוצאים מארץ ישראל שיהיו מתוקנים מתרומות ומעשרות ולא יקנו ממי שאינו מוחזק בכשרות, וצריך שיהיה לו עדות מבית דין צדק. ע"כ.

ומכל מקום בדיעבד כשאין לו אתרוג אחר, נראה דיטול אתרוג של טבל, ויצא ידי חובת המצוה לכל הפחות להסוברים דיוצאים ידי חובה באתרוג של טבל. והמיקל בזה יש לו על מה שיסמוך, דאף דמלשון הרמב"ם ומרן השלחן ערוך הנ"ל מבואר דהפסול הוא גם בשאר הימים, מכל מקום מאחר ויש מחלוקת בדעת הרמב"ם, בשעת הדחק יטול אתרוג זה, ויסמוך על דעת הרמב"ן הנ"ל. וכן כתבנו לדינא בספר ילקוט יוסף מועדים (עמוד קנח). ושם הבאנו ציונים להרבה אחרונים שדיברו בזה.

ואמנם בספר פרי עץ הדר (עמוד קעב) השיג על מה שכתבנו בילקוט יוסף דהיאך כתבנו דהמיקל יש לו על מה לסמוך, והרי מפשטות לשונו של הרמב"ם ומרן השלחן ערוך משמע דאתרוג של טבל פסול בשאר הימים. וכתב שם, דכפי הנראה כיון שיש מחלוקת בדעת הרמב"ם אין הדבר ברור שהוא נגד מרן.

אלא שהרי הזכרנו שם דברי הרבה אחרונים שכתבו בענין, [אם כי דבריהם הובאו בקיצור וברזו, כדרכינו בילקו"י ח"ה על המועדים], והמעייין יראה דמי שמיקל באתרוג של טבל בזמן הזה, יש לו על מה לסמוך. ובפרט שכיו"ב העידו על המנהג להקל בזה. ואף דבודאי לכתחלה יש לקחת אתרוג שהפרישו עליו תרומות ומעשרות, אבל בודאי דאיידין דלית ליה אתרוג אחר, דבזה המיקל בזה, יש לו ע"מ לסמוך, וכאשר יבואר להלן.

ובאמת, שיש לצרף בידון מה שדנו האחרונים בישראל ההולך לשדה של גוי וחותר בידו אתרוגים מהשדה, ומביא אותו לביתו לצורך מצוה, אם מותר לעשות כן, אחר שאלו האתרוגים נתמרחו בידי ישראל, ואם כן אין יוצאים בהם ידי חובה כשהם עדיין בטבלם. ואף גם זאת כל אחד ואחד אוכל אתרוגו אחר המועד בטבלו. ובשו"ת רבי בצלאל אשכנזי (סימן ב') כתב לאסור בזה מהטעם הנז'. והובא במג"א (סימן תרמט סק"ד). אך בשו"ת מהרשד"ם (יורה דעה סימן קצב) כתב ללמד זכות על המנהג לחתוך אתרוגים משדה של גוי, אחר שמצינו להרמב"ן שמכשיר לצאת ידי חובה באתרוג אפילו הוא טבל גמור מן התורה. והביא ראיה לדבריו. ואף שהר"ן דחה ראייתו מכל מקום כדאי הוא הרמב"ן ז"ל לסמוך עליו בדבר גדול כזה. וכל שכן שאין טבל בזמן

הזה אלא מדרבנן, ואתרוג דמאי יוצאין בו. ועוד אני אומר לרווחא דמילתא שאפילו היה בזמן הזה טבל מן התורה, היו יוצאין בו ידי חובה כיון שהיהודי כשחותך אתרוג מן האילן אינו חותכו לאכלו אלא לצאת בו ידי חובת מצוה, ויש ללמוד דין זה ממה שכתב הרמב"ם (פרק ב' מהלכות מעשר) וז"ל: אינו חייב להפריש מן התורה אלא הגומר פירותיו לאכלן. והביא ראיה מן הפסוק. עכ"ד המהרשד"ם.

נמצא דאליבא דהמהרשד"ם יש סמך גדול היכא דאי אפשר ליטול אתרוג של טבל. והן אמת שהמהר"ם בן חביב בכפות תמרים (לה: במתני' ד"ה של דמאי) כתב להשיג על דבריו, אחר שהרמב"ן הוא דעת יחידאה נגד רש"י והרמב"ם והר"ן, ואין לסמוך על הרמב"ן נגד דעת רוב הראשונים שאוסרים. ובשלמא אם היו חולקים רק הרמב"ן והר"ן, אפשר שהיה לנו לסמוך על הרמב"ן, אבל כיון דאשכחן גם להרמב"ם ולרש"י דפליגי, פשיטא שאין לסמוך על הרמב"ן נגד הרמב"ם ורש"י והר"ן. ודחה גם מה שחידש דקונה למצוה לא הוי טבל דאורייתא, דמדינא דערלה מוכח שאינו כן, ועוד יש ביום טוב משום מוקצה. ע"ש. גם באור שמח (פרק ח' מהלכות לולב) ובשו"ת הר צבי (חלק ב' אורח חיים סימן קט) העירו על דברי המהרשד"ם, כיעור"ש.

מכל מקום בספר בית מאיר (אורח חיים סימן תרמט) דחה דחיית הכפות תמרים מה שהקשה על חידושו של המהרשד"ם. וגם מה שכתב שיש לחוש בזה משום מוקצה ביום טוב, דחה בחזק יד, כיון דאם נאמר דיוצא בו ידי חובה, לא הוי מוקצה. אלא שסיים שם, דמכל מקום יפה פליג על המהרשד"ם מטעם דהרמב"ן הוי יחיד נגד רבים. ע"כ. אך בשו"ת שמן ראש (סימן סב) כתב ליישב דברי המהרשד"ם להקל, ודלא כהכפות תמרים הנ"ל. ע"ש. כן העלה בשו"ת שבט הלוי חלק ג' (חלק יורה דעה סימן קנה). ע"ש. גם בשו"ת מנחת יצחק חלק ז' (סימן מה) כתב, דהיכא שאין לו אתרוג אלא של טבל, ואי אפשר לו להפריש ממקום אחר, י"ל עפמ"ש בתשו' רבינו בצלאל אשכנזי וכו', ובתשובת המהרשד"ם השיב על זה וכו', ומה שכתבו דהרמב"ן הוי יחיד נגד רבים, זה שייך דוקא ביום טוב ראשון, אבל בשאר הימים הוי הרמב"ם יחיד נגד רבין, והיה אפשר לומר דאף חייב בברכה. ולא עוד אלא אף ביום טוב ראשון, לשיטת התוס' והר"ן דהפסול משום אתרוג של שותפות, אין פסול באתרוג של כהן, וכן אף בישראל המלוה מעות לכהן ולעני להפריש עליהן, ורק לרש"י והרמב"ם פסול, ובצירוף שיטת הרמב"ן דמכשיר אף בלאו הכי, הוו המהרשד"ם והרמב"ן והר"ן רובא נגד רש"י והרמב"ן, ואם כן יש לומר דאף מברכין. וע"ש שכתב ליישב דברי המהרשד"ם על פי מה

שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן תרמח סעיף ד') אתרוג שנימוח כל בשר מבפנים, כשר לדעה ראשונה דהלכה כוותיה. וכתב בספר ביכורי יעקב שם (ס"ק יא) שהוא דהה"ד חסרון מבפנים לא הוי חסרון. וכן החוות דעת (יורה דעה סימן לו סעיף ו') דהחמיר בנחסר כל בשרו מבפנים. מכל מקום אם נחסר רק קצת מוכח שם דגם הוא מתיר, אם כן הרי אפשר לקבוע התרומות ומעשרות בפנים, דאף דהוי תרומה טמאה, מכל מקום לא הוי רק כאילו חסר אותו מקום מבפנים, דאין בזה פסול כיון שהוא רק מבפנים. וכן אין כאן שותפות וכו'. וכל זה אנו אומרים כדי ליישב במנהג שערער עליו הרב אשכנזי, ולומר דסבירא ליה כהרמב"ן בהא, דלא הוי אתרוג השותפין מטעם הרמב"ן, וסבירא ליה עוד יותר דאין צריך אתרוג אחר, אלא מהני אף באין רק אתרוג אחד מהטעם הנ"ח. וע"ש עוד.

והיוצא מזה, דלאותם הפוסלים אתרוג של טבל מטעמא דאין בו "לכס", בשאר הימים דלא בעינן לכס מותר לקחת אתרוג של טבל. וכן הכריע המבי"ט בקרית ספר (פרק ח' מהלכות לולב) ובאור שמח הנ"ל, ובבית מאיר הנ"ל, ושכן הוא דעת הרמב"ם. אך להסוברים דטעמא הוא משום דאין בו היתר אכילה, גם בשאר הימים פסול. וכן פסק במשנה ברורה (סימן תרמט ס"ק מה). וראה עוד באליה רבה (שם סק"ד), ובא"א (סק"כ), ובכף החיים (אות מא).

וכבר האריכו בזה האחרונים, וראה בשו"ת שואל ומשיב תליתאה (חלק א' סימן תלו), ובאור שמח הנ"ל, (הלכות לולב פרק ח' הלכה ב'), ובבית השואבה הנז' (דיני דברים הפוסלים בארבעת המינים אות לט), ובשו"ת דובב מישרים חלק ג' (סימן סימן קו), ובשו"ת הר צבי הנ"ל (אורח חיים חלק ב' סימן קט), ובשו"ת מנחת ברוך (סימן צח), ובשו"ת שבט הלוי הנ"ל, ובחלק א'

יד. אין מפרישין תרומות ומעשרות בשבת וביום טוב, מפני שנחשב כמתקן.
(יד)

(סימן קעג), ובמאור ישראל חלק ב', (עמוד רב ע"ב). ואין כאן מקומו. [ויש מי שכתב, דאפשר לתקן אתרוג טבל על ידי שיקבע שהתרומות ומעשרות יופרשו מהקליפה בחלק התחתון של האתרוג, לאפוקי החוטם, וכמו שכתב כן בשו"ת ישיב משה (עמוד פד) בשם הגרי"ש אלישיב]. והגרש"ז אויערבאך זצ"ל העיר, שבאתרוגים יש להפריש כל התרומות ומעשרות, באופן שלא ישאר לק מהמעשרות בגוף האתרוג. והובאו דבריו בספר כשרות ארבעת המינים (עמוד עג). והיינו מאחר שדרך ההפרשה בימינו כשמפרישין מעשר ראשון וגם מעשר עני, אין הפרשה בפועל אלא קריאת שם בלבד, ולאחר מכן נוטלים לעצמו, מכיון שהמוציא מחבירו עליו הראיה, לכן על הלוי להביא ראיה שהוא לוי, והוא הדין לעני. על כן יש ליזהר באתרוג של מצוה שלא יעשה כן, שכן אם נשאר חלק המעשר ראשון והמעשר עני בתוך האתרוג של מצוה, נמצא שיש ללוי חלק בו וחסר בדין לכם. ואף על פי שמצד עיקר הדין יש לומר שהואיל והמוציא מחבירו עליו הראיה, ומצד דין מוחזק הוא שלו ממש, וכמ"ש החזון איש (אבן העזר סימן לט) והרי הוא בעלים גמורים, והקדשו הקדש מדין ודאי, וכן הוכיח בקהלות יעקב (כ"מ סימן כא), מכל מקום מאחר שמצוי אצל הסוחרים הרבה אתרוגים פסולים, ואפשר להפריש מהן באופן שלא ישארו תרומות ומעשרות בגוף האתרוג שמברך עליו עדיף טפי. ועוד יש להזהיר, מאחר שמצוי שגם ערבים וגם יהודים תולשים מן העץ של האתרוג, והאתרוגים מעורבים אחר כך זה בזה, א"כ ישגיחו בשעת הפרשת התרומות ומעשרות שלא יהיה מן החיוב על הפטור, או להיפך.

יד) על פי המבואר בביצה (לו:) ובגמ' שם. וברמב"ם (פרק כג מהלכות שבת הלכה טו), ובשלחן ערוך (אורח חיים סימן שלט). ע"ש. ועיין בשו"ת יוסף אומץ (סימן צב) מה שכתב בטעם דין זה. ומי ששכח לעשר לפני שבת כיצד ינהג, ראה במ"ש בילקוט יוסף שבת כרך א', ובמ"ש בשו"ת שמע שלמה חלק א' (חלק יורה דעה סימן י').

הגאון רבי דוד יוסף שליט"א
רב שכונת הר נוף וראש בהמ"ד יחווה דעת

חומוס מתולע שנטחן ללא בדיקה

עמדתי ואתבונן בדבר החומוס (אפונים) שטוחנים אותו דק דק ומערבים בו קמח או פירורי לחם ואח"כ מטגנים אותו, (והוא המאכל הידוע בשם פלאפל), או שמבשלים אותו קודם הטחינה ואח"כ טוחנים אותו דק דק ואוכלים אותו כמות שהוא. ויש לדון שהרי החומוס מצוי בו תולעים, וא"כ מה הדין אם טחן את החומוס ללא בדיקתו מתולעים. שלכאורה יש לחוש שמא היו בו תולעים וגדלו בחומוס במחובר ואסורים משום שרץ השורץ על הארץ, וכדקיימא לן בשלחן ערוך יורה דעה (סימן פד סעיף ו). ואף אם גדלו בתלוש, שמא פירשו, ויש בהם דין שרץ השורץ על הארץ, וכדקיימא לן בש"ע (שם סעיף ד).

א. והנה תחלה וראש יש לדון אם יש לתולעים הללו דין בריה שאינה בטלה אפילו באלף (וכדקיי"ל בחולין ק. ובש"ע יו"ד סי' ק סעיף א), או שבטלים הם בששים. כי לכאורה לפי מה שכתב הכרתי ופלתי (סימן ק סק"ד) שתולעים קטנים המתהווים בפירות בתלוש אין בהם דין בריה, וכמ"ש הר"ן (חולין ק). שדין בריה אינו אלא בדברים האסורים מתחלת ברייתן לאפוקי עוף טהור שנתנבל ושור הנסקל (וכ"כ בס' האשכול ח"ג עמוד פה), וכן נפסק בש"ע יו"ד (סימן ק ס"א). ותולעים אלו כיון שכל עוד לא פירשו מותרין, שאינם נקראים שרץ השורץ על הארץ, א"כ אינם אסורים מתחלת ברייתן. ואע"פ שהרא"ש בתשובה אוסר משום בריה תולעים אלו, מ"מ י"ל דהרא"ש לשיטתיה אזיל דס"ל דאף דבר שאינו אסור מתחלת ברייתו הוי בריה, אבל לדידן דלא קי"ל הכי וכמ"ש בש"ע, יש להקל בזה. וסיים, ומ"מ חלילה להקל בזה, ואל תטוש תורת אמך כתיב, אלא שעכ"פ יש התנצלות ע"פ זה לנכשלים בכך וכו'. ע"ש. וכן כתב מדנפשיה בשו"ת טוב טעם ודעת תליתאה (ח"א סי' קס). ע"ש. וכן בשו"ת בית דוד (חיו"ד סי' כב) כתב להסתפק בדין זה. ע"ש. אולם החוות דעת (סי' ק סק"ה) כתב להקשות על סברת הכרתי ופלתי ממה שכתב הרמב"ם בס' המצוות (מצוה קעט), שמה שאמרו אכל פוטיתא לוקה ארבע, היינו אחר שפירשה. והרי הטעם שלוקה על תולעת שאין בה כזית הוא משום בריה (מכות יז). ומ"ש הכו"פ שאינו אסור מתחלת ברייתו, הנה גם גיד הנשה אינו נוהג בשליל, ואעפ"כ מקרי אסור

מתחלת ברייתו, והיינו משום שכאשר הוא שליל אין עליו שם גיד, ומיד כשיש לו שם גיד נאסר, ושם גיד לא היה לו היתר מעולם, וא"כ הוי אסור מתחלת ברייתו. והוא הדין הכא שקודם שפירשו אין עליהם שם שרץ כלל, ומיד כשפירשו נקראים שרץ ונאסרים מיד, וא"כ שם שרץ לא היה לו היתר מעולם. ע"ש. ובאמת שבדברי הר"ן עצמו (חולין נח.) מתבאר דאף בתולעים הגדלים בפירות בתלוש יש דין בריה. ע"ש. וכ"כ להוכיח הדגול מרבבה (שבסוף יר"ד דפו' וילנא סי' פד), ובשו"ת חקרי לב (ח"א יר"ד סי' סג), מדברי הר"ן, דאף בתולעים הגדלים בפירות בתלוש יש דין בריה. ע"ש. ועיין עוד במחזיק ברכה (סימן פד סק"י), ובפרי מגדים (שם, שפתי דעת ס"ק לא), ובספר מראה כהן זבחים (עב.) שכתבו גם הם לדחות דברי הכרתי ופלתי מהלכה. ועיין במה שהאריך בזה השדי חמד (כללים, מערכת כ' כלל כו, ופאת השדה סוף סימן כ). ע"ש. וכן ראיתי לאאמור"ר הראש"ל מרן הגרע"י שליט"א בשו"ת יחזקאל דעת ח"ו (סימן מז בהערה) שהאריך לדחות דברי הכ"פ מכל וכל. ע"ש. ולפ"ז נראה שאף לסניף אין לצרף דברי הכ"פ הנ"ל, והעיקר להלכה שיש לתולעים הללו דין בריה. ומה גם דבנדון דידן יש לומר שהתולעים התהוו במחובר, ובכה"ג פשיטא שיש לזהם דין בריה אף לפי מ"ש הכ"פ, שהרי אסורים מתחלת ברייתן אפילו אם פירשו, וכמו שנפסק בש"ע יר"ד (סימן פד ס"ו).

ב. ולפ"ז בנדון דידן אם נאמר שיש בחומוס תולעים, שדבר המצוי הוא, ה"ה שיש להם דין בריה, וא"כ כשטוחנם, אע"פ שבריה שנתרסקה בטלה בששים, וכמ"ש הרא"ש (חולין פ"ז סימן לה), והר"ן (חולין ק.), וכן פסקו הטוש"ע (סימן ק סעיף א וסימן קא סעיף ו). מ"מ אף אי נימא דהכא איכא ששים בחומוס נגד התולעים, אכתי יש לאסור לכאורה משום מבטל איסור לכתחלה, וכמ"ש הרא"ש והר"ן (שם), שדוקא אם נתרסקו שלא במתכוין לבטל האיסור, אבל אם מתכוין לכך, אסור למרסק אם הוא שלו, וכן למי שנתרסקו בשבילו. ע"ש. וכן פסקו הטוש"ע (סימן קא סעיף ו). וה"ה הכא שיודע שהחומוס מצוי בו תולעים, וא"כ אם טחנו בלא בדיקה הוי כמבטל איסור לכתחלה.

אולם נראה שיש לחלק בין נדון דידן למ"ש הרא"ש והר"ן והטוש"ע, דהתם מיירי כשמרסק את הבריה כדי לבטלה, וכל כוונתו לבטל האיסור, משא"כ כאן שאין כוונתו אלא לטחון את החומוס, וממילא מתבטל האיסור, ודמי למה שכתב הר"ן (ע"ז לג:): שלא נאסר לבטל איסור לכתחלה אלא למי שמתכוון לבטלו כדי ליהנות ממנו, שאל"כ למאן דאמר ביטול איסור לכתחלה דאורייתא היאך צייתה התורה להכשיר כלי מדין בהגעלה, והרי הוא מבטל איסור הבלוע בהם לכתחלה במים שהוא מגעיל אותם, א"ו שכיון שאינו מתכוין אלא להכשיר את הכלים,

אינו נהנה מן האיסור ושרי. ע"ש. וכי"ב כתב בשו"ת הרשב"א ח"א (סימן תסג). ע"ש. וכ"כ בשו"ת הריב"ש (סי'ק שמט). ע"ש. והטור א"ח (סימן תנג) כתב שאין צריך לברר החיטים של פסח מאכילת עכבר, דחששא רחוקה היא זו לומר שתחמיץ חטה קשה במעט רוק שבפי העכבר. ועוד, אפילו יש בהן נשוכין אינו אחד באלף ומתבטלין הן כשיטחנם "ואין מבטלין איסור לכתחילה שאינו טוחן כדי לבטלה". ע"ש. וכ"פ מרן בש"ע שם. (וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"א סימן תפח). וכן משמע בשו"ת תרומת הדשן (סי' קעא), שכל שאין כוונתו לבטל את האיסור אלא לטחון את החטים וממילא האיסור מתבטל אין בזה משום מבטל איסור לכתחילה. (אלא דבנדון התרומת הדשן מיירי כשאין הדבר ברור שיש שם תולעים, ושמה כשהדבר ברור שיש שם תולעים לא היה סומך התה"ד על סברה זו להתין. וכ"כ בשו"ת רעק"א ח"א (סימן עז), ובשו"ת משיב דבר (חיר"ד סי' כו). ע"ש. וכי"ב י"ל גם לדעת הטור הנ"ל, דכיון שאין הדבר ברור שיש כאן איסור, יש לצרף לזה שאין כוונתו לבטל את האיסור, ושרי. ודו"ק. ועיין עוד בזה להלן אות ה). וכי"ב כתב מרן הב"י (סימן פד) בשם הארחות חיים, שדבש שנפלו לתוכו נמלים, מותר לחממו עד שיהא ניתן ויסננו וישארו הנמלים למעלה, ואין כאן משום מבטל איסור לכתחילה, שאין כוונתו אלא לתקן הדבש. וכן פסק מרן בש"ע שם (סעיף יג). וכן הסכימו הש"ך והט"ז והפרי תואר ושאר אחרונים שם.

זמ"ג נראה שאין ללמוד מדברי מרן הש"ע הנ"ל שאף לכתחילה שרי לבטל איסור כשאין כוונתו לבטל, ואין להתיר משום כך לטחון את החומס וכי"ב מבלי לבדוקם אף לכתחילה, דיש לומר שמה שהתיר בש"ע הוצאת הנמלים ע"י שיחמם את הדבש ויבטל ע"י כך איסור לכתחילה, מיירי כשאין יכול להוציא הנמלים מן הדבש אלא ע"י שיחממו, אבל כשיכול להוציא הנמלים ללא חימום, איכא למימר שאף מרן הש"ע יורה לאסור לכתחילה לחמם הדבש. וה"ה בנ"ד שיכול לברור החומס מתולעים, יש לבדוק כל מה שאפשר, ואם לא יעלה בידו להוציא כולם לכל הפחות יעלה בידו להוציא מקצתם. ובאמת שכן מבואר להדיא בשו"ת הרמב"ם בפאר הדור (סימן קיד), שיין שבשעת דריכתו בגת נמצאו בו תולעים, אע"פ שבדיעבד אם דרך הענבים כמות שהם לא נאסר היין משום כך, מ"מ לכתחילה יש לסננו מן התולעים. ע"ש. וכי"ב כתב הרשב"א בתורת הבית הארוך (בית ד סוף שער א), שדברים המאוסים שנפשו של אדם קצה בהם, אע"פ שבטלים ברוב, מ"מ כל שאפשר לבדוק ולהעביר במסננת, בודק ומסנן. והובא להלכה בטוש"ע (סוכף סי' קד). ע"ש. וכי"ב כתב גם בס' העיטור ח"ב (שער ראשון דף יב ע"ב). ע"ש. וכן משמע בשו"ת תרומת הדשן (סי' קעא) הנ"ל, שלכתחילה יש לברור ולהוציא התולעים מן החטים. ע"ש. ועיין בט"ז יו"ד (סי' ס

קלז סק"ד) שכתב ג"כ שלא הותר לבטל איסור לכתחלה כשאנו מתכוין לבטל האיסור אלא כשאי אפשר בענין אחר, וביאר כן בדעת מרן הב"י בענין הדבש הנ"ל, ודחה דברי הב"ח שכתב להקל. ע"ש. והגאון מהר"י מולכו בשלחן גבוה יו"ד (סי' פד ס"ק מג) כתב להתיר לבשל חומץ עד שימותו התולעים ואחר כך יסננו. וכתב ע"ז מרן החיד"א במחזיק ברכה (שם סק"ח) דלכתחלה יש לסנן תחלה החומץ בבגד עב ורק אח"כ להרתיחו, ושכן ראה לרבנן קדישי שבעה"ק ירושת"ו שנהגו כן. ע"ש. וכ"כ בשו"ת חקרי לב (ח"א מיו"ד סי' מב). ע"ש. וע"ע בשו"ת בעי חיי (חיר"ד סי' קכו), ובשו"ת פרי הארץ (חיר"ד סי' יג), ובשו"ת משיב דבר (חיר"ד סי' כו). ע"ש.

ג. והנה בפסחים (ל). אמר רב קדרות בפסח ישברו. ואמאי, לשהינהו אחר הפסח וליעבד בהו שלא במינן. וכתבו התוס' שם (ד"ה לשהינהו), תימה לר"י, נהי דס"ל דטעמא דחמץ בקדרה חשיב משהו שאין רגילין להשתמש הרבה ביחד, מ"מ הא תנן אין מבטלין איסור לכתחלה. ע"ש. ולכאורה אם נאמר שכל שאין כוונתו לבטל האיסור אין בזה משום מבטל איסור לכתחלה, ה"ה התם שאין כוונתו לבטל האיסור אלא כוונתו לבשל בקדרה. ומוכח דס"ל לתוס' דאף כשאין כוונתו לבטל האיסור יש בזה משום אין מבטלין איסור לכתחלה. וכן יש להוכיח ממ"ש בשו"ת ר"י אבן מיגאש (סימן רה). ע"ש. וכן נראה מדברי רבינו דוד בונפיד והריטב"א והמאירי (פסחים שם). וכן משמע בתוס' רבינו שמשון משאנץ (שם), ובספר המכתם (שם). וכן משמע בספר העיטור (הלכות ביעור חמץ דף קכב ע"ג). ע"ש. וכן ראיתי בשער המלך (פרק טו מהלכות מאכלות אסורות הלכה כה) שכתב להוכיח כן מדברי התוס' (פסחים ל). הנ"ל, וכתב להקשות לפ"ז דברי הר"ן אהדדי, שבע"ז (לג): כתב שכל שאינו מתכוין לבטל האיסור אין בזה משום ביטול איסור לכתחלה, ובפסחים (ל). כתב להקשות כקושית התוס', ולא כתב ליישב דהכא אין כוונתו לבטל האיסור. ע"ש. [אלא דמה שכתב השער המלך שהרשב"א בתשו' סימן תסג והטור א"ח סימן תנ"ג פליגי על דברי התוס', לכאורה יש לומר דהטור לא פליג על התוס', דמה שכתב הטור דכשאנו מתכוין לבטל האיסור לא הוי מבטל איסור לכתחלה, היינו דוקא בצירוף הסברא דשמא אין כאן חימוץ כלל. וכיו"ב כתבו בשו"ת רעק"א ח"א (סימן עז), ובשו"ת משיב דבר (חיר"ד סימן כו), לבאר בדעת התרומת הדשן. וכנ"ל. וכיו"ב יש להקשות על מ"ש הפר"ח או"ח (סימן תנג ס"ג) להעיר על דברי הטור מתשובת מהר"ם מרוטנבורג שהובאה בשו"ת הרשב"א ח"א (סימן תתלא), דמשמע התם דאף אם לא נתכוון לבטל האיסור יש בזה משום מבטל איסור לכתחלה. ע"ש. ולכאורה י"ל דאף הטור ס"ל הכי, ולא התיר אלא בצירוף הסברא דחששא רחוקה היא שהחמיצו החטים.

ודו"ק]. ובאמת שבשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (סימן קצ) כתב להקשות על דברי הגמרא (פסחים ל.) ולשהינהו אחר הפסח, דהא ק"ל דאין מבטלין איסור לכתחלה, ותירץ דשאני קדרה שאינו מכוון לפליטתה רק לתבשיל שבה. ומיהו נראה שאין להקל אלא בכלי חרס דהוי כדיעבד, שאי אפשר לו בהגעלה, ואיכא נמי טעמא דפרישית וכו'. ע"ש. ומבואר דפליג על דברי התוס' ק הנ"ל. [אלא דלפ"ז יש להעיר דא"כ דברי מהר"ם מרוטנבורג סתן אהדדי. וכבר העיר בזה אאמו"ר הראש"ל מרן הגרע"י שליט"א בשו"ת יביע אומר ח"א (חיו"ד סי' ו אות ה), וכתב דיש לחלק בין הנושאים. ונראה כוונתו דבחמץ אפשר להוציא החטים שנתבקעו, ואין הכרח לבטל האיסור, משא"כ בקדרה שאי אפשר בענין אחר אלא ע"י ביטול האיסור, וכמ"ש בהדיא מהר"ם מרוטנבורג דהתם אי אפשר לו בהגעלה. וכבר הבאנו לעיל דמרן הש"ע והאחרונים ס"ל כחילוק זה. ודו"ק]. וכן ראיתי באור זרוע ח"ב (סי' רנו דף נח רע"ג) שכתב לתירץ קושית התוס' הנ"ל, דכיון שאינו צריך לאיסור המתבטל לאוכלו וליהנות ממנו, אין בזה משום מבטל איסור לכתחלה. ע"ש. וכיו"ב כתב הסמ"ג (לאוין עז). ע"ש. ולפ"ז ה"ה לענין ביטול תולעים, דסתמא דמילתא דלא ניחא ליה בטעם התולעים, ובודאי אינו צריך להם, אין בזה משום מבטל איסור לכתחלה. ובתוס' חכמי אנגליה (פסחים שם) בשם רבינו שלמה מדרוש, אחר שתירץ כדברי האור זרוע הנ"ל, כתב "ועוד דאין מתכוין לבטל". וזה מבואר כתירוצ מהר"ם מרוטנבורג הנ"ל. וכ"כ בתוס' רבינו פרץ (פסחים שם) בתירוצו האחרון. ע"ש.

ד. ולפי כל הנ"ל יוצא, שדין זה אי שרי לבטל איסור לכתחלה כשאינו מתכוין לבטל האיסור או כשאינו צריך לאיסור, הוא מחלוקת הראשונים, שלדעת הר"י אבן מיגאש והתוס' והר"ש משאנץ והמאירי והמכתם, אף כשאנו צריך לאיסור ואף כשאנו מתכוין לבטל האיסור יש לאסור. ולדעת האור זרוע ורבינו שלמה מדרוש שהובא בתוס' חכמי אנגליה והסמ"ג ומהר"ם מרוטנבורג ורבינו פרץ, כל שאנו צריך לאיסור או שאנו מתכוין לבטל האיסור (למר כדאית לי ולמר כדאית ליה) שרי. ולכאורה מדברי מרן הש"ע (סימן פד סעיף יג) הנ"ל שהתיר לבטל לכתחלה טעם הנמלים בדבש, משמע דס"ל דכיון שאנו צריך לאיסור וגם אינו מתכוין לבטל האיסור שרי. אולם יש לדחות דאיכא למימר דשאני התם שמטרת חימום הדבש היא להפריש הנמלים מן הדבש, שע"י שיהיה ניתן יוכל לסננו, אלא שאי אפשר לעשות כן מבלי שיתנו הנמלים טעם בדבש, אבל כשמבטל האיסור ע"י שמערב ההיתר עם האיסור עצמו, כגון שמבשל בקדרה שנבלע בה איסור, או טוחן חטים שמעורב בהם איסור, שמא בכה"ג אף מרן הש"ע יורה לאסור. ולפי חילוק זה י"ל מה שהקשה הרב שער המלך הנ"ל על

דברי הר"ן דסתרן אהדדי, דאיכא למימר דמה שהתיר הר"ן בע"ז ביטול איסור לכתחלה כשאינו מתכוין לבטל האיסור, היינו דוקא כשכוונתו להוציא האיסור מן ההיתר, כגון בהגעלה, אבל בסתם כגון לבשל בקדרה של חמץ לאחר הפסח, אין להתיר משום דאין כוונתו לבטל האיסור, דהא עכ"פ אין כוונתו להוציא האיסור. והר"ן ס"ל באמת כשיטת התוס'. וכן ראיתי בשו"ת הגרעק"א ח"א (סימן עז) שכתב לחלק כן בין נדון מרן הש"ע לבין חטים שהתליעו. ע"ש. וכבר קדמו בחילוק זה הפר"ח באו"ח (סימן תנג ס"ג). ע"ש. ועיין בס' יד אברהם יו"ד (סי' פד סעיף יג) שכתב ליישב קושית השע"ה ע"ד הר"ן לפי חילוק הפר"ח. ע"ש. ודר"ק.

ז. ועכ"פ נראה לענ"ד שבנ"ד אם לא בדק החומוס מתולעים לפני שטחנו, יש להקל לכ"ע לאכול את התערובת, כי לאחר חקירה ודרישה הובררה המציאות בזמן האחרון שפעמים רבות אף אחר בדיקה מדוקדקת לא נמצאים שם תולעים כלל, וכ"כ י"ל דבכה"ג אף האוסרים לבטל איסור לכתחלה אפילו כשאינו מתכוין לבטל האיסור, כיון שאין הדבר ודאי שיש כאן איסור, הן הם יודו דשרי, וכמו שמתבאר מדברי הטור והתה"ד הנ"ל, דהיכא שאין הדבר ודאי שיש כאן איסור, וגם אינו מתכוין לבטל האיסור שרי. וכי"ב כתב הש"ך יו"ד (סי' פד סק"מ, וסי' קיד ס"ק כא, וסימן קטו ס"ק כח). ע"ש. וכן כתב בשו"ת מהריט"ץ (סי' פא). ע"ש. וכ"כ הכנה"ג (סימן צט ס"ק טז). ע"ש. וכ"כ הגרעק"א (בתשובה (סימן עז) הנ"ל, דכל שאין הדבר ודאי שיש שם איסור, וגם אינו מתכוין לבטל האיסור שרי. וביאר כן בדעת התה"ד הנ"ל. ע"ש. וע"ע בזה בשדי חמד (כללים מערכת א כלל ה, ובפאת השדה מערכת א סימן פ), ובדרכי תשובה (סימן צט ס"ק לז). ע"ש. ועוד דהא הכא איכא ס"ס להקל, שמא לא היו שם תולעים, ואת"ל היו שמא כל שאינו מתכוין לבטל האיסור, וגם אינו צריך לאיסור, מותר לבטל איסור אף לכתחלה. ואפי' את"ל שאף כשאינו מתכוין לבטל האיסור אסור, מ"מ בדיעבד שמא כולי עלמא יודו להתיר, וכמו שנראה מדברי הרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סימן קיד) הנ"ל, שאע"פ שלכתחלה צריך לבדוק הענבים מן התולעים, מ"מ בדיעבד אם לא עשה כן ודרך הענבים כמות שהם, אין היין נאסר בשביל כך. ומשמע שם שאע"פ שיכול היה לבדוק הענבים מן התולעים, בדיעבד אין לאסור היין, שהרי לא חילק הרמב"ם בין אם עשה כן בשוגג או במזיק, ומשמע דבכל ענין שרי. והיינו טעמא משום שאינו מתכוין לבטל האיסור.

זחראני אאמור מרן הראש"ל שליט"א, שבשו"ת לב שלמה להגאון מהר"ש הלוי (חאו"ח סימן יב) נשאל בנדון דומה לתשובת הרמב"ם, ואחר שהאריך בזה הביא תשובת הרמב"ם ופסק כן להלכה ולמעשה. ע"ש. (וע"ע בשו"ת עיקרי הד"ט סימן ט אות יג). ובשו"ת צמח צדק (סימן נא) התיר לעשות י"ש מפירות

מתולעים, וכתב דדמי לדין הדבש שהתיר בש"ע הנ"ל. ע"ש. ומשמע דס"ל דאף לכתחלה שרי. (ואמנם כתבנו לעיל שיש לדחות הראיה מהש"ע הנ"ל, מ"מ יש ללמוד מזה לנ"ד לכל הפחות לענין דיעבד). וע' במג"א (סימן תמז סוף ס"ק מה) שכתב ג"כ להתיר ביטול איסור לכתחלה כל שאינו מתכוין לבטל האיסור, והביא ראייה מדין הדבש שהתיר בש"ע. ע"ש. ועיין בשו"ת שב יעקב (סימן כט) שמשמע ג"כ דס"ל להקל. ע"ש. ובשו"ת נודע ביהודה מהדו"ק (חיו"ד סימן כו, בהגה) כתב ג"כ להתיר בכה"ג. ע"ש. והניף ידו שנית בשו"ת נודע ביהודה תניינא (חיו"ד סוף סימן נו וסו"ס נז). ע"ש. וע"ע בשו"ת נוב"ת (חיו"ד סי' מה), ובשו"ת חתם סופר (חאו"ח סי' קכט, וחלק חו"מ סימן כב), ובס' נחלת צבי יו"ד (סימן פד סעיף יג), ובדרכי תשובה (שם ס"ק קסב וקסג), ע"ש. ועיין לאאמור"ר פאר הדור הראש"ל מרן הגר"ע יוסף שליט"א, בשו"ת יביע אומר ח"א (חיו"ד סימן ו אות ה) שהאריך הרחיב בדין ביטול איסור לכתחלה כשאינו מתכוין לבטל האיסור, ומשמע התם דס"ל דכל שאינו מתכוין לבטל האיסור, ואי אפשר להוציא האיסור בענין אחר, אין לאסור התערובת משום ביטול איסור לכתחלה. עש"ב. ושמא אף בנ"ד יש ללמוד מדבריו שם להתיר. ודו"ק.

ז. ועוד נראה לי להביא ראיה להקל בנדון דידן, ממה שכתב הפרי מגדים (או"ח סימן שיח סק"י) גבי מעשה שבת, דכל היכא דאיכא פלוגתא אי הוי בכלל איסור בישול בשבת, יש להקל לאכול התבשיל בדיעבד, כיון דאיסור מעשה שבת אינו אלא מדרבנן, וספקא דרבנן לקולא. והביאו להלכה המשנה ברורה (שם סק"ב וס"ק כז), ובביאור הלכה (שם סעיף ד סוף ד"ה אפילו, וסעיף יח בד"ה שנמצא). ע"ש. ואם באיסור בישול בשבת דהוי דאורייתא והמבשל בשבת חייב סקילה, אעפ"כ אין לאסור בדיעבד את התבשיל כל היכא דאיכא פלוגתא, כיון דמעשה שבת אינו אלא מדרבנן, כ"ש באיסור מבטל איסור לכתחלה דאיכא פלוגתא אי הוי דאורייתא או דרבנן (שלדעת התוס' חולין צח: ד"ה לאו, והראב"ד שהובא בהר"ן שם, הוי דאורייתא, וכ"כ הרשב"א בתורת הבית בית ד שער ג, ובתשובה ח"א סימן תקד בשם הראב"ד. וע"ע בשו"ת הרשב"א המיוחסות להרמב"ן סימן קנא. ולדעת הרשב"א והר"ן שם בשם התוס', לא הוי אלא איסורא דרבנן. וע"ע בש"ך יו"ד סי' צט סק"ז, ובפר"ח שם ובמה שהאריך בזה השד"ח כללים מע' א כלל ו, דף ה ע"ב. ואכמ"ל) ולכ"ע לא חמיר כאיסור בישול בשבת, בודאי שכל שיש מחלוקת הפוסקים אי שרי לבטל לכתחלה או לא, שבדיעבד מיהא אין לאסור התערובת משום כך.

ועוד יש לצרף לזה שאין הדבר ברור שהתולעים גדלו בחומוס במחובר, דשמא גדלו בתלוש, ובכה"ג אם לא פירשו אינם אסורים, וכמו שפסק מרן הש"ע

(סימן פד ס"ד), והכא אין הדבר ברור שפירשו קודם שנטחנו ונתבטל מהם איסור בריה. ואף במחובר דעת רש"י ור"ת וריב"א דאם לא ניקב הפרי מותר, וכמבואר בב"י (סימן פד בד"ה והגדלים), ולא יהא אלא ספק, ובנדון דידן שאין הדבר ברור כלל אם היו תולעים, ודאי שיש לצרף סברות אלו לסניף להתיר לכל הפחות בדיעבד, דהא בתלוש איכא ס"ס שמא לא היו תולעים ואת"ל היו שמא לא פירשו ובמחובר נמי איכא ס"ס שמא אין שם תולעים ואת"ל היו שמא לא ניקב הפרי. (ויש לפלפל בס"ס זה אי חשיב בכה"ג ס"ס. ואכמ"ל). ועיין בשלחן גבוה (שם ס"ק כא) שכתב דאף בגדלים בפירות במחובר אם יש ספק נוסף יש להתיר מכח ס"ס. (ועיין במה שכתב בזה הדרכי תשובה שם ס"ק עח. וד"ק). והן עתה ראיתי בשו"ת גנת ורדים ח"א (חיו"ד כלל א סימן יח) שנשאל בענין דומה לנדון דידן והאריך לפלפל אם יש לתולעים אלו דין שרץ השורץ על הארץ, משום שיש אומרים שבמחובר בכה"ג אין דין שרץ, ואף בתלוש אם לא פירש אינו אסור, ובסוף דבריו העלה שאין לחוש בזה כלל משום ביטול איסור לכתחלה, ודימה דין זה למה שכתב בש"ע להתיר בדין הדבש. וכתב דאף כשיש ספק אם נתרסקו התולעים, מ"מ כיון דדין בריה אינו אלא מדרבנן, ספקא דרבנן לקולא, ובפרט שיש ספק גדול בעיקרו של דבר, דשמא אין איסור שרץ השורץ על הארץ בתולעים אלו. וסיים: על כן הנראה לענ"ד שאין נכון להחמיר ולגזור עוד בנוהגין היתר בדבר זה, וכי היכי דלא ליתחזו מיליהו דרבנן כחוכא ואטלולא וכו'. עש"ב. ומשמע דס"ל דאף לכתחלה א"צ לבדוק מן התולעים בכה"ג. ודון מינה ואוקי בנדון דידן להתיר לכל הפחות לענין דיעבד.

ז. ברם דא עקא ששמעתי באומרים לי שבתקופות ובמקומות מסויימים פעמים שלא רק שמצוי תולעים בחומס, אלא אף לאחר הטחינה יש ספק אם יש ששים בתערובת נגד התולעים, ולפ"ז אפילו אם נאמר דהכא איכא ס"ס בדין ביטול איסור לכתחלה, מ"מ שמא לא היה ששים בחומס נגד התולעים, וא"כ לא נתבטל האיסור כלל. אולם נראה שמלבד שחששא רחוקה היא מאד שלא יהיה ששים בחומס נגד התולעים, גם אין הדבר ברור כלל דבעינן ששים נגד טעם התולעים, כי אם נאמר שהתולעים נותנים טעם לפגם, הנה הרשב"א בתשובה ח"א (סימן קא) נשאל בדין יתוש שנפל לתוך המרק ואינו נמצא שם, והשיב שהמרק מותר, דאין בריה אוסרת אלא כשהיא שלמה ולא כשנפסדה צורתה, דכשנפסדה צורתה הרי היא כשאר איסורין, ולא בעינן ששים כשאר איסורין, דלא אמרו דבעינן ששים אלא בבריה שאינה מאוסה, ולא בדילי אינשי מינה, כגיד הנשה וצפור אסורה וכיו"ב, אבל כל דבר הנמאס ושבדלין אינשי מיניה אינו אוסר בטעמו, שהרי הוא נותן טעם לפגם, ובטל ברוב וכו'. ע"ש. (והובאה

תשובת הרשב"א בב"י י"ד סוף סימן קד). וכ"כ עוד הרשב"א בתורת הבית (בית ד סוף שער א). והיבאוהו להלכה הטור י"ד (סוף סימן קד), והארחות חיים ח"ב (הלכות איסורי מאכלות סימן מב). ע"ש. וכן משמע בספר האשכול ח"ג (ריש סימן לה). [ושם הביא שיש אומרים דבעינן ששים]. וכן דעת הר"ן (ע"ז פ"ה). וכן ביאר בדבריו מרן הב"י (שם). וכן דעת החינוך (מצוה תעב). וכן כתב בשו"ת הריב"ש (סימן תמט). וכתב מרן הב"י (שם), שכן נראה מדברי הסמ"ק והמרדכי. ע"ש. וכן דעת הרדב"ז בתשובה ח"ב (סימן תשיז). ע"ש.

אמנם הטור י"ד (סימן קז) כתב שיש אומרים שזבוב או נמלה שנמצאו בקדרה והוציאוהו בכף, נאסר הכף, דשמא לא היה ששים כנגדו. (וכתב הב"י שם שהטור עצמו לא ס"ל הכי, שהרי בסימן קר הביא להלכה דברי הרשב"א). וכ"כ רבינו ירוחם בשם הר"מ והרא"ש, והביאו הב"י שם. וכ"כ בשערי דורא (בליקוטים השייכים לדיני איסור והיתר שבסוף דיני טרפות), והאיסור והיתר (כלל כז סימן א), ובספר האגור (סימן אלף ורפ"ה). ועיין בספר תשב"ץ לתלמיד מהר"ם (סימן שנ), ובהגהת רבינו פרץ שם. ע"ש. ומ"מ לענין הלכה פסק מרן בש"ע (סימן קד סעיף ג, וסימן קז סעיף ב) כדעת הרשב"א וסיעתו, שבטלים הם ברוב. וכן הסכימו הרמ"א (סימן קז), והט"ז (סוף סימן קד). ע"ש. אבל מהרש"ל ביש"ש (פרק גיד הנשה סימן מט), והב"ח (סו"ס קד) והש"ך (סוף סימן קז) פסקו להחמיר בזה. ע"ש. וע"ע בענין זה בשו"ת הרי"ף (סימן שה), ובשו"ת תמים דעים (סימן קלט), ובהרא"ש (פרק גיד הנשה סימן לה), ובשו"ת בעי חיי (חיר"ד סימן קלז), ובפר"ח (סימן קד וסימן קז), ובערוך השלחן (סי' קד סק"ח), ובשו"ת חקרי לב (חיר"ד סימן עו). ע"ש. ואכמ"ל. ועכ"פ אנו אין לנו אלא דברי מרן והרמ"א שפסקו דבכהאי גוונא לא בעינן ששים.

ח. ואמנם לא אכחד כי אין הדבר ברור שהתולעים נותנים טעם לפגם, כי אמנם בספר האשכול ח"ג (ריש סימן לה) משמע שתולעים הוו נטל"פ, וכן משמע מדברי הרשב"א במשמרת הבית (סוף דף קי). וכן הוכיח בס' ערך השלחן (סימן קד סק"ח). וכן כתב הפרי תואר (שם סק"ג) בדעת הרשב"א. וכ"כ הט"ז (סימן פד ס"ק טו וס"ק לב), והמנחת יעקב (כלל מו ס"ק כח), ובשו"ת מהר"ם מלובלין (סימן כז), ובשו"ת שב יעקב (סימן כא), ובשו"ת חקרי לב (חיר"ד סימן עו). ע"ש. אולם מדברי הב"ח (סו"ס קד) משמע שביאר דעת מהר"ם והרא"ש שהחמירו בזבוב שהוציאוהו בכף להצריך ששים משום דמספקא להו אי הוי נטל"פ או לשבח. ע"ש. והדרישה (שם סק"ב) כתב שתולעים אינם מאוסים. ע"ש. וכ"כ הש"ך (סימן פד סק"ל), והכנה"ג (שם הגה"ט סק"ד), ובשו"ת בעי חיי (חיר"ד סימן קל), ובשו"ת בית דוד (חיר"ד סו"ס כח). ע"ש. וע"ע בזה בשו"ת קול אליהו (חיר"ד

סימן יב), ובשו"ת עדות ביעקב (סו"ס ג), ובבאר היטב (סימן קד סק"ח), ובדרכי תשובה (סימן קד ס"ק לד), ובכף החיים (שם ס"ק כא), ועוד. ואכמ"ל.

זבאמת שמצאנו לכמה מהראשונים שכתבו בהדיא דבעינן ששים נגד טעם תולעים וכ"כ בספר העיטור ח"ב (שער א דף עב), והרוקח (סימן תסא), והרא"ש בתשובה כלל כ סימן ג), ושכן דעת הר"מ. ע"ש. וכן כתבו רבינו ירוחם (נתיב טו אות כז), ובאיסור והיתר שלו (אות נג), ובשו"ת תרומת הדשן (סימן קעא). ע"ש. אולם יש לומר דהר"מ והרא"ש לשיטתייהו אזלי, דאף בדברים המאוסים בעינן ששים נגד טעמם, וכנ"ל. ואם כן לדידן דקי"ל כהרשב"א בדבריהם המאוסים לא בעינן ששים, יש להקל אף בתולעים. וכן יש לבאר בדעת העיטור והרוקח ורבינו ירוחם והתה"ד, דס"ל דדברים המאוסים לא בעינן ששים נגד טעמם, ושאינו תולעים שהם נותנים טעם לשבח. ואמנם ראיתי להפרי תואר (סימן קד סק"ג) שכתב לבאר בדעת הרוקח דס"ל דתולעים נותנים טעם לשבח, וכתב לחלק בין תולעים הגדלים בפירות שהם נותנים טעם לשבח, לבין תולעים הגדלים באשפות ובמקומות הסרוחים. ע"ש. וכן כתבו כמה אחרונים. אולם באמת לא ידעתי מנא ליה לבאר כן בדעת הרוקח, דשם ס"ל כדעת הרא"ש שאף בדברים המאוסים מצד עצמם בעינן ששים נגד טעמם. (ועיין בשו"ת הרמב"ם פאר הדור סימן קיד. ואין להוכיח מדבריו דס"ל דבעינן ששים נגד טעם תולעים, וכמו שכתבתי בס"ד בהערותי שם. ע"ש. ודו"ק).

ט. ועכ"פ בנדון דידן דמסתברא דאיכא ששים בחומוס נגד התולעים, וחששא רחוקה היא לומר שלא היה ששים בחומוס נגד התולעים, ואדרבה, ע"פ הרוב אף לאחר בדיקה מדוקדקת לא נמצאים שם תולעים כלל, וכמו שכתבנו. ואף אם לא יהא אלא ספק, יש להתיר מכח ספק ספיקא, שמא לא היו תולעים כלל, ואת"ל היו שמא יש ששים נגד טעמם, ואת"ל שאין ששים נגד טעמם, שמא הלכה כמ"ד דלא בעינן ששים. ומדין ביטול איסור לכתחלה אין לחוש בזה לכל הפחות בדיעבד, וכמו שנתבאר. ומסתברא שלא יהא דין זה חמור מדין מעשה שבת בדבר שיש בו מחלוקת הפוסקים וכנ"ל.

מסקנא דדינא: אמנם לכתחלה ראוי ונכון לבדוק היטב את החומוס מחשש תולעים, אולם אם לא עשה כן וטחן את החומוס ללא בדיקה כלל, אף אם עשה כן במזיד, יש להתיר בדיעבד את התערובת בכל ענין. והנלע"ד כתבתי.

הגאון רבי **יצחק רצאבי** שילט"א
מחה"ס שולחן ערוך המקוצר ושו"ת עולת יצחק

אם בהרכבה יש איסור ערלה

לק"י, מוצש"ק פרשת פינחס, כ' בתמוז ה'תשס"ג

שאלה: בדבר חיוב ערלה בהרכבת ייחור על גבי זקנה. נשאלתי מאדם שהרכיב ייחור של תאנה על גבי אילן תאנה שכלו לו שנות ערלה, האם הפירות היוצאים מההרכבה מותרים מיד, או שמא חייבים בערלה. כי הנה על פי מה שכתב מרן בשולחן ערוך יו"ד סימן רצ"ד סעיף ט"ז, אחד הנוטע וכו' ואחד המרכיב ייחור באילן וכו' כולם חייבים בערלה. ע"כ. הדין ברור שיש למנות שנות ערלה להרכבה. אלא שהט"ז שם בס"ק כ"ד, הביא את דברי הר"ן בראש השנה דף ט' ע"ב ד"ה ואיכא למידק בשמעתין, שהקשה על הלכה זו (שהרכבה והברכה יש להן ערלה) מהספרא על פסוק ונטעתם כל עץ מאכל (ויקרא י"ט, כ"ג) פרט למרכיב ולמבריך. ותירץ הר"ן דבהברכה כשהענף לא נפסק מאב ויונק ממנו, אין דין ערלה. ואלו כשנפסק, או שמחובר אך אינו יונק (וזאת על פי העלים) יש דין ערלה. ובהרכבה, כשמרכיב על גבי אילן שניטע למאכל, אין להרכבה דין ערלה באופן עצמי, אלא בטלה אגב האילן. ואלו כשמרכיב על גבי אילן שניטע לסייג או לקורות, שלא היה לו עד עתה דין ערלה, יש בהרכבה זו משום ערלה. ע"ש.

ועוד, שהרמב"ם בפרק י' ממעשר שני הלכה י"ד כתב דין זה, שאחד הנוטע ואחד המבריך ואחד המרכיב, חייב. והוסיף שכאשר הענף מחובר עדיין לאם, פטורין בין במבריך בין במרכיב. ותמה עליו הגר"א בביאורו יו"ד שם ס"ק מ"ח: והרמב"ם כתב שעניין חיבור הענף שייך רק להברכה ולא להרכבה, והזכיר שם את דברי הר"ן הנז"ל. גם הערוך השולחן שם לאחר שהביא דברי הטור והשולחן ערוך, הוסיף לבאר (סעיף כ"ט) ולחלק כפי שכתב להר"ן.

וזנח כאשר באתי לעיין בדברי הרב בשולחן ערוך המקוצר הלכות ערלה סימן קע"ב סעיף ד', מצאתי כדברי מרן השולחן ערוך ללא כל חילוק באיזה אילן נעשית ההרכבה. מעתה יש לשאול (א) מרן השולחן ערוך, מאחר שבבית יוסף הביא את דברי הר"ן, מדוע לא חילק בדבר בשולחן ערוך, האם משום שסומך על מה שהביאו כבר, או שמא מטעם אחר. (ב) מה שכתב כבוד הרב כדברי השולחן ערוך ללא החילוק של הר"ן כהסבר הט"ז, האם הוא משום דנקיטין הכי פשוטו

כמשמעו כלשון השולחן ערוך והרמב"ם. הדבר נחוץ לי עד מאוד, משום שרבים נוהגים בכך היתר ללא כל פיקפוק.

בתודה ובברכה

יצחק סולימן, המשמש בקודש, אשרת

תשובה:

לק"י, עש"ק נחמו ה'תשס"ג, ב'שי"ד

לקראת יקרת הרב יצחק סולימן שליט"א מרא שאתרא אשרת, שלו' רב לאוהבי תורתך וגו'.

מחול נא כת"ר על איחור תשובתי, כי מרוב עומס חבילי טרדי"ן לא יכולתי להשיב ואחר עד עתה, וכעת דחקתי עצמי להשיב מפני הכבוד בקצרה ולא באריכות, ומה גם שהמעייין בשרשי הדברים מאליו יבין. וכת"ר נהירין ליה שבילי דדינא, ירכיבם זה בזה ויבריכם, ותבוא עליו ברכה.

א. קשה מאוד לענ"ד לומר שמרן השולחן ערוך סמך על מה שהביא בבית יוסף דברי הר"ן, דכל כי האי גוונא הוא ליה לפרושי. אמנם הט"ז וערוך השולחן הבינו כן בדעתו, וממילא גם בדעת הרמב"ם פרק י' ממעשר שני שממנו מקורו, וכן מהר"י קורקוס ד"ה ובקצת, ושם טוב ודרך אמונה אות ק"ח. אבל האמת ניתנה להיאמר וצריכה להיאמר שזה נגד הפשטות, ובפרט שהרמב"ם עצמו הקדים לחזור הדברים כשמלה בפירוש המשנה פ"ק דערלה משנה ה' ושם אין זכר לחילוקים הללו, רק בין נפסקה ללא נפסקה ותו לא, ומינה נילף לחיבורו.

זוזזי גם כן דעת מרן, שהרי בבדק הבית הוסיף בהדיא שכתב הרמב"ם שם ובחיבורו דהוא הדין למרכיב דמפלגי ביה בין נפסקה ללא נפסקה. יעו"ש. ושם בבית יוסף (ד"ה אחד) לא העתיק המשך דברי הר"ן, וכן בכסף משנה בשמו ובשם רבינו שמשון שלדעתם החילוק בזה הוא רק במברין. הגם שאחרי כן (בד"ה כתב הר"ן) העתיק בבית יוסף דברי הר"ן במלואם, ולא העיר כלום שאין הרמב"ם סובר כן. מכל מקום כבר מצינו בבית יוסף סתירות כאלו, או שסמך על המבין, וכמ"ש בס"ד בסוף ספר פסקי מהר"ן הלכות נדה כרך שלישי דף ת"מ. עכ"פ בדק הבית נכתב לבסוף, ודבריו בשולחן ערוך שבאו אחריו אזלי בדרך זו. ואכן עיין בביאור ההלכה שבספר דרך האמונה הנז"ל, בסוף ד"ה ועיקר (דף שס"ו

ע"ב) שעמד על קושי זה שבפירוש המשנה תירץ רבינו כן גם על מרכיב, ולבסוף הניח בצריך עיון.

וזמאירי בראש השנה דף ט' ע"ב, נקט נמי הכי בפשיטות אליבא דהרמב"ם וז"ל, לדעת גדולי המחברים נראה שכל שתולש בד ומרכיבו באחר, אינו בטל וחייב בערלה וכו' ע"כ. וכן בכפתור ופרח פרק נ"ד דף תשכ"ט. וכן בהשגות הראב"ד מכת"י הבין כן בדעת הרמב"ם, אלא שחלק עליו שבא להחמיר עלינו דבר שנהגו אנחנו ואבותינו בהיתר בייחור שהרכיב באילן בן חמש שנים וכו' הובא באנ"ת חלק י"א דף ב' הערה כ"ד.

ב. נמצא מה שסתמתי בשולחן ערוך המקוצר לאיסורא, לענ"ד כך הוא העיקר לדעת רבינו הרמב"ם ומרן השולחן ערוך. אמנם אם אכן רבים נוהגים היתר כמו שכתב כת"ר, אין צריך למחות בהם, כי יש להם אילנות גדולים שיסמוכו עליהם, רש"י ורמב"ן ורשב"א ור"ן ורבינו שמשון וריטב"א וזולתם. אכן כידוע לכת"ר אין לנו מנהג בזה (כי בתימן לא הרכיבו כלל. אכן אפילו היו מרכיבים, הרי בחוצה לארץ שרי בכל גוונא כדקיימא לן התם בשולחן ערוך סעיף י"ז. ומקורו מהרמב"ן והרא"ש, כמבואר בטור ובית יוסף. אמנם מהראב"ד שהבאנו לעיל ד"ה והמאירי, מוכח דלא סבירא ליה הכי, שהרי גם הוא היה בחוצה לארץ, ולא התיר אלא באופן שמתבטל באילן בן חמש שנים. ועיין עוד טורי אבן בראש השנה דף ט: ובספרו שאגת אריה החדשות סימן י"ד, ובהתורה והמצוה להמלבי"ם בפרשת קדושים אות נ"ט) ואם כן מסתמא שהורו להם כאן כך על פי האחרונים דלעיל ולא דקדקו כל-כך שאין זה פשוט ומוסכם בדעת הרמב"ם ומרן. ברם יש מקום לצקף דעת מהרח"ף, שלא קיבלו הוראות מרן ומרן כשאינו מפורש בדבריו, הבאתיו בעיני יצחק על שולחן ערוך המקוצר אהע"ז הלכות כלה סימן קנ"ג אות מ"ב:

נקיטין שפירות הגדלים בייחור שנקצץ והורכב על אילן מאכל שעברו עליו שנות ערלה, אף על פי כן הם אסורים משום ערלה, שכן הוא העיקר לדעת הרמב"ם והשולחן ערוך שהרכבה זו נחשבת כנטיעה חדשה. והמקילים בזה, סומכים על שאר ראשונים ופוסקים שמתירים. ואם כן כהיום שרבו ההכשרים המהדרים מן המהדרים, ראוי שיתנו לב לדבר.

ואחתום בשי"ש טו"ב

הצ' יצחק בכמהר"ן רצאבי ס"ט

נ"ב: אחר החיתום, דיברתי בעניין דלעיל עם ידידי הרה"ג שניאור רווח שליט"א ראש המכון למצוות התלויות בארץ בבית עוזיאל, וגם הוא אמר לי שנראה להקל בכך, שהרמב"ם יחיד נגד כל הראשונים (אף לא סגיא בהכי כיון שסוף סוף מרן פסק כמותו בשולחן ערוך). וציין לי שהענין נידון במאמרו של הראשל"צ הגאון ר' שלמה עמאר שליט"א שנדפס בתנובות שדה גיליון 4 בשנת התשנ"ו, ואכן ראיתי כי פלפל שם בחכמה בסוגיות וברש"י והראשונים, והלך כדרך הט"ז שאפשר לפרש דעת הרמב"ם והשולחן ערוך כהר"ן וכו'. והמעייין יראה שם נפלאות בתורתו, כי מחוסר פנאי לא יכולתי לשדד עמקים וליישר הדורים. ובל"נ אשובה ואשנה פרק זה.

וגהזדמנות זו נגרד את מו"ר אלופני ועטרת ראשנו הראשל"צ שליט"א לרגל הכתרתו, שיאריך ימים על ממלכתו, תרב גדלותו, צינה וסוחרה אמתו. ומה טוב שהוא מורה דרך למכון דלעיל אשר עושה חיל בהפצת תורת ארץ ישראל בהיקף וברוחב ובעומק, והמאמרים שבחוגרות תנובות שדה מראים זיו ומפיקים נוגה, ירבו כמותם בישראל, כן ירבה וכן יפרוץ.

הרב שניאור זלמן רווח שליט"א

רב איזורי במ.א. גזר

ויר"ר המכון למצוות התלויות בארץ

שו"ת בדיני מעשר עני

לקראת שנת תשס"ד שהיא שנת "מעשר עני" הצטברו מספר שאלות מעשיות על עניני מעשר עני, והגם שרוב השאלות כבר נידונו בעבר בחוברות "תנובות שדה" ובספרי הקטן "ביכורי שדה" על הל' מעשר עני, מכל מקום כיון שהשאלות הן מעשיות לכן אביא את השאלות העיקריות ובעזה"י אשיב עליהם בקיצור נמרץ.

שאלה: בדרך כלל אין ברשותי טבל ודאי אלא ירקות ופירות מן השוק, שדינם כספק טבל, האם אני יכול שלא לעשות הלוואה עם העני, ובאם יגיע לידי טבל ודאי, אפריש את המעשר עני, ואזכה בהם לעצמי, ואת תמורתם בשווים המלא אתן אחר כך לעני?

תשובה: ראשית, הגם שדבריו צודקים שיעיקר החיוב הוא בטבל ודאי שאין המפריש יכול לומר המוציא מחבירו עליו הראיה כלומר הבא ראיה שהפירות אינן מעושרין וטול מעשרותיך, מכל מקום מאידך גם לא ברור שבספק טבל הינך פטור מליתן את המעשר לעני, שהגם שספיקא דממונא לקולא, מכל מקום, בעניים קי"ל: "צדק משלך ותן לו" "ספק לקט, לקט", וכבר הארכתי בספרי "ביכורי שדה" בפרק השני להוכיח שיש צד הלכתי מבוסס מאד לתת מעשר לעני גם בספק טבל, ראה שם. ולגוף השאלה, הנה הדבר נתון במחלוקת הפוסקים האם יכול לתת לעניים את דמי המעשר ולא דווקא את הפירות עצמם. שיש אומרים שחייב ליתן את גוף הפירות לעני ולא את דמיהם, ואפי' בשווים של הפירות ואפילו הסכים העני לקבל דמים לאו כל כמיניה, והכי ס"ל למהר"י קורקוס בתשובה (ונדפסה בשו"ת אבקת רוכל למרן השו"ע סי' ט"ז, וגם בשו"ת הרדב"ז סי' ש"מ הביא התשובה, ובמהר"ק על הל' ביכורים פ"ט הל' יח - יט ציין לתשובה זו) וזת"ד: שאפי' אם הכהן (בזרוע לחיים וקיבה), מתרצה לקחת דמים, תמורת המתנות לאו כל כמיניה, עד דאתו לידיה ויחזיר אותם לו אם לא במכירי כהונה או במזכה ע"י אחר, ואין דרך לנטות ימין ושמאל. עכת"ד. וה"ה בנידו"ד שאין כל אפשרות לקיים מצות נתינה אלא א"כ יגיעו הפירות בכל

אופן שהוא לעני, ורק אם הוא רוצה יכול להחזיר אותם למפריש ויקבל דמיהם בתמורה. ומהדברים שצטטנו לעיל בשמו, נראה שאפי' אם יתן לו את הדמים המלאים ואפי' יסכים לכך הכהן או העני מראש, מ"מ אין זה מועיל שהרי עדיין לא אתו לידיה. ומפורש כתב שם בד"ה הנה, שאפי' יתן שוים נראה שאינו מועיל כלום. ואמנם ע"ז אפשר לומר שכ"ז אם לא הסכים העני לכך מראש, אך אם הסכים לקבל שווים מראש א"כ מה לי הן מה לי דמיהן. אך מהדברים הנ"ל, שכתב, שבעיני שיבואו לידו ורק אח"כ יחזיר, א"כ לא יעזור כאן אם יסכים או לא, כיון שסו"ס לא הגיע המעשר לידו. וכ"כ גם בד"ה ועוד יש טעם, וז"ל: אלא ודאי וברור שצריך שיבואו המתנות לידו של כהן ואז יעשה הכהן מה שירצה למוכרם או לתתם למי שירצה, דמתנות אלו אין בהם קדושה אבל למוכרם קודם שיבואו לידו אינה מכירה אפילו ימכור אותם בשווים, דאימת קנה האי כהן שיוכל למכרם לישראל ונמצא דבר שאינו שלו, כל שכן למוכרם פחות משווים בכדי שאין הדעת טועה, דודאי נראה כחוכא ואיטלולא, עכ"ל. הרי לך שהקפיד שיגיעו המתנות ליד הכהן, ולא אכפ"ל אם יסכים או יתרצה הכהן, שהעיקר לדינא שצריך שיגיע לידו. והרב פרי חדש ליר"ד סי' ס"א אות ט"ז, כתב על דברי מרן השו"ע שם בס"י, שאם אין שם כהן יכול לשוב אותם בדמים, וכתב הפר"ח, אבל אם יש שם כהן מילתא דפשיטא שצריך ליתן לו המתנות בעצמם ולא את דמיהם. והאידנא לעולם שמים אותם בדמים ונותנין הדמים לכהנים והכהן מתרצה בע"כ כדי שיהיו רגילים ליתן לו המתנות. וכל זה הוא מנהג משובש וראוי לבטלו. והוסיף לכתוב שם בס"ק י"ז, ונותן הדמים לכהן פירוש, אם ירצה יחלק הדמים לד' כהנים כדלעיל בסעיף ט', דמה לי הן ומה לי דמיהן. עכ"ד. וראיתי מי שהביאו את דברי הפר"ח ומנו אותו בין האומרים שאפשר ליתן מעות לכהן דמה לי הן ומה לי דמיהן. והדברים אינם נכונים כלל. שהרי לית מאן דפליג שאם אין שם כהן ויש חשש שיתקלקו שישום בדמים ויתן לכהן הדמים. ורק הוסיף הפר"ח שכשם שיכול לתת את גוף המתנות לכמה כהנים, ה"ה ליתן המעות אפשר לתת לכמה כהנים. דמה לי הן ומה לי דמיהן. וג"ז דבר פשוט שאין עליו חולק. אבל ודאי שהפר"ח ס"ל כמש"כ בפתחת דבריו שאם יש כהן מילתא דפשיטא שצריך ליתן המתנות בעצמם ולא את הדמים והיינו כדברי המהר"ק. וכ"כ ביד אפרים בהגהותיו לשו"ע (סי' ס"א שם) שדעת הפר"ח כדעת המהר"ק, וכ"כ בכף החיים (יר"ד שם אות גן) ופשוט הוא. ואמנם זאת אפשר לומר שכל התנגדותו של הפר"ח למנהג זה שקראו משובש הוא היכא שהוא מתרצה בע"כ, אבל אה"נ היכא שמראש יסכים הכהן לקבל דמים ובשווי, אפשר שלא יתנגד לזה. ואפשר לדייק כך מלשונו שכתב, והאידנא לעולם שמים אותם בדמים

ונותנין הדמים לכהנים והכהן מתרצה בע"כ כדי שיהיו רגילים ליתן לו מתנות, וכל זה הוא מנהג משובש וכו'. הרי לך שהקפיד רק משום שהכהן מתרצה בע"כ כדי שיהיו רגילים ליתן לו מתנות ולכן מסכים גם בפרוטה, אבל אה"נ אם יסכים מראש לקבל דמים מלאים [וא"כ כבר אין הטעם כדי שיתרגלו כיון שזה דמים מלאים וד"ק] אין בזה כל חסרון דמה לי הן ומה לי דמיהן. ובזה אפשר שס"ל דלא כמהרי"ק שדייקנו לעיל מדבריו שמ"מ מחייב דיגיעו גוף מתנות לכהן ע"מ שיוכל להחליפם בדמים. ואמנם הרב חיד"א במחב"ר (אות י"ט) כתב על דברי הפר"ח וז"ל: וכ"ש אם נותנין פרוטה לכהן וכו' דודאי לא שפיר עבדי. עכ"ד. נראה א"כ שהבין שהפר"ח דיבר היכא שמוכר בשוים, וע"ז הוסיף המחב"ר וכ"ש בפרוטה, אך מ"מ נראה שהפר"ח הקפיד שהכהן מתרצה בע"כ. ומ"מ המחב"ר כתב שם, שהתבטל המנהג ההוא, ונוהגים כיום לתת את גוף המתנות לכהנים ולא את דמיהם. ואמנם יש אומרים שאם נותן לעני דמים בשוי פירות המעשר, הרי הוא מקיים מצות נתינה לעני ואין צריך לתת דווקא את הפירות עצמן, והכי ס"ל להרדב"ז בפירושו על הרמב"ם הל' ביכורים (פ"ט הל' ט"ז) וז"ל: וכן נהגו לתת מעות לכהן ומוכר בהם המתנות. ומיהו מה שנהגו לתת לכהן פרוטה ומוכר בהם המתנות אין זה מנהג הגון ולא יצא ידי נתינה. [ועי' מש"כ לקמן בשם הרדב"ז בשו"ת שלו]. והנה המחנה אפרים, בהל' זכיה ומתנה (סי' ט) כתב אודות המנהג שנותנים זוז לכהן בשביל המתנות וכ"ז קודם שבאו לידי הכהן. ושם המחנ"א נז"נ אודות המנהג הזה, ובסר"ד כתב והיה נ"ל דס"ל שכל שנתן דמיו יצא ידי נתינה דמה לי הן מה לי דמיהן. וש"כ ואפ"ה יראה דבנ"ד לא עבדי שפיר שהרי אין נותנין לכהן כל שיווי המתנות ובע"כ קא מתרצה כהן... עכ"ד. הרי לך שאינו שולל לחלוטין הדין של מה לי הן ומה לי דמיהן, רק שס"ל שכ"ז אם נותן דמים בשוי של המתנות אך כשנותן פחות מכך ובע"כ קא מתרצה כהן אין זה מועיל. וכ"כ מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א במאמרו בתנובות שדה גליון מס' 7, שכך ס"ל להמחנה אפרים, ודלא כהיד אפרים הנז' שכתב את דעת המחנ"א בחדא מחתא עם המהרי"ק, והביא שם מו"ר שליט"א שכ"כ בערך השולחן (טייב - חיד"ד ס"א אות י"א) שדעת המחנ"א שהיכא שנותן בשוים שפיר דמי. ולע"ד נראה לומר יותר מכך, שדעת המחנ"א שאם יתן פחות משויו, כל שמתרצה הכהן בע"כ אין זה טוב, אך אה"נ אם הכהן מסכים מרצונו הטוב לקבל פחות משויו אין כאן קפידא, והוא נתינה מעליתא. ואמנם זה גופא שהכהן מסכים לקבל בפחות משויו, אין זה סתם, אלא טעם יש בו, שהוא רוצה שיתנו לו כמה שיותר מתנו"כ ויתרגלו לתת לו. וא"כ נחתינן לחשש נוסף, והוא כהן המסייע בבית הגרנות, שאסור לו לכהן לסיע בבית הגורן ע"מ שיתנו לו יותר וכי"ב. וא"כ גם

כאן כאשר מתרצה אפי' אין זה בע"כ אלא מרצונו מ"מ זה אסור. [וכ"כ להלכה הפר"ח יו"ד ב"א אות מ"ג שאסור לעשות כן משום כהן המסייע]. וצ"ל שלכן הוסיף המחנ"א שם וכתב: ועוד דאיכא משום שחתם את ברית הלוי, וכונתו שלא תאמר שהנה הכהן מסכים מרצונו לקבל פחות וא"כ אפשר לצאת בזה ידי נתינה? ע"ז אמר ועוד דאיכא משום וכו' דהיינו האיסור לכהן לסייע בבית הגרנות. ומקורו של איסור זה הוא מהפס' של ושחתם את ברית הלוי וגו'. וכמבואר בגמ' בבכורות (כ"ו ע"ב). ואמנם נ"מ גדולה תהא בזה שאם כדברינו הרי שמ"מ יצא ידי חובת נתינה כיון שאפי' שאסור לכהן לסייע ידי חובת נתינה יצא, וכמו שכתב הפר"ח הנ"ל, שאע"ג שיצא י"ח נתינה מ"מ אסור לעשות כן. וא"כ ה"ה הכא אע"ג שאסור לכהן להסכים בפחות מ"מ יצא י"ח נתינה. ולא מצאתי כל רמז בדברי המחנ"א שזה לעיכובא. ולכן לענ"ד לא הבנתי מש"כ הרב המגיה על המחנ"א שם שאע"ג שלפר"ח יצא בכה"ג ידי חובת נתינה מ"מ מדברי מורי הרב ז"ל נראה דלא יצא י"ח. עכ"ד. ולא זכיתי להבין מאין לו זה. ולפי מש"כ לעיל לבאר את דברי הפר"ח נראה א"כ שגם לדעתו אם הסכים הכהן לקבל דמים בשויו שפיר חשיב נתינה. [אא"כ שנתן פחות משויו, בזה ס"ל להפר"ח שאם זה בע"כ של כהן לא יצא י"ח נתינה, ואם זה מרצונו הרי הוא ככהן המסייע ואסור לו לעשות כן, אך מ"מ יצא ידי חובת נתינה]. ואמנם כל האמור לעיל בדברי המחנ"א אודות האיסור של כהן המסייע בבית הגרנות, ומש"כ גם אם יתרצה לקבל פחות משויו יש איסור של כהן המסייע, נראה שכ"ז במתנות כהונה. אך במתנות עניים כבר כתבתי בספרי ביכורי שדה פ"ב הערה 12 בשם החתם סופר, שדעת הר"מ להלכה שאין איסור בעני לסייע בבית הגרנות כיון שאין זה משולחנו של מקום וכו' ועיי"ש. וא"כ הכא במעשר עני כל שהתרצה העני לקבל אפי' פחות מהסכום ואפי' שרוצה כך ע"מ שיתרגלו לתת לו, אין בזה כל איסור, וכל שמתרצה בכך הו"א נתינה מעליא, ורק אם מקפיד על כך אפי' אם מתרצה אח"כ בע"כ, בכה"ג לא הוי שמה נתינה. וגם מש"כ לעיל בשם הפר"ח בס"ק ט"ז שמנהג זה שנותנים פרוטה והכהן מתרצה בע"כ כדי שיתרגלו אליו זה מנהג משובש, ודייקנו מדבריו שאה"נ אם יתרצה הכהן בהסכמה מלאה, לקבל השוי בדמים מלאים גם לפר"ח הו"א נתינה מעליתא. יש לומר, ששם הקפיד הפר"ח על שני דברים גם זה שהכהן מתרצה בע"כ, וגם על זה שזהו מטעם שיתרגלו אליו וע"ז כתב מנהג משובש. ואע"ג שאם יסכים לכך הכהן מראש לכאורה זה מועיל, כיון שאין זה בע"כ, מ"מ יש כאן איסור של מסייע בבית הגרנות וכמו שכתב הפר"ח גופיה שם בהמשך אות מ"ג שיש בזה איסור של מסייע, אך מ"מ יצא ידי חובת נתינה כיון שסו"ס הוא התרצה בכך. אך מעשר

עני שאין כאן כל חשש של מסייע בבית הגרנות, אפשר שאם הוא יתרצה לכך מרצונו שפיר מקיים מצות נתינה. ואפי' לכתחילה. ודע שיש הסוברים שאפילו אם נותן לעני סכום כל שהוא, מ"מ כל שנוח לעני בכך, הרי הוא מקיים מצות נתינה, וכבר הזכרנו לעיל את לשון הפוסקים שהביאו שכך היה המנהג ליתן פרוטה לכהן בשביל המתנות, זרוע לחיים וקיבה, כל שהכהן הסכים לכך. והזכרנו לעיל את המהרי"ק, הפר"ח והמחנ"א שכתבו שמנהג זה משובש וראוי לבטלו כיון שזה בסופו של דבר נקרא בע"כ של כהן ואין זה נתינה טובה. או לשיטת המהרי"ק שצריך דוקא הן ולא דמיהן. אך הרדב"ז בשו"ת שלו (סי' ש"מ) יצא להליץ על המנהג הזה, וכתב שמהבה"ג מוכח שאפשר לתת דמים ולא דוקא את גוף המתנות. ולכן היכא שהכהן מסכים מראש אפי' שהטעם כדי שיתרגלו אליו מ"מ שפיר הויא נתינה. וזה דלא כמו שכתב בפירושו על הרמב"ם הנ"ל שמועיל רק אם נותן מעות שויו אבל המנהג שנותנים פרוטה אין זה מנהג הגון. ובאמת יש להבין מדוע הרדב"ז התעלם לגמרי מהאיסור של כהן המסייע בבית הגרנות, ולא הזכיר מאום שעצם הסכמתו של הכהן לזה, הוי כסיוע בבית הגרנות ואסור. והיה אפשר לומר שלכן בפירושו חזר מזה. אך אם זה הטעם שחזר, א"כ צ"ע מדוע כתב שם שלא יצא ידי חובת נתינה. והרי איסור של מסייע בבית הגרנות אינו מבטל את מצות הנתינה של הישראל וכו"ל. ואולי א"ל, שבפירושו על הר"מ, דיבר הרדב"ז היכא שנותן פרוטה לכהן, ובאמת הכהן כלל אינו רוצה בכך וזה בע"כ ולכן אין זה נתינה. ואל תקשה א"כ מאי איריא פרוטה אפי' נתן שויו, כל שזה בע"כ אין זה נתינה. י"ל שכך היה המנהג של אותם שנותנים פרוטה לכהן ולא אכפ"ל כלל מדעתו, אבל אה"נ אם יסכים לכך הכהן מראש אפשר שמועילה הנתינה. וכמו שכתב בשו"ת. ושור"ר למרן החיד"א במחזיק ברכה יר"ד ס"א י"ט ד"ה וחזה שכתב, שמהרדב"ז הזה נראה שאינו מועיל פרוטה אפי' אם יתרצה הכהן, ולכן כתב שחזר בו. אך מ"מ אהדרה קושיא לדוכתא שא"כ שמסקנתו שכל שהסכים מראש לקבל פרוטה הויא נתינה, מדוע לא הזכיר שדבר זה אסור משום כהן המסייע בבית הגרנות וצ"ע. ושור"ר למרן החזו"א (מעשרות ח' ה' ד"ה עוד דן) שתמה כך על הרדב"ז. [ואמנם חידוש אחר ראיתי להחזו"א שם שכתב, שהמהרי"ק ס"ל שאפי' במכירי כהונה ואפי' נותן כדי שויו מ"מ ס"ל להמהרי"ק שיש בזה משום כהן המסייע וע"ז חולק הרדב"ז. ולא זכיתי בעניותי להבין דב"ק, שהרי המהרי"ק מפורש שם בדבריו שרק היכא שהכהן לוקח בפחות כגון שוה עשר בשנים מוכח דמוזיל גביה כדי שיתן לו שאר מתנותיו והוי ככהן המסייע, וכ"כ שם בד"ה ועוד יש טעם. וכ"נ פשוט שאיזה מסייע יש אם לוקח ממנו בשויו המלא, ומה שתמה מרן החזו"א שם על הרדב"ז מדין עשו שאינו

זוכה כזוכה, אי"צ לזה, כיון שהרדב"ז ס"ל שלכתחילה אפשר לתת הן ולא דמיהן היכא שמסכים הכהן ולא מטעם שעשו שאינו זוכה כזוכה ולא קשה על הרדב"ז. אך מ"מ כל זה בכהן, אבל במעשר עני שאין איסור מסייע, א"כ לכתחילה יכול העני להסכים לקבל פרוטה, והישראל הנותן שפיר מקיים מצות נתינה. ובשו"ת הלק"ט (סי' ד"ע) הביא המנהג לתת פרוטה כדבר פשוט ולא העיר ע"ז דבר. ע"ש. ובשו"ת אבקת רוכל למרן זיע"א, הביא בסי' י תשובה מאת רבינו יוסף צייאח, שדן אם זלו"ק נוהג בחו"ל או לא, ובתו"ד כתב בסוף ד"ה הרי לך, וז"ל: "וכן אם יש כהן ונתפטר עמו בדמים אם מעט ואם הרבה יתן הדמים לכהן ויאכל המתנות". עכ"ד. וא"כ ברורים דבריו, שיוכל לתת לכהן ואפי' דמים מועטים אם מסכים הכהן לכך. ועו"ע מש"כ שם בד"ה ולכן לע"ד, בשם המהרל"ח שהנהיג בהסכמת הכהנים לתת דמי המתנות חצי כסף לגדי ולבהמה דקה כסף וכו'. עכ"ד. הרי לך שגם ללא כל נתינה של גוף הפירות, אלא אך ורק נתינת דמים כל שהסכים לכך הכהן שפיר חשיבא נתינה מעליתא. וה"ה בנידו"ד כל שהעני מסכים לכך מראש יכול ליתן לו דמים, ואם מסכים העני לקבל אפי' מעט כדי שיתרגלו לתת לו, שפיר חשיב נתינה.

ומכל הנ"ל מורם הלכה למעשה שלכתחילה יש לתת את גוף הפירות לעני, ולא את דמיהם. אמנם לפניך קיימת דרך קלה לביצוע, והיא להקנות לעני באחד הקנינים המועילים את פירות המעשר עני [כגון שיזכה לעני את הפירות ע"י אחר, ובדרכי הקנינים עי' בספרי ביכורי שדה פרק שישי], ולאחר שזיכה לו את גוף הפירות, הרי שקיים מצוות נתינת גוף הפירות לעני, ובסיכום עם העני או גזבר עניים, ישוב המפריש ויזכה בפירות ויאכלם, ואחר זמן יתן לעני את שווי הפירות. ובכך יצא י"ח לכו"ע. ואמנם היכא שאינו יכול לזכות לעני מכל סיבה שהיא יכול לסמוך על דעות הפוסקים שיכול לתת את דמיהם של הפירות ולאו דווקא את גוף הפירות. ובתשובה לקמן אבאר שבמקרה שאינו יכול לתת את דמי הפירות במילואם, יכול לתת בשעת הצורך אף בפחות מדמיהם. [ולסיום ראוי לציין שאם המפריש נמצא במקוון שאין מצויים עניים, ועד שימצא עני הפירות יכולים להתקלקל, יכול לכתחילה לשום את שווי הפירות בדמים, וישתמש בפירות, וכשיגיע למקום שנמצאים שם עניים, יתן להם את הדמים. ודין זה ביארתי בספרי "ביכורי שדה" פרק שני ה"י, עי"ש].

שאלה: מהם דיני הלוואה זו לעני, ומהיכן מקור דין זה? והאם במידה שלא היה ברשותי פירות וירקות, שהייתי צריך להפריש, העני חייב להחזיר לי את ההלוואה?

תשובה: מקורם של דברים הם, בגמ' גיטין (דף ל' ע"ב) וכ"פ הרמב"ם להלכה בהל' מעשר (פ"ז הל' ה) והביא הדברים מרן בב"י (יו"ד רנ"ז) ובשו"ע הביא את הדין הרמ"א להלכה (שם סעי' ה). והנה בהלוואה זו מצינו כמה חילוקים מהלוואה רגילה שבין אדם לחבירו. וזאת מהטעם שתקנה מיוחדת לטובת העניים תקנו כאן חז"ל, וכפי שכותבים הראשונים עמ"ס גיטין שם, "תקנה התקינו כדי שימצאו מי שילוו אותם" וכ"כ הרמב"ן, רשב"א, ריטב"א והר"ן על הסוגיא בגיטין שם. והלוואה זו אפשר לעשותה הן בשטר והן בעל פה וכ"כ הרמב"ן שם. והנה מהותה של הלוואה זו היא שהמפריש ילווה לאיזה עני מראש סכום כסף, הן בשטר והן בע"פ, ויתנה עמו שבכל עת שהוא מפריש מפירותיו, הוא ישתמש בפירות המעשר עני לעצמו, ובזה ינוכה חלק מסכום ההלוואה כפי ערך פירות המעשר, ובכל פעם שמפריש מעשר עני, יקנה את הפירות לעני באחד הקנינים המועילים [=כדי שיקיים את הדין לכתחילה של "הן ולא דמיהן" וכמבואר לעיל. ואת הקניין יעשה בזיכוי ע"י אחר, או קנין אגב, וכל זה בשלש פעמים הראשונות, כיון שאחר הפעם השלישית כבר העני נחשב "מכיר" של המפריש, והוא קונה מיידית ללא צורך בביצוע קניני, ועי' בספרי "ביכורי שדה" סוף פרק חמישי שהוכחתי באריכות שהעיקר להלכה שיש דין "מכיר עניים" וכן העיקר הלכה למעשה]. וישב ויזכה בפירות לעצמו, והם ישמשו כתורת פרעון על ההלוואה. וכאשר יושלם פרעון ההלוואה באמצעות המעשר, ילווה לעני סכום כסף נוסף ע"פ הצורך. והנה כאמור יש מספר חילוקים בהלוואה זו משאר הלוואות, ואנקוט כמה מהם: א. העשיר העני, אינו מפריש עליו ואפי' הלווה בבית דין, ומ"מ זכה העני במה שבידו ואין המלוה מקבל כספו בחזרה, ומקור הדין מהתוספתא (פ"ג ה"א), ובגמ' בגיטין שם, וכ"פ הרמב"ם להלכה (הל' מתנ"ע פ"ד ה"ד). והטעם הוא שהמלוה לא נתן את ההלוואה ע"מ שיפרע אותה, אלא על דעת שיפריש את מעשרותיו ע"ז, ואם העשיר הוי כנשתדפו שדותיו וכדלקמן. ב. המלוה מעות את העני, אין המלוה יכול לחזור בו מההלוואה ואפי' לא באו עדיין הפירות לעולם. אבל העני, יכול לחזור בו אפי' כבר באו הפירות לעולם, כל עוד שהמפריש לא הפריש עליו. ויפרע את החוב במזומן להמלוה. אלא שמקבל על עצמו מי שפרע. ומקור הדין מהתוספתא ובגמ' שם, וכ"פ הרמב"ם להלכה. וטעם הדברים כתב רש"י בגיטין שם, שהרי כספו

בידו וזה לא היה יכול למשוך הימנו כלום שנגלגל עליו טענת לא משכתי, והרי על דעת שלא ימשוך נתן כספו וגמר והקנה. ועוד הביא במאירי שם טעם בשם הראב"ד, שאין זה מכר גמור אלא הלואה וכאפותיקי מפורש. ועי' בפני יהושע עמ"ס גיטין שם בד"ה אמר רב פפא ובד"ה אבל כהן. אלא שכאמור זה כל עוד שלא הפריש עליו המלוה, אך אם כבר הפריש עליו כבר נשלמה העסקה ואין כבר אפשרות לחזור, וכ"כ המאירי שם על הסוגיא. אלא שכשהעני חוזר בו מקבל עליו מי שפרע, וכ"כ בערוה"ש (זרעים סי' ק"ו סעי' ט"ז). ג. אם נשתדפו שדותיו של המלוה. ואין לו מעשר עני לתת לעני הלווה, אינו יכול לבקש מהלוה את מעותיו בחזרה, וזכה העני במה שבידו. וכמו"כ אם ראה המלוה שנשתדפו שדותיו, והתיאש מן ההלוואה, ושוב נתקנו שדותיו אינו יכול להפריש ע"ח ההלוואה כיון שקנאה כבר העני, לאחר יאוש של המלוה, וכל זה מבואר בגמרא בגיטין שם. ועי' רש"י שם, וברמב"ם שם. ויאוש דאמרינן, כתב רש"י שם שאמר וי לי לחסרון כיס, וכ"כ במהרי"ק שם על הרמב"ם. ועי' בפני יהושע על הסוגיא שם בד"ה נתיאשו מה שתמה בד"ז, ועי' במה שתמה על תמיהתו במהרי"ק חיות בגיטין שם. ד. המלוה מעות את העני, ולא הפריש פירותיו עד שעברה שנת שמיטה, אין השביעית משמטתו, שאין זה כשאר הלואה. ודין זה מבואר בתוספתא ובגמ' שם, ופסק כך הרמב"ם להלכה. וכתב המאירי שהטעם דלא קרינא ביה לא יגוש שהרי אינו יכול לתובעו כלום. והוסיף המהרי"ק (על הרמב"ם שם), שזה דמי למלוה לחבירו לעשר שנים. ואמנם יכול המלוה להתנות מראש עם העני הלוה, שאם לא יהיה לו יבול בכמות הצפויה. העני יחזיר לו את יתרת ההלוואה, שהוא לא הפריש עליה. אלא שאז הלואה זאת הופכת להיות כהלואה רגילה, וא"א לחשבה כשער הזול, והשביעית משמטתה וכ"כ בערוך השולחן (זרעים סי' ק"ו סעי' ט"ו). ועוד פרטי דינים שונים מדיני הלואה נאמרו, אולם בדוגמאות שנקטתי מצאת תשובות לשאלותיך.

שאלה: בפירסומי המכון למצוות התלויות בארץ, נאמר שלמשפחה ממוצעת סך ההלוואה הוא 50 ₪, האם ניתן לדעת כיצד חושב סכום זה?

תשובה: אחד הדינים המיוחדים שנאמרו בהלוואה זו בתוספתא ובגמרא בגיטין שם זה שהמלוה מעות את העני, פוסק עמו כשער הזול ואין בו משום ריבית, כלומר כשבא לחשב את שוי הפירות שהפריש. ע"מ לקזז מההלוואה, יש לו לחשב כשער הזול. דהיינו אם בשעת הפרשה הוזלו הפירות, אפי' התייקרו

אח"כ, מחשב כשער הזול. ומחשב כשער הזול אפי' לא יצא השער, ואפי' שלא פסק עם העני כן מתחילה. ויכול להתנות עם העני מראש ולפסוק עמו גם בפחות משער הזול, ובכל זה עושה ואינו חושש משום ריבית, כיון שאם לא יהיה להמלוה יכול אינו חייב לו הלואה כלום, ה"ה שאין בו משום ריבית. והנה הגמ' בגיטין שם מקשה, פשיטא? הא קמ"ל אע"פ שלא פסק כמי שפסק דמי. והנה רש"י שם מפרש בד"ה כשער הזול, שאם יוזלו חיטין בשעת הפרשת תרו"מ, אקבלם באותו השער של שעת הפרשה. ואין בו משום ריבית: בשאר פוסקין בעינן עד שיצא השער, וכאן פוסק בשעת הלואה בכך וכך אע"פ שלא יצא השער. בהמשך מבואר בגמרא, שפסק ל"ד, אלא אע"פ שלא פסק כמי שפסק דמי. ובהמשך מבארת הגמרא, מה טעם אין בו משום ריבית, כיון דכי לית ליה לא יהיב ליה, כי אית ליה נמי אין בו משום ריבית. עכ"ד הגמ' עם פי' רש"י. והנה הנראה מפירוש רש"י, שלמד שאין בו משום ריבית קאי אפוסק כשער הזול. דהיינו שאף אם פוסק אין בו משום ריבית אם יחשב רק כשער הזול, אך לא בפחות משער הזול. וכך פירש המאירי בגיטין (שם ד"ה כבר ביארנו). שמחשב כשער הזול אפי' שלא התנה ואין בו משום ריבית, ואפי' שלא יצא השער, כיון דכי לית ליה וכו'. ואמנם התוס' (שם בד"ה ופוסק עמהם) והרשב"א (בד"ה ופוסק) והריטב"א (בד"ה גמרא ופסק) כתבו שתרי מלי ניהו. חדא, שאפי' שלא פסק מחשב כשער הזול, ואין בו משום ריבית היינו, שאם פסק יכול לחשב אפי' הרבה פחות משער הזול. והנה התוס' כתבו את הדברים כדברים פשוטים, ולא הביאו כדרכם את פירוש רש"י, והם חולקים עליו. אך הרשב"א הביא דברי רש"י וכתב עליו ואינו מחוור בעיני. ועי' להגאון הר"ח קניבסקי שליט"א (ד"א פ"ז הל' מעשר ה"ז בביאה"ל) שכתב, שלדינא גם רש"י מודה לתוס' שאם פוסק, יכול אפי' הרבה פחות משער הזול, והטעם שבהלואה כגון זו לא שייך כלל דין ריבית. והוסיף, שאפשר שזה תלוי בטעמים שאין ריבית, שאם הטעם משום תקנת חכמים, אפשר שלא תיקנו לפחות משער הזול. ואם הטעם הוא כמש"כ הרמב"ן, הריטב"א, הר"ן והנמקו"י בשם הרא"ה, שמדינא אין כאן כלל ריבית אפשר שזה אפי' בהרבה פחות משער הזול. עכ"ד. ומ"מ עי' בפני יהושע בסוגיא, שלמד מפורש שלדעת רש"י אסור כדין ריבית קצוצה לפסוק בפחות משער הזול. ולא מהני בזה האי טעמא דהגמ', כיון שזה לא נאמר אלא באבק ריבית. כגון בזבני. ועי"ש שהסביר טעם התוס' מדוע ס"ל שאפשר בפחות משער הזול. ועי' בחת"ס בחידושיו שם, מש"כ על הפנ"י. אך מ"מ מדברי הפנ"י מפורש שלדעת רש"י גם לדינא אסור בפחות משער הזול. [ומ"מ אם נאמר שמעיקר הדין אין כאן ריבית ולא משום תקנת חכמים וכנ"ל בדברי הדרך אמונה, אפשר ולא כדברי

הפנ"י, ודוק היטב בדברי הפנ"י שם]. ועו"ע בפ"י המהרש"א והמהר"ם שם על הסוגיא כיצד ביארו את מחלוקת רש"י ותוס'. והנה הרמב"ם ז"ל (שם הל' ז) כתב שמחשב כשער הזול ואינו חושש משום ריבית. ונראה לכאורה שחשבם לדבר אחד וכפירוש רש"י בסוגיא. וכן כתב המהר"י קורקוס שם שדעת הרמב"ם כדעת רש"י. אך מ"מ להלכה כתב מרן החזו"א כדעת התוס' והרשב"א (מעשרות ח' ה'), ולא הזכיר שם כלל שלרמב"ם רוח אחרת עמו. אלא כתב הדברים כפשוטים שאפי' הרבה פחות משער הזול מותר. והנה דעת רש"י אינה ברורה כלל לאסור וכן"ל, והרמב"ם אמנם לא כתב להיתרא, אך לא כתב גם לאיסור. רק ציטט את דברי הגמ', וגם המהר"ק כתב את דבריו בדרך נראה. ומאיך דעת הרבה ראשונים מפורש להיתר וכן"ל, וכ"פ מרן החזו"א להלכה, א"כ נראה ברור שאפשר לסמוך על דברי הוודאי של הראשונים, ולהתיר במתנה מראש לפסוק גם הרבה פחות משער הזול. ומצאתי להחזו"א זצ"ל שכתב (מכתב כת"י הוב"ד בסו"ס ד"א ח"ג עמ' 772), על נידו"ד דהמלוה יכול לפסוק פחות משער הזול וז"ל: וחז"ל היו יודעים דעת קונם טפי מינן וידעו מהו תיקון ומהו קילקול, וח"ו להכניס עצמנו לשקול ע"פ שכלנו ולומר שיש חילוק בין הזמנים וכו' אבל מה שמצאו חכמים לטוב הננו צריכים להיות בטוחים שמביא טובה בעולם. ושם באות ב' כתב, אין לנהוג צרות עין בעשירים וחייבין אנו לשקוד על תקנתם, ואין ספק שאם יצטרכו ליתן מע"ר ומ"ע יוכרחו למכור את פרדסיהם.. או שלא יעמדו בנסיון והיצר יאלפם איך להקל... והקושי הוא מפני ששומר התורה הוא יחיד, אבל כאשר ירבו השומרים יחדל הקושי ויוקבע השער כפי נכיון המעשרות. וכו' ע"ש. ומעיד אני הכותב. על הקשיים הגדולים של החקלאים והסיטונאים גם היום בזמנינו, לתת מעשר עני ע"פ השער האמיתי, וכפי מה שאני פוגש ומדבר על לבם של החקלאים והסיטונאים, אני אומר את הדברים. ולכן יכולים הם ליתן כפי שמתיר הדין וגם בפחות משער הזול. וד"ב. והנה כשמתנה המלוה מראש לחשב פחות משער הזול, יכול הוא להביא בחשבון, את העובדה שהוא נותן לעני כסף מראש, ויעריכו כמה אדם במצב דחוק מוכן לשלם ריבית על קבלת כסף מראש, ולקבל את ההלוואה בתנאים נוחים כאלה, שאינו צריך לטרוח לחפש ערבים שיחתמו עבורו, ואינו צריך לדאוג איך לפורעה, שאפילו אין למלוה היבול הצפוי, אין חייב הלואה לפרוע לו. ומ"מ אסור לעני להוזיל יותר ממה שדרך בני אדם רגילים להוזיל בסוג הלואה שכזו. ומותר לחפש עני שהשעה דחוקה לו מאד ומפני זה יוזיל יותר, כיון שבכל זה אין איסור ריבית. וכל שהעני נוקב בסכום אמיתי שכדאי לו מותר לנהוג כך. והנה במכתב הנז' מהחזו"א וכ"כ בחזו"א מעשרות (סי' ח ה) כתב, דאין שיעור לזולא, דמשום הקדמת המעות, אין

שער קבוע. וכל שנוח לו במעות עכשיו עבדי אינשי דמוזלי. ע"כ. ואמנם כ"ז שהעני מוזיל כי כדאי לו, אך אם כבר לא כדאי לו רק שמוזיל מפני התחרות, אין זה נקרא נוח לעני, והחזו"א במכתבו הנ"ל כתב שהטעם משום מסייע בבית הגרנות, ואמנם הוכחתי לעיל בתשובה לשאלה הראשונה שלדעת הרמב"ם אין איסור מסייע בעני וכ"כ החת"ס בדעת הר"מ. מ"מ החזו"א בספרו כתב להסתפק בדין זה, משום דדילמא לא תקנו רבנן בכה"ג את המלוה מעות, או דלמא לא פלוג. ואמנם מרן החזו"א נשאר שם בספק. אך מ"מ נלענ"ד, שכאשר העני מוזיל לא מטעם כדאיות אלא מטעם של תחרות אין זה כבר בכלל התקנה שנעשתה לטובתם, כיון שאין זה טובתו שהרי אינו רוצה בזה לגוף של הקדמת המעות אלא משום התחרות. ואמנם אם שעתו של העני מאד דחוקה ורוצה להזדרז ולזכות בהלוואה ומש"ה מוזיל, אפשר שאין זה משום התחרות, אלא משום שהוא זקוק בדחיפות למעות. ועדיין צל"ע בכל זה. ועי' בד"א (בביאה"ל הנ"ל) שכתב, ששמע משמו של החזו"א שאין להוזיל יותר משליש דמיו. ומש"כ שאפשר לחפש עני שהשעה דחוקה לו, כ"כ בחזו"א בספרו שם לגבי כהן, וה"ה עני.

זחנז לפי"ז, צא וחשב שמשפחה ממוצעת אינה צורכת בכל שנת המעשר עני תוצרת מעבר לטון פירות וירקות החייבים במעשר, נמצא שס"ה כ 90–ק"ג פירות וירקות חייב לתת לעני. והנה בממוצע העלות היא של 1.8 ₪ לק"ג, ואם תכפיל ב 90–ק"ג ס"ה: 162 ₪. ובחישוב של שלישי דמיו יוצא בס"ה: 54 ₪. ועל כן בסיכום עם גזבר עניים שהשעה דחוקה להם סיכמנו על הסכמתם לקבל 50 ₪ כהלואה. ואמנם משפחה שצורכת יותר מטון תוצרת, עליה להוסיף בהתאם ע"פ החשבון הנזכר.

שאלה: ברשותי עסק הצורך הרבה פירות וירקות, האם אוכל להסתפק בחוזה ההלוואה עם העני על סך 50 ₪?

תשובה: על פי המבואר בתשובה על השאלה הקודמת, כאשר הוא מלוה מראש יכול לפסוק כשער הזול, ואע"ג שאין שיעור לזולא, מ"מ יש לכך גבול מסוים וחשבון כל שהוא, וכמבואר לעיל. וממילא ברור שאם את הסך של חשבון 50 ₪ עשינו למשפחה ממוצעת הצורכת כטון תוצרת בשנה, אולם חנות או בית עסק, שצורך כמות זאת בשבוע או פחות, ודאי שאינו יכול לחשב כך, ולכן אם רוצה יעשה זאת בהלוואה ע"פ החשבון הנז' [מדובר בהלוואה שנתית ע"ס עלפי

שקלים], ובודאי שאם יכול לעשות כך תע"ב. אולם מי שאין באפשרותו לנהוג כך, באפשרותו לנהוג ע"פ מה שביררנו לעיל בתשובה לשאלה א, כלומר שיקנה לעני באחד הקנינים המועילים את כל הכמות של התוצרת שחייבת במעשר עני [כמבואר לעיל בתשובה לשאלה ב], ובהסכם מראש שיעשה עם העני, ירשה העני או בא כוחו לבעל העסק לשוב ולזכות בתוצרת, ובתמורה לכך ישלם בעל העסק סכום כל שהוא כפי שיסגור עם העני, כתשלום עבור התוצרת, וכ"ז כפי המבואר לעיל בדעת הרדב"ז ועוד, ועיי"ש.

שאלה: הורי זקנים ואינם יכולים לבצע את ההלואה בפועל [לחתום על החוזה וכו'], האם אני יכול להלוות את הכסף לעניים בשבילם, וכשהם יפרישו, יתקזזו עם העני על הלואה זו?

תשובה: יכול אדם להלות לעני סכום כסף, ופרעון ההלואה יתבצע מפירות הנמצאים ביד קרובו או חבירו, וזאת מהטעם הפשוט שלא איכפ"ל מנין הגיעו המעות לעני, וזכין לאדם שלא בפניו. רק שיש להודיע להמפריש, שיש הלואה אצל העני שפרעונה הוא באמצעות המעשר עני שבידך, וכשתפריש תזכה את הפירות לעני באחד הקנינים וכנ"ל. ועי' עוד בשו"ת נ"ב מהדו"ק סי' ע"ג שכתב בסו"ד שאם המלוה אין לו יותר פירות אינו יכול להעביר את ההלואה לאחר, ואין זה דומה לנידו"ד, שהתם חלק מתנאי ההלואה כך הוא שאם אין למלוה פירות המעות נשאר ביד העני. אך כאן מה אכפ"ל מי הלוח את המעות, ואם אחד הלוח מעות וחבירו נחשב המלוה מה בזה ודו"ק.

שאלה: אני תורם קבוע בהוראת קבע, עבור אירגון חסד מסויים, האם באפשרותי לחשב את התרומה הזאת כהלואה עבור מעשר עני, שיתקזז מסכום זה?

תשובה: אדם התורם בהוראת קבע, למוסד של עניים, אינו יכול להחשיב את התרומה כהלואה, ולעכב את הפירות לעצמו. אך אם היה לו הלואה מכבר לעני הדין שונה, ונבאר את הדין. שהנה מי שבידו הלואה שהלוח לעני מכבר, ורוצה עתה להפרע מן העני באמצעות המעשר עני, י"א שיכול להפרע ממנו באמצעות המעשר ואפילו לא הלוחו על מנת כן. ויש חולקים. ומקור המחלוקת הוא בירושלמי עמ"ס גיטין אתא עובדא קומי ר' אימי, כהן לוי שהיה חייב לישראל מעות, ואמר לו הפרש עליהן מחלקי, אמר ליה ולא תנינן אלא

המלוה מעות את הכהן וכו' להיות מפריש עליהן מחלקו, בשהלוהו ע"מ כן, הא לא הלוהו ע"מ כן לא. רבי זעירא אמר אפי' לא הלוהו ע"מ כן. חיליה דרבי זעירא מן הדא, וכן בן לוי שהיה חייב לישראל מעות וכו' עכ"ד הגמ', הרי לך שכבר נחלקו אמוראים בשאלה זו. ומדברי הירושלמי נראה שנשאר להלכה כדברי זעירא והביא ראיה מהבריתא לדעתו. ואמנם הריטב"א בגיטין (שם) בד"ה מתני', כתב בפשטות שדוקא אם הלוהו ע"מ כן, אבל בלא"ה לא. אך לא כך משמע בהרמב"ם, שהנה בפ"ו הל' מעשר הל' כ' כתב הרמב"ם, וכן בן לוי שהיה עליו חוב לישראל לא יהיה ישראל זה גובה מאחרים ומפריש וכו' עכ"ד. ומדייק שם המהר"י קורקוס, שדוקא מאחרים לא יגבה, אבל מעשר שלו יכול לעכב בשביל חובו. והיינו א"כ כזעירא. ולהלכה העלה הרב נודע ביהודה (מהדו"ת י"ד סי' קצ"ט) שהעיקר כסברא ראשונה וז"ל: בהא נחתתי ובהא סלקי שדברי ר' זעירא עיקר ויכול להפריש עליהן, אבל רשות מהעני צריך, ודוקא שאף אם לא היה חייב לו היה ג"כ נותן מעשרותיו לזה העני כפי אותו אומד שהיה נותן לו בלא"ה יחשוב עתה על חלקו ולא יותר, דאל"כ לא שבקת חיי לעניים דכל עשיר יש לו חובות שנתיאשו ויפריש מעשרותיו על אלו החובות. עכ"ד. ועיי"ש שהוכיח מלשון הרשב"א שס"ל להלכה כזעירא, וכ"כ להוכיח מהרמב"ם. ועוד עיין בשו"ת חתם סופר י"ד סי' רל"ז שהביא את דברי זעירא וכתב עליהם וכן הלכה. וכן נראה הלכה למעשה ובפרט שהמהר"ק הנ"ל דייק שכך ס"ל להרמב"ם להלכה. ואמנם מי שנתן תרומה כספית למוסד של עניים וכי"ב. ועכשיו נמצא בידו פירות מעשר עני, אינו יכול להחשיב את התרומה כהלואה שבאמצעותה יקיים את מצות הנתנה לעני, שאינו דומה להלואה קיימת. וכ"כ הרב נוב"י (מהדו"ק י"ד ע"ג) בשאלה כגון זו וכתב, והנה כ"ז שנתן בתורת הלואה, אבל בנותן לעני סתם דרך צדקה ובמתנה, אין לו על מה לחשוב ומה שנתן נתן. ואמנם הוסיף שם, והואיל וכבר נהגו דהיינו כיון שגם מלוה את העני הוי מתנה שהרי אין העני צריך לפרוע משלו אפי' אם העשיר, ולכך אפילו נותן לו סתמא ע"פ מנהגא שמלוה זה למעשר שלו סתמא כפירוש. עכ"ד. וגם מרן החיד"א בשו"ב (י"ד רנ"ז) הביא הדברים להלכה. מ"מ צ"ל שכ"ז במקרה שהם דנו בו. באדם שהיה נותן כל ימיו מעשר מהרווח לעניים ופעמים שהיה מקדים להם, ואח"כ היה מנכה לעצמו. אבל כגון הכא, שנתן תרומה, וללא כל מנהג קדום של הלואה ע"מ לנכות, א"כ פשוט לכאורה שמה שנתן נתן. ואינו יכול לעכב לעצמו את פירות המעשר עני.

הרב דוד אביטן / העורך

מעברות הירדן ומחיצת מתחיל הירדן ומחצו ירדן ירחו

ברכה על מעברות הירדן

הרואה מעברות הירדן מברך "ברוך שעשה לאבותינו נס במקום הזה". ברכות נ"ד ע"א וש"ע א"ח סי' ר"ח. וכתב הכפתור פרח פרק ז', שמקום מעברות הירדן האמור הוא כנגד ירחו, כמ"ש ביהושע ג': "והעם עברו נגד ירחו". וכתב שאין לברך אלא מה שהוא נגד ירחו ממש. ולאחר שהקשה מיתרו שלא היה ולא ראה מקום הנס, ובכל זאת ממה שאמר הכתוב "ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל" כו', לומדת הגמ' בברכות הנ"ל שמברכים אניסא דרבים, וקשה איך אומרת הגמ' בהמשך שלא יברך אא"כ נמצא במקום הנס וכגון הא דמעברות הירדן. ותרץ דיתרו ראה בעלי הנס. [וכ"ה בשטמ"ק שם: הרואה בעלי הנס כרואה מקום הנס]. ועכ"פ סיים הכפתור ופרח: ומיהו כל מקום שיראה חלק מן הים ומן הירדן ראוי לו להזכיר חסדי שמים וכו', ואנחנו הורגלנו לומר בראותינו הירדן כך: "על יד הירדן לך אלקי אתך" וכו'. ע"ש.

ובאור לציון ח"ב כתב שעד גשר אדם נקרא מול ירחו. ע"ש. ואינו נראה. ואולי ט"ס הוא וצ"ל עד גשר אלנבי. [ומ"ש שם שיריחו הקדומה היא צפונית לשל היום (הוא בערך 2 קלומטר). אינו מרחק גדול ומשומעותי כלל לנדון דידן, דמסתבר שלא עברו את הירדן בנקודה אחת ממש]. אבל גשר אדם הוא רחוק כעשרים ק"מ מירחו. ולא מסתבר כלל. אא"כ אפשר לראות מגשר אדם או מהאיזור את הירדן שמול ירחו. וזה לא בדקתי לע"ע¹.

¹ ראיתי בספר חדש שכ' שאין אנו יודעים היכן ירחו ולא היכן מעברי ארנן וכו'. וכל הברכות האלו אין אנו מברכים אותם וכו'. הנה משנה שלמה ודף ובגמ' החליט שאין יודעים כו'. ומביא ראיה מספרים שכתבו חכמים בזמן שישבו בגלות וכתבו דברים ממה ששמעו ולא עלה בידם. ולא מחכמה הוא. הרשב"ץ זללה"ה ח"ג סי' קצ"ח, כותב שאמרו לו שארץ ישראל ארבע מאות פרסה וכו' ומירושלים לנהר הירדן מהלך ז' ימים ולים הגדול ח' ימים, ותמה על זה ולא מצא נחת. והיום כל נער שיפתח מפה יראה כי כחשו לו לרשב"ץ. גם כתב שמערת פמיס היא בחלקו של דן, משום שר' יוחנן אמר מאי ירדן שיוורד מדן. וידוע שזה אינו מכוון. וכוונת ר' יוחנן לעיר הנקראת דן, ולא לנחלת שבט דן, כדלהלן. ולשיטה זו יוכלו לומר כיון שבתשב"ץ כתוב כן, אין אנו יודעים היכן הירדן כלל. אבל נעסוק ברצון לדעת לכה"פ, שהרי גם הרשב"ץ למרות שהיה רחוק ולא היה בזמנו מפות, בכל זאת טרח וחקר ורצה לדעת.

מקור הירדן ממערת פמייס או מדן

בגמ' בבכורות דף נ"ה ע"א: אמר רבב"ח א"ר יוחנן אין ירדן אלא מבית ירחו ולמטה. למאי הלכתא אילימא לנודר, הלך אחר לשון בני אדם, וכל היכא דקרו ליה ירדן איתסר ליה. אלא למעשר בהמה. תניא נמי הכי ירדן יוצא ממערת פמייס, ומהלך בימה של סיבכי, ובימה של טבריא, ובימה של סדום, והולך ונופל לים הגדול. ואין ירדן אלא מבית ירחו ולמטה. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן למה נקרא שמו ירדן שיורד מדן. א"ל ר' אבא לרב אשי אתון מהתם מתניתו לה, אנן מהכא מתנינן לה ויקראו לו ללשם דן בשם דן אביהם, וא"ר יצחק לשם זו פמייס. ותניא יוצא ירדן ממערת פמייס. אמר רב כהנא זכרותיה דירדנא ממערת פמייס, היכא דאמר לא שתינא מים ממערת פמייס איתסר ליה בכוליה ירדנא.

לפני שנבאר מהו "ירדן ירחו" שעליו מדבר ר' יוחנן, הנה יש כאן תיאור של מקור הירדן הראשון שהוא מערת פמייס. והוא הידוע כיום בשם בשמו הערבי הבנייט [אין אות פ"ה דגשה בערבית]. וכבר כותב כן הכפתור ופרח בפרק ז' (עמ' קל"ז), שמערת פמייס הנזכרת בתלמוד היא מה שקוראים היום הישמעאלים פמייס.

אח"כ אומר ר' יוחנן שהירדן יורד מדן, ופרש רש"י שדן האמור כאן הוא "שם מקום", בא לבאר שלא נטעה שהמדובר על נחלת שבט דן שנמצאת במרכז הארץ, אלא שם מקום הוא. ור' אבא מביא לזה ראיה מהפסוק ביהושע י"ט "ויקרא ללשם דן". ועל שביהושע שבני דן כבשו את לשם והסבו את שמה לדן. ולכאוף הוא המקום ידוע היום כ"תל דן", שבמורדותיו יש מעיינות שמהם זורמים מים רבים לירדן [הירדן המדובר כעת הוא מצפון כנרת] והוא א' ממקורותיו היותר חשובים. אבל מה שאומר ר' אבא לשם זו פמייס לכאוף צ"ב, הרי פמייס הוא מעל לשם. אמנם גם בתרגום שיר השירים ה, ד: "עגל דשוי ירבעם חטאה בלשם דן דמתקרי פמאיס". ויש "חוקרים" שלא טרחו וחשבו באיולתם שפשוט מאוד טעו חכמי ישראל. והאמת חלילה חלילה. אינו אלא זלזול בחכמה ובאמת ולא מחקר. כדלהלן.

חננ' השם פמיאס ניתן בימי בית שני על ידי היונים על שם אחד האלילים שלהם. ויש לזה ראיות ברורות, בגומחות שנמצאות סביבות המערה, כבר

עקרו משם את האלילים שהיו שם ב"ה, אבל "הכתב המהלך תחת הצורה" עוד קיים שם². ועל שמו נקראת העיר "לשם" "דן" בשם "פמיאס" [כדרכם הסיבו שמות הערים לשמות חדשים וניסו לבלבל את העולם].

חמקור ראשון של מימי הירדן הוא אכן "ממערות פמיס" במורדות החרמון ממנו זורם נחל החרמון עד שמתאחד עם נחל דן באיזור החולה, ומשם נקרא נהר הירדן הצפוני. כך נמצא במפות. אבל "העיר פמיס" שעליה מדבר ר' אבא אינו מערת פמיס, שהרי כותב שהפמיס היא לשם, א"כ אינו המערה האמורה אלא "עיר" הנקראת "פמיס". ואמנם יש באיזור מערת פמיס מבצר שנקרא עד היום "מבצר דן". וכבר במכתב עברי מלפני כאלף שנה, נדפס בספר הישוב תש"ד ע' 50 [הובא באנצ' אריאל ערך דן עמ' 1729] נמצא כתוב "מדינת דן הקרויה פמיס". המרחק בין מערת פמיס לתל דן הוא כ 5 קלומטר. א"כ מסתבר שלכל האיזור כולו קראו בתחילה בשם ליש ואח"כ דן ואח"כ פמיס. ואין כאן כל מחלוקת לא במציאות ולא בזיהוי שמות המקומות³.

נחל החרמון הוא דל מאוד לעומת נחל דן שהוא העיקרי, ובהתחברו עם נחל החרמון נוצר נהר גדול. גם נחל החרמון אינו זורם מצפון לדרום אלא ממזרח למערב ונוטה דרומה, רק מול נחל דן יורד דרומה עד שמתחברים שניהם יחד, לכן דעת ר' יוחנן שעיקר הירדן לענין דינים המיוחדים לעבר הירדן, מתחיל מנחל דן שנמצא בחתחתית תל דן של היום, ולא ממערות פמיס, הגם שבמציאות נחל החרמון הוא הצפוני ביותר [צפון מזרח], מ"מ אינו נחשב ירדן אלא היורד מן שאז הוא נהר חשוב [וכנראה כך הוחזקו להחשיב את נחל דן רק ממה שיורד מתל דן. וכך כותבים כבר ראשוני חוקרי הארץ התורניים בתבואות הארץ

² ולכן המגיע לשם ורואה הגומחות, צריך לברך "ברוך שעקר עבודה זרה מארצינו". כדאי במשנה ריש פ"ט דברכות. ולבקש "כשם שעקרת אותה ממקום זה כן תעקור אותה מכל מקומות ישראל [הרמב"ם לא גורס "ישראל"]", והשב לב עובדיהם לעבדך". שם נז, ב. ולדעת הרמב"ם והשו"ע יש לברך בשם ומלכות. ויש מנהגים שונים בזה כידוע. אבל אני מסופק בדבר אחד, לשון ברוך שעקר "עבודת ככבים". דאפשר שנאמר על עובדי ככבים כפשוטו, אבל אם הוא "עבודת אלילים", כדוגמת זה האומר לעץ אבי אתה ולאבן כו', ודוגמת מאמיני אותו האיש. יש לומר ברוך "שעקר עבודת אלילים". אבל יתכן דלשון כולל הוא, הגם שלכאן אלילים הוא לשון כולל יותר. עי' ברמב"ן ז"ל שמות כ, ב, שגם עובדי פסילים תמכו שרשם בכוכבים וצבא השמים. ע"ש. ונראה שע"כ כללו הכל בלשון "עובדי ככבים".

³ ולפלא על חוקרים שראו כתובות במערת הבניס שמופיע בהם השם פמיס, מדוע חשבו שלפני אלפיים שנה ובתקופת האמוראים לא ראו ולא ידעו לקרוא לכה"פ. אבל עכ"פ אני אאמין שידעו בבירור ומסורת שהייתה בידם. דברי החוקרים ישמשו לנו לפעמים לרחקות וטבחות לברור ד' חז"ל ולא להפך חלילה.

ובאדמת קדש]. גם ר' אבא שקורא למקום פמייס אין כוונתו על מערת פמייס אלא על העיר. כאמור.

זמ"ש הגמרא אח"כ שיוצא ממערת פמייס אינו ראה לדברי ר' אבא או סתירה לדבריו, אלא ענין נוסף, ומקושר להמשך, למה שאומר אח"כ "זכרותיה דירדנא ממערת פמיס". רש"י אמנם פירש "זכרותיה. עיקרו". אבל כוונתו לומר שהוא הראשון, עיקרו מלשון תחילתו, ולענין נדרים שהכלל בהם הוא שהולכים אחר לשון בני אדם, בזה סוברת הגמ' שגם מה שממעל לזן שאינו נקרא ירדן להלכה, הנודר מהמים האלו של מערת פמייס שמימיו מגיעים לירדן אסור בכל מי הירדן. כי כוונת הנודר על כל מה שנמשך ממימי מערת פמייס ולא רק על מי המערה עצמה. וכיון שבלשון בני אדם אין למים אלו שם בפני עצמו אלא נקרא ירדן, לכן אסור בכל מי הירדן. ובזה מיושבים ד' הרמב"ם בהל' נדרים פ"ט הי"ח, שמקשים על דבריו מנ"ל לומר שאסור בכל הנהרות הינקות, וכן על הסיפא של דבריו שכתב שאינו אסור אלא בנהרות הנקראים על שם אותו המעיין. וגם למה השמיט דין מערת פמייס. הכל מיושב במה שכתבתי, כמ"ש המעיין.

מהו ירדן ירחו

זחנא ברישא אומר ר' יוחנן אין ירדן אלא מבית ירחו ולמטה. ובפשוטו כוונתו על העיר ירחו. ולפירוש רש"י משמע שסובר שאין כלל שם ירדן לכל הדברים אלא מירחו. וקשה מאוד, הרי ירחו אינה אלא כעשרה קלומטר צפונית לים המלח בלבד, בעוד שכל הירדן כולו מזרחה עד לים המלח הוא מעל למאה קלומטר. ואיך יתכן שרק עק עשרה קלומטר אלו הם הנראים ירדן. ובסמוך אומר ר' יוחנן עצמו שהוא מדן שנמצא כאמור הרבה למעלה צפונית לכנרת. וכבר התוס' נתקשו בזה בד' רש"י, וכתבו דרך אחרת, ולכא' נדחקו לומר דר' יוחנן קרא קדריש. ואכתי ק"ק מה יענו למה שאמר אח"כ ירדן שיורד מדן. ודוחק גדול הוא לומר שרק על הקטע הקטן הזה שמול ירחו נקרא כן, שהרי כאמור יורד מדן הרבה מאוד קודם. אבל לדעתי ביאור ד' התוס' כך הוא:

זחנא במשנה שם בבכורות נ"ד ע"ב, מבואר שמעשר בהמה נוהג בארץ כבחו"ל ודעת ר' מאיר שהירדן מפסיק למעשר בהמה, לא משום שסובר שאין מעשר בהמה נוהג בחו"ל, אלא לענין צירוף, שאינן מצטרפים בהמות מעבר זה לעבר זה לעשרה. ודעת ר' אמי שאם יש גשר מצטרפים, ור' יוחנן שם חולק עליו ואומר שהטעם הוא משום שהירדן עצמו הוא הפסק, ומהפסוק "הירדן יגבול" כו', לומד ר' יוחנן שרק ממקום זה יש לירדן תואר שם "גבול", ולענין זה דווקא

הוא שאומר ר' יוחנן "אין ירדן אלא מבית ירחו ולמטה". אבל אינו מדבר כלל על גדר ירדן לענין דיני עבר הירדן, וגם לא לומר שכל מה שלמעלה מירחו אינו נקרא ירדן. זהו לענ"ד כוונת התוס'. ובזה שפיר מתרצי כל קושיותיהם החזקות כברזל על פירוש רש"י. ודוק היטב.

זראית' מי שכתב שכוונת רש"י שבאמת כל מה שהוא דרומה מהכנרת נקרא ירדן ירחו, כי קרוב לשם מתחבר הירמוך וכו' והוליד מזה נפק"מ לכמה דיני עבר הירדן. ואינו במשמע שיתפוס לשון ירחו על כתשעים קלומטר צפונה לירחו וגם יביא פסוק שמדבר על ירחו. ועדיף להשאיר דברי רש"י בקושיא מלבקש תירוץ רחוק יותר. ומה גם לחדש מכח זה שכל מה שלמעלה מהכנרת אינו הירדן ההלכתי, ואין לו דין עבר הירדן. נגד דברי ר' יוחנן עצמו שאמר "ירדן שיורד מדן". ודוק.

סקירת הפירסומים התורניים שהו"ל במשך שנות קיומו עד היום
מאת רבני "המכון למצוות התלויות בארץ"
 הסקירה היא לפי סדר שנת ההוצאה

א. "ביכורי שדה" – הל' מעשר עני

שם המחבר: הרב שניאור ז. רווח
 היקף: 224 עמ'.
 שנת הוצאה: תשנ"ז
 ספר ייחודי במינו המקיף את כל הלכות מעשר עני, הספר מציג את עיקרי הלכות, כאשר בחלק המקורות מרחיב על מקור הדין והטעמים. הספר כולל סוגי חוזים שונים עם העני הלכה למעשה.

ב. "קצירת השדה" – הל' תרו"מ והפרשת חלה

שם המחבר: הרב שניאור ז. רווח
 היקף: 142 עמ'.
 שנת הוצאה: תשנ"ח
 ספר המקיף בקיצור נמרץ את הלכות מעשר עני והלכות הפרשת חלה. לספר מצורף קונטרס המבאר את נוסח הפרשת תרומות ומעשרות, החל מהמשנה, רמב"ם, השו"ע והנוסח המצוי.

ג. "זמרת הארץ" – מצוות הארץ בליווי איורים

שם המחבר: הרב יהודה אדרי
 היקף: 342 עמ'.
 שנת הוצאה: תשנ"ח
 ספר ייחודי במינו המיועד לתלמידי בתי הספר, המקיף את כל מצוות הארץ בהלכה ובאגדה. בחלק האגדה הפרקים עוסקים בשמות הארץ, שבחה של הארץ, הכמיהה לציון ועוד. הכולל בתוכו אגדות חז"ל וסיפורים מתקופות שונות עד ימינו. בחלק ההלכתי מובאים הלכות מצוות הארץ, והכל בליווי איורים, להקל על התלמידים את הבנת ההלכות.

ד. "קצירת השדה השלם" – הלכות תרומות ומעשרות

שם המחבר: הרב שניאור ז. רווח
 היקף: 144 עמ'.
 שנת הוצאה: תשנ"ט
 ספר המקיף בהרחבה את כל הלכות תרומות ומעשרות. הספר מורכב מהלכות פסוקות, כאשר בחלק המקורות, מובא באריכות ציון מקור וטעם לכל דין. ייחודו של הספר הוא שהפסק הלכה למעשה הוא במיוחד לפי דעת מרן

השולחן ערוך ורבותינו הספרדים ההולכים בעקבותיו. בסוף הספר מובא שו"ת בהלכה בדיני תרו"מ מאת המחבר.

ה. "תבואת השדה" – הלכות הפרשת חלה

שם המחבר: הרב שניאור ז. רווח

היקף: 144 עמ'.

שנת הוצאה: תשנ"ט

ספר המקיף בהרחבה את כל הלכות הפרשת חלה. הספר מורכב מהלכות פסוקות, כאשר בחלק המקורות, מובא באריכות ציון מקור וטעם לכל דין. ייחודו של הספר הוא שהפסק הלכה למעשה הוא במיוחד לפי דעת מרן השולחן ערוך ורבותינו הספרדים ההולכים בעקבותיו. בסוף הספר מובא שו"ת בהלכה בדיני תרו"מ מאת המחבר.

ו. "כרם שלמה ח"א" – שו"ת בהלכות זרעים

שם המחבר: מו"ר הג"ר שלמה משה עמאר שליט"א

היקף: 316 עמ'.

שנת הוצאה: תשנ"ט

שו"ת על דיני זרעים, מאת מורה דרכו של המכון, השאלות הן שאלות מעשיות שהגיעו מחקלאים על דיני זרעים, ועל יתר ההלכות הנוהגות בהתיישבות החקלאית. הפסיקה של מו"ר שליט"א, מהווה אבן דרך למכון בפסיקותיו המעשיות לחקלאים.

ז. "חלקת השדה ח"א" – שו"ת בהלכות זרעים

שם המחבר: הרב שניאור ז. רווח

היקף: 240 עמ'.

שנת הוצאה: תשנ"ט

שו"ת על דיני זרעים, העוסק בשאלות אקטואליות בתחום החקלאות. בחלק זה עוסק המחבר בין היתר בענייני משתלות באריכות יתירה, תוך הנחיות מעשיות למשתלות, כיצד למנות שנות ערלה החל משלב המשתלה. קונטרס שלם בענייני "סימנים להגדרת עץ" אודות עצים חדשים ועצים סובטרופיים.

ח. "חלקת השדה ח"ב" – שו"ת בהלכות זרעים

שם המחבר: הרב שניאור ז. רווח

היקף: 240 עמ'.

שנת הוצאה: תש"ס

שו"ת על דיני זרעים, העוסק בשאלות אקטואליות בתחום החקלאות. בחלק זה עוסק המחבר בין היתר בעניני גבולות הארץ – החלק הצפוני, הדרומי מערבי והדרומי מזרחי. בדינים שונים של הלכות מעשרות ועוד.

ט. "אוצר התשובות – ח"א" – דיני איסור חדש

שם המחבר: הרב דוד אביטן

היקף: 130 עמ'.

שנת הוצאה: תש"ס

ספר המקיף את כל דיני חדש, ואוצר בתוכו תשובות הראשונים והאחרונים בדיני חדש. הספר מסודר סביב השו"ע ביו"ד סי' רצ"ג.

י. "שביתת השדה" – דיני שביעית

שם המחבר: הרב שניאור ז. רווח

היקף: 332 עמ'.

שנת הוצאה: תש"ס

ספר המקיף את כל דיני שביעית הלכה למעשה, הספר מורכב מהלכות פסוקות, כאשר בחלק המקורות, מובא באריכות ציון מקור וטעם לכל דין. ייחודו של הספר הוא שהפסק הלכה למעשה הוא במיוחד לפי דעת רבינו הרמב"ם ורבותינו הספרדים ההולכים בעקבותיו. בספר יש גם המלצות מעשיות לחקלאים על אופן טיפולם בשדה ובכרם בשנת השמיטה.

יא. "שביתת השדה" – דיני שביעית

שם המחבר: הרב שניאור ז. רווח

היקף: 332 עמ'.

שנת הוצאה: תש"ס

ספר המקיף את כל דיני שביעית הלכה למעשה, הספר מורכב מהלכות פסוקות, כאשר בחלק המקורות, מובא באריכות ציון מקור וטעם לכל דין. ייחודו של הספר הוא שהפסק הלכה למעשה הוא במיוחד לפי דעת רבינו הרמב"ם ורבותינו הספרדים ההולכים בעקבותיו. בספר יש גם המלצות מעשיות לחקלאים על אופן טיפולם בשדה ובכרם בשנת השמיטה.

יב. "אוצר התשובות – ח"ב" – דיני שביעית כרך א

שם המחבר: הרב דוד אביטן

היקף: 428 עמ'.

שנת הוצאה: תשס"א

ספר המקיף את כל דיני שביעית, ואוצר בתוכו תשובות הראשונים והאחרונים בדיני שביעית. הספר הוא כרך ראשון של חלק שביעית, כאשר החלק השני עתיד לצאת לקראת שנת השמיטה תשס"ח.

יג. "שבת הארץ" – מצוות הארץ בליווי איורים

שם המחבר: הרב יהודה אדרי

היקף: 258 עמ'.

שנת הוצאה: תשס"א

ספר ייחודי במינו המיועד לתלמידי בתי הספר, המקיף את הלכות שביעית בהלכה ובאגדה. בחלק האגדה סקירה היסטורית על שמירת השמיטה בארץ ישראל. בחלק ההלכתי מובאים לתלמידים פסקי הלכות בשפה קלה וברורה.

יד. "יבולי השדה" – שביעית

שם המחבר: רבני המכון למצוות התלויות בארץ

היקף: 320 עמ'.

שנת הוצאה: תשס"א

לקראת שמיטה תשס"א, הוציא המכון אסופת מאמרים על דיני שביעית, דיונים בהלכה, חידושים וביאורים על הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל. ופסקים הלכה למעשה.

טו. "כרם שלמה ח"ב" – שו"ת בהלכות זרעים

שם המחבר: מו"ר הג"ר שלמה משה עמאר שליט"א

היקף: 256 עמ'.

שנת הוצאה: תשס"ב

שו"ת על דיני זרעים, מאת מורה דרכו של המכון, עיקר התשובות בחלק זה הם בסוגיות של שנת השמיטה שהגיעו מחקלאים לקראת שמיטה תשס"א. קונטרס ביאורים וחידושים על הרמב"ם הל' שמו"י פ"א הל' א-ה. בחלק העוסק בדיני כלאים מובאת תשובתו המפורסמת של מו"ר שליט"א בדיון צמחים טרנסגניים והיתר ההנדסה הגנטית בצמחים.

טז. "אוצר התשובות – ח"ג" – דיני ערלה

שם המחבר: הרב דוד אביטן

היקף: 348 עמ'.

שנת הוצאה: תשס"ג

ספר המקיף את כל דיני ערלה, ואוצר בתוכו תשובות הראשונים והאחרונים בדיני ערלה. הספר מסודר סביב השו"ע ביו"ד סי' רצ"ד. כמו כן מובא באריכות עניני "סימנים להגדרת עץ" על סוגי הפירות השונים. דיון ארוך וממצה על דיני ערלה בעציצים, ועוד.

חוברות ופירסומים:**א. "תנובות שדה" – גליון 1-50**

הכותבים: רבני המכון, ורבנים אורחים.

העורך: הרב דוד אביטן שליט"א
היקף: 2,340 עמ'.

שנת הוצאה: תשנ"ה- תשס"ג

החוברת הוא מידעון וגליון תורני היוצא לאור מידי חודשיים, ובו עידכונים רלוונטים עונתיים ותקופתיים, מאמרים הלכתיים, מאמרים באגדה ועוד. בגב החוברת מידי גליון מובאים תמונות צבעוניות מהמעבדה לבדיקת חרקים, של מוצרי מזון נגועים בחרקים, לתמונות נלווה הבסבר קצר ותמציתי על צורת נקיון המזון.

ב. בית המעשר – פרוספקט צבעוני על הפרשת תרו"מ

שם המחבר: צוות רבני המכון [הפקה ועיצוב "אביגד"]

היקף: 8 עמודים [רחבים]

שנת הוצאה: תשנ"ו

מטרת החוברת הוא להביא לפני הקורא בקלות ובבהירות את תמצית ביצוע הפרשת התרו"מ הלכה למעשה, חלק התרומה המופרש, הנתינה בפועל ללוי, הנתינה בפועל לעני. החוברת מלווה באיורים צבעוניים להקל על הקורא.

ג. לוח זמנים לקדושת שביעית – פרוספקט צבעוני על הזמנים בשנת

השמיטה

שם המחבר: צוות רבני המכון [הפקה ועיצוב "המכון למצוות התלויות בארץ"]

היקף: 6 עמודים

שנת הוצאה: תשס"א

לוח זמנים לקדושת שביעית, איסור ספיחין ומצות ביעור בשנת השמיטה. בלוח מובא הזמנים עבור ירקות, תבלינים, קטניות ופירות האילן. הלוח הוא צבעוני וקל לקריאה. בנוסף בתחילת הלוח מובאים תמצית עיקרי דיני שביעית הלכה למעשה, מבוססים ע"פ הספר "שביתת השדה" להרש"ז רווח יו"ר המכון.

ד. סדר הפרשת חלה – פרוספקט צבעוני מנוילן

שם המחבר: צוות רבני המכון [הפקה ועיצוב "אפיקים פירסומאים"]

היקף: 2 עמודים

שנת הוצאה: תש"ס

תמצית דיני חלה הלכה למעשה. סדר ההפרשה, נוסח הברכה, תפלה לאומרה לאחר ההפרשה. ושני פרקי תהילים [כה, לד] שמנהג טוב לאומרם לאחר ההפרשה.

ה. נוסח הפרשת תרו"מ – מהדורות שונות

שם המחקר: צוות רבני המכון [הפקה ועיצוב "המכון למצוות התלויות בארץ"]
 היקף: 2 עמודים
 שנת הוצאה: תשנ"ו – תשנ"ט
 נוסח הפרשה מיוחד ע"פ דעת מרן השולחן ערוך. הנוסח הופק בצורות שונות ובגדלים שונים, מהדורת כיס ועוד. בכל מהדורה מצד השני של הנוסח הובאו תמצית ההלכות בקיצור.

סקירה על המחקרים היישומיים שנחקרו במשך שנות קיומו עד היום מאת חוקרי ורבני רבני "המכון למצוות התלויות בארץ"

מחקר יישומי:

א. "פלפל סודני"

שם החוקר: יהורם דנינו
 שנת מחקר: 1998
 מטרת המחקר היא לבדוק את אופי חייהם של סוגי הפלפלים השונים בארץ וסוגי פלפלים מיובאים. כל זאת מתוך מטרה להוציא הנחיות ברורות אם יש סוגי פלפלים המוגדרים כעץ לענין מנין שנות ערלה. תוצאת המחקר שזן מסוים אכן יש מקום לפי פוסקים מסוימים להחמיר. אולם כיון שכולם נותנים את פרים בתוך שנה מזריעתם בגרעין, הרי שלהלכה [כדעת הרדב"ז וכו"פ רבינו הבא"ח ועוד] כל סוגי הפלפלין דינם כשיח ואין נוהג בהם דין ערלה.

ב. "כנות אגס"

שם החוקר: יהורם דנינו
 שנת מחקר: 1997-1999
 מטרת המחקר היא למצוא כנות חלופיות לאגס שרובו ככולו מורכב על כנת חבוש דבר האסור ע"פ דין משום כלאי אילן. כנת OH/F [כנת אגס שיובאה מארה"ב] נמצאה מתאימה בתנאים מסוימים, להחליף את כנת החבוש.

ג. "שעונית - פסיפלורה"

שם החוקר: האגרונום מר שלמה ששון נר"ו
 שנת מחקר: 1999-2000

מטרת המחקר היא להכיר את אופיו של צמח זה והאם דינו כעץ לענין ערלה או כשיח שאין בו ערלה. מסקנת המחקר שצמח זה אין בו ערלה, כיון שנותן פריו תוך שנה, גזעו חלול, ויש בו ירידה בכמות ובאיכות משנה לשנה.

ד. "פאפיה"

שם החוקר: יהורם דנינו

שנת מחקר: 1999-2000

מטרת המחקר היא להכיר את אופיו של צמח זה והאם דינו כעץ לענין ערלה או כשיח שאין בו ערלה. למרות שעל צמח זה כבר כתב הרב בא"ח ובשו"ת יחיה דעת ועוד. מ"מ אחד ממכוני המחקר פרסם שכיום ההיתר אינו תופס כיון שהפפאיה אינו נותן פריו תוך שנתו בא"י אלא בחממות, וכל ההיתר נפל. לצורך כך נזרעו 100 זרעים של פפאיה ובתוך שמונה חודשים קיבלנו פירות, ומכאן שההיתר של רבותינו הפוסקים עומד וקיים גם בזמנינו וגם בא"י.

ה. "חרקים בפטריות"

שם החוקר: הרב שניאור ז. רווח, נחמיה חדד

שנת מחקר: 2002-2003

לאחר שנתברר ונתגלה תופעת החרקים בפטריות מסין, זוהה החרק בוודאות, נחקרו חייו ואופן פגיעתו, וצורת מניעת פגיעתו, [תוצאה ששללה את דעת האומרים שהחרק הוא מגיע מבחוץ עקב המבנים בסין שהם פתוחים, אלא מקורו הוא מקומפוסט שאינו מעוקר כנצרך, ואכמ"ל]. ועל פי התוצאות, ניתנו הנחיות בבתי גידול בסין ובהודו, בחלק נתגלתה הצלחה יפה ובחלק עדיין אנו ממתינים לתוצאות.

ו. "טפילים בדג ורדון"

שם החוקר: הרב שניאור ז. רווח

שנת מחקר: 2002

לאור האיסור של הרבנות הראשית לישראל על ייבוא דג הרוטברש [ורדון] תחת כשרות לישראל, עקב הימצאות טפיל ברוב הדגים ממין זה. נערך מחקר מקיף בראקוויק שבאיסלנד ע"י יו"ר המכון למצוות התלויות בארץ, לזיהוי הטפיל אופן פגיעתו, כמו"כ נלמדו הזנים השונים של הדג. לאחר בירור התאפשר לבודד סוג מסוים של זן דג זה ללא טפילים והוא מיובא ע"י היבואנים תחת כשרות המכון והרה"ר לישראל.

ז. "כמון נקי ממיני דגן"

שם החוקר: הרב שניאור ז. רווח, נחמיה חדד

שנת מחקר: 2002-2003

לאור קריאתו של מורה דרכו של המכון למצוות התלויות בארץ הראש"ל הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א להמנע מלתת כשרות על כמון לפסח, עקב הימצאות שיבולת שועל בין גרגריו [ולהבדיל מגרגרי חיטה שהם בולטים, גרגרי שיבולת שועל אינם בולטים ופעמים שנראים כגרגרי הכמון]. נעשה נסיון לבדוד כפר בתורכיה [כפר "אלקורט" באיזור "קוניא" מרחק של 250 ק"מ מאיזמיר. בכפר זה אין גידולי דגן נוספים. הכמון נקצר ישירות לשקים ונשלח למפעל אריזה באיזמיר [להבדיל מהרגילות שזה להוביל במשאיות פתוחות לקוניא ושם להניח על קרקעית מחסנים בקירוב ממש לערימות דגן, ושאיבת התוצרת באותה משאבה למיני הדגן והכמון]. אולם למרות הכל בתחילת הייצור שנעשה תחת פיקוח נמצאו גרגרי שיבולת שועל. ולכן עדיין אין פתרון לבעיית הכמון. בעזה"י אנו מנסים פתרון נוסף, ונקווה למצוא פתרון הולם לבעיה.

בשנים הקרובות, אנו מתכננים לבצע מחקרים נוספים כגון: "עלי גפן נקיים מחרקים". "חומר מיוחד וידייתי לצרכן להורדת טפילים בדגים" ועוד. בעזה"י נפרסם את הדברים בבוא הזמן לציבור.

מפתח נושאים שנידונו בחוברות 1-50

הנושא	הכותב	חוברת	עמוד
-------	-------	-------	------

הלכות ברכות:

הברכה על פרי הגדל בעציץ שאינו נקוב	הרב שניאור ז. רווח	1	27
ברכה על הגדל בצמר סלעים	הגר"מ מאזוז	2	8
ברכה על הגדל בצמר סלעים	הגר"ש עמאר	2	10
ברכה על הגדל בצמר סלעים	הגר"מ מאזוז	3	7
דינים ומנהגים לט"ו בשבט	הגר"ש עמאר	10	11
ברכת האילנות על עצי ערלה	הרב שניאור ז. רווח	14	19
ברכת החבושים הקשים	הרב יצחק רצאבי	15	18
ברכת שהחיינו על ירקות ופירות	הרב דוד וקחי	18	30
ברכת הבשמים והמוגמר - שו"ע המבואר	הרב יהודה אדרי	22	45
הכוסס חטים ושעורים לענין חומש וברכה	הרב דוד אביטן	41	36

הלכות שבת ויום טוב:

השקיה בשבת באמצעות שעון מערכת	הרב ראובן אוחנה	35-36	
בענין יו"ט שני ביישובי דרום א"י	הגר"צ עוזיאל זצ"ל	13	9
בענין יו"ט שני ביישובי דרום א"י	הגר"צ עוזיאל זצ"ל	14	7
האם יו"ט קובע למעשר כשבת	הגאון רבי שלום מזרחי	40	7

הלכות פסח:

בדיקת חמץ כלול תרנגולים	הרב וקחי דוד	5	39
יציאת י"ח במצה של טבל	מרן הראש"ל שליט"א	7	8
לקט הלכות ומנהגי פסח	הגאון רבי שלמה מ. עמאר	41	16
בכשרות התבלין "כמוץ"	הגאון רבי שלמה מ. עמאר	47	יא

הלכות ארבעת המינים:

אתרוג שגדל בעציץ שאינו נקוב	מרן הראש"ל שליט"א	1	7
גידול ושיווק ערבות למצוה בעציצים	הגר"א בקשי דורון	1	8
כשרות אתרוג הגדל בעציץ שאינו נקוב	הרב שניאור ז. רווח	1	27
בדין אתרוג של טבל	הרב אליהו ראש	8	32

36	8	הרב יעקב יעקב	דין ערלה בהדסים למצות ארבעת המינים
7	20	הגר"ש עמאר	לקט דינים ומנהגים לארבעת המינים
14	44	הרב שניאור ז. רוח	אתרוג טבל או שקבע מרקום ולא נתן ללוי

דין איסור חדש:

27	6	הרב אליהו אחרר	בדין איסור חדש (ח"א)
42	7	הרב אליהו אחרר	בדין איסור חדש (פ"ב)
23	8	הרב אליהו אחרר	אי חדש חשיב דבר שיש לו מתירין
40	10	הרב אליהו אחרר	בדין קבוע ופריש באיסור חדש
27	11	הרב אליהו אחרר	חדש במשקין (ח"א)
28	12	הרב אליהו אחרר	חדש במשקין (ח"ב)
29	13	הרב אליהו אחרר	חדש במשקין (ח"ג)
31	17	הרב דוד אביטן	אוצר התשובות - חדש סימן רצג
34	18	הרב דוד אביטן	אוצר התשובות - חדש סימן רצג
46	19	הרב דוד אביטן	אוצר התשובות - חדש סימן רצג
43	4	הרב דוד אביטן	אוצר התשובות - חדש סימן רצג
39	22	הרב דוד אביטן	אוצר התשובות - חדש סימן רצג
	24	הרב דוד אביטן	אוצר התשובות - חדש סימן רצג

ביכורים:

7	45	הגאון רבי שלום מזרחי	אילם אם יכול להביא ביכורים
כא	48	הגר"ש עמאר	הבאת ביכורים ממשקים

ערלה ונטע רבעי:

8	1	הגר"א בקשי דורון	איסור ערלה בעציץ שאינו נקוב
27	1	הרב שניאור ז. רוח	ערלה בגדל בעציץ שאינו נקוב
17	2	הגר"ש מחפוד	עלי הקאת לענין ערלה
37	3	הרב יואל פרידמן	בדין הנ"ל - תגובה
15	4	הרב יצחק רצאבי	עלי הקאת לענין ערלה
7	4	הגר"ש עמאר	ערלה בהרכבה על גבי כנה זכרית
7	5	הגר"ש משאש	פלפל חריף לענין ערלה
18	5	הרב משה לוי	פלפל חריף לענין ערלה
29	5	הרב שניאור ז. רוח	פלפל חריף לענין ערלה
61	7	הרב משה לוי	פלפל חריף לענין ערלה - תגובה
63	7	הרב שניאור ז. רוח	פלפל חריף לענין ערלה - תשובה להנ"ל
8	5	הגר"ש עמאר	מה היא חנטה לענין ערלה ותרו"מ
36	8	הרב יעקב יעקב	דין ערלה בהדסים לריח
34	13	הרב יהודה אדרי	דיני ערלה - שולחן ערוך המבואר

11	14	הגר"ש עמאר	מהי חנטה ומהו סמדר לענין ערלה
19	14	הרב שניאור ז. רווח	ערלה בהדסים ובורדים
28	15	הרב דוד וקחי	הדלקת נר חנוכה בשמן זית של ערלה
8	16	מרן הראש"ל שליט"א	מנין שנות ערלה בעציצים
48	22	הרב שניאור ז. רווח	מנין שנות ערלה בעציצים-רקע הלכתי
34	16	הרב אדרי יהודה	איסור ערלה ונטע רבעי (זמרת הארץ)
28	17	הרב רפאל לוינסון	חיוב קפריסין בערלה בא"י
38	17	הרב שניאור ז. רווח	אננס לענין ערלה
25	18	הרב רפאל לוינסון	בענין קפריסין וסמדר
17	20	הרב שניאור ז. רווח	פסיפורה - עץ או ירק
8	21	הגר"ש עמאר	בענין חנטה הקובעת לדיני ערלה ורבעי
10	22	הגר"ש עמאר	בענין חנטה הקובעת לדיני ערלה ורבעי
7	39	מכ"י הגאון רבי אברהם אלאזרקי זצ"ל. עם הערות	מתוך "שלום ירושלים" כ"י
35	39	הרב דוד אביטן	מנין שנות ערלה בשתילים שהונחו בשקיות פלסטיק
18	42	כ"י הרב שניאור ז. רווח	פרק א' מתוך ספר ע"ץ השדה
	היובל	מכ"י הגאון רבי אברהם אלאזרקי זצ"ל. עם הערות	ספק ערלה בא"י ובסוריא ובחו"ל
	היובל	הג"ר יצחק רצהבי	ערלה בהרכבה

כלאים:

6	6	הגר"ש עמאר	קיום אילנות המורכבים
18	6	הרב דוד וקחי	דין בן נח באיסור כלאי אילן
22	6	הרב יעקב יעקב	הרכבה באילנות סרק
52	7	הרב דוד וקחי	טעם ומהות איסור כלאים
57	7	הרב יעקב יעקב	דין ביטול ברוב בכלאים
7	10	הרב יהודה אדרי	דיני הרכבת אילן - שו"ע המבואר
25	11	הרב יהודה אדרי	דיני הרכבת אילן - שו"ע המבואר
34	11	הרב יעקב יעקב	סיכום שיטות הפוסקים בכלאי הכרם
8	12	הגר"ש עמאר	קיום עץ המורכב על ענפיו כמה זני הדר
11	12	הגר"ש עמאר	נטיעה בגוש לענין כלאים
39	12	הרב דוד וקחי	הרחקה בין מיני תבואה הזרועים בעיגול
9	17	הגר"י ניסן רוזנטל	בדין אילנות המורכבים כלאים
8	19	הרב שניאור ז. רווח	הגדרת מינים שוים לענין כלאים
20	19	הגר"ש עמאר	הגדרת מינים שוים לענין כלאים
25	20	הרב שמואל דוד	הרכבת אפרסק על אפרסק שקד
15	22	הרב שניאור ז. רווח	האם מותר לשבת תחת כלאים בכרם
15	23	הגר"ש עמאר	צמחים טרסנגניים לאור ההלכה
	24	הרב שניאור ז. רווח	ירק שעלה בכרם אם מותר לשותלו במקו"א
	24	הגר"ש עמאר	הגדרת מינים שוים לענין כלאים

הרכבת ירק בירק	הרב יעקב יעקב	24-25	
ברכי יוסף – באיסור קיום אילן המורכב	מרן החיד"א זללה"ה. והערות המהדיר	48	יג

הפרשת חלה:

שיעור הפרשת חלה	הגר"ש עמאר	1	14
האם יש להפריש חלה מעיסת הסופגניות	הרב יצחק לוי	3	34
הפרשת חלה מעיסת הבלינצ'ס והלחוח	הרב יצחק לוי	3	34
עיסה העשויה ליחלק בעודה בצק	הרב דוד וקחי	4	30
הפרשת חלה מעיסה שנילושה ללא מים	הרב שניאור ז. רווח	15	23
אוצר התשובות - חלה סימן שכ"ב	הרב יחזקאל מוצפי	16	32
הפריש חלה ולא קרא לה שם	הרב שניאור ז. רווח	18	14
אוצר התשובות - חלה סימן שכ"ב	הרב יחזקאל מוצפי	18	37
הפרשת חלה ממצות אם להפריש מן היפה	הרב שניאור ז. רווח	23	28
שכחו להפריש חלה מהמצות ונזכרו בחג	הרב יחזקאל מוצפי	23	30
חובת שריפת תרומה וחלה טמאים	הרב שניאור ז. רווח	39	18
הפרשת חלה מעיסה שנקנתה אחר גלגול	הרב גד שקורי	39	29
תקת ב' חלות בארץ וחול"ל ובוזה"ז	הרב שמואל אביטן	42	31
שיעור הקמח החייב בחלה	הרב גד שקורי	44	31
הפרשת חלה כלילה בזה"ז	מרן הגר"ע יוסף	היובל	
הפרשה מבצק שנלוש במי פירות	הגר"ר אברהם יוסף	היובל	

תרומות ומעשרות:

הגדל בעציץ שאינו נקוב לענין תרו"מ	הרב שניאור ז. רווח	1	27
עלי הקאת לענין תרו"מ	הגר"ש מחפוד	2	17
דיני עלי הקאת לענין תרו"מ	הרב יצחק רצאבי	4	15
גדרי תבלין לענין תרו"מ (ונפ"מ לנענע)	הרב שניאור ז. רווח	2	20
בדין הנ"ל - תגובה	הרב סעדיה אריבי	9	35
בדין הנ"ל - תשובה	הרב שניאור ז. רווח	9	37
נוסח הפרשת תרו"מ עפ"י שיטת מרן	הרב שניאור ז. רווח	3	22
בדין הנ"ל - תגובה	הרב סעדיה אריבי	9	36
בדין הנ"ל - תשובה	הרב שניאור ז. רווח	9	37
תרו"מ מפרי הגדל בחצר ונאכל ע"י אורח	הרב שניאור ז. רווח	4	22
הפרשת תרו"מ מהדלורית על הדלעת	הרב יעקב יעקב	4	34
מצות עשה ולא תעשה של טבל	מרן הראש"ל שליט"א	7	8
מירות ע"י פועל נכרי בכרם ישראל	הגר"ש עמאר	7	10
מקומות שנכבשו ע"י עולי מצרים - תרו"מ	הרב שניאור ז. רווח	12	22
תרו"מ בזה"ז בשטחי עמון ומואב וסוריא	הרב יחזקאל מוצפי	13	48
האם הסוכר חייב בתרו"מ	הרב יחזקאל מוצאפי	14	37

33	15	הרב יעקב יעקב	הדלקת נר חנוכה בשמן תרומה טמאה
21	16	הרב שניאור ז. רווח	בדין שאלה על מעשרות שעושר
15	17	הגר"ש עמאר	הבאת שליש לענין תרו"מ
21	17	הרב שניאור ז. רווח	דיני ביעור וידידי מעשרות
7	18	הגר"ש עמאר	גמר מלאכה - הגדרתו
40	19	הרב סעדיה אריבי	אורז ודוחן - גמר מלאכתן
	24-25	הרה"ג יחיאל זאיד	הפרשת תרו"מ מקוניאק
	25-28	הרב אהרן בוארון	הפרשה בנסח המקוצר
	29-33	הרב אהרן בוארון	הפרשת תרו"מ על בבתי עסק
38	34	הנ"ל	תגובה על הנ"ל
	39-40	הרב אהרן בוארון	הפרשת תרו"מ על ידי משגיח כשרות
36	42	הנ"ל	תגובה על הנ"ל
7	40	הגאון רבי שלום מזרחי	האם יו"ט קובע למעשר כשבת
36	40	הרב דוד מזרחי	עשה יין משמרים אם צריך לחזור ולהפריש ממנו תרו"מ
11	41	הגאון רבי שלום מזרחי	מאורסת אם אוכלת בתרומה
13	41	הנ"ל	החשוד על המעשרות אם נאמן בשבת
36	41	הרב דוד אביטן	הכוסס חטים ושעורים לענין חומש וברכה
	42-43	מכ"י מרן הגר"ע יוסף	חי' וביאורים ברמב"ם הל' תרומות
	42-43	הגרש"מ עמאר	זמן גמר מלאכת הבגנות
7	44	הגאון רבי שלם מזרחי	התורמם משלו על של חברו
14	44	הרב שניאור ז. רווח	אתרוג טבל או שקבע מרקום ולא נתן ללוי
24	44	הגאון רבי אליהו לוי	חיוב תרו"מ בעצמים שונים
כט	49	הרב אהרן בוארון	זכיה משלחן גבוה בתרו"ת ובמת"כ
		הג"ר יצחק יוסף	מהלכות תרומות ומעשרות

מעשר שני:

39	40	הרב דוד אביטן	חילולו על פרוטה שאינה מבורר
----	----	---------------	-----------------------------

מעשר עני:

34	6	הרב שניאור ז. רווח	הל' מעשר עני (פ"א)
29	7	הרב שניאור ז. רווח	הל' מעשר עני (פ"ב)
17	8	הרב שניאור ז. רווח	הל' מעשר עני (פ"ג)
15	9	הרב שניאור ז. רווח	הל' מעשר עני (פ"ד)
22	10	הרב שניאור ז. רווח	הל' מעשר עני (פ"ה)
6	8	הגר"ש עמאר	דרכי הקנאה במעשר עני באופן מעשי
7	9	הרב עזריאל אריאל הרב שניאור ז. רווח	נתינת מעשר עני מהיכול שברשות המדינה מכתב שאלה שהופנה להגר"ש עמאר
9	9	הגר"ש עמאר	נתינת מעשר עני מהיכול שברשות המדינה

13	9	הגר"ש עמאר	הקנין המועיל להקנות את הפירות לעני
14	11	הרב שניאור ז. רוח	הקנאת המעשר לעני ע"י קטן
15	11	הגר"י אריאל	הקנאת המעשר לעני ע"י קטן
16-19	11	הרבנים הנ"ל	בדין הנ"ל - חליפת מכתבים
22	11	הגר"ש עמאר	בדין הנ"ל
54	13	הגר"ש שלוש	בדין הנ"ל - תגובה
55	13	הגר"ש עמאר	בדין הנ"ל - תשובה
17	26	הרב שניאור ז. רוח	הקונה פירות וירקות בזמן המעבר ממעש"ש למעש"ש עני
22	26	הרב שניאור ז. רוח	טעה והפריש מעש"ש במקום מעש"ש עני
18	39	הרב שניאור ז. רוח	חובת שריפת תרומה וחלה טמאים
	45-46	הגרש"מ עמאר	הפרשת תרו"מ ממיץ הפירות
36	45	הרב יחזקאל מוצפי	חיוב תרו"מ בגדל בגנים ציבוריים
לז	46	הנ"ל והעורך	תגובה על הנ"ל
	49-48	הרב דוד אביטן	שיעור איסור אכלית תרומה לזר וטמא
		הרב שניאור ז. רוח	שו"ת בדיני מעש"ש עני
		היובל	

מעש"ש ראשון:

8	11	מרן הראש"ל שליט"א	חיוב נתינת מעש"ש ראשון ללוי בזמן הזה
9	11	הרב שניאור ז. רוח	חובת נתינת מעש"ש ראשון ללוי בזמן הזה
36	13	הרב ראובן אוחנה	בדין הנ"ל

גבולות הארץ:

19	12	הרב שניאור ז. רוח	רמלה והמושבים הסמוכים - בכיבוש עו"ב
15	25	הרב שניאור ז. רוח	גדר מקומות שנכבשו רק ע"י עולי מצרים
18	13	הרב שניאור ז. רוח	הגבול הדרומי
20	21	הרב שניאור ז. רוח	הגבול הצפוני
	34-35	הגרש"מ עמאר	גבולות עבר הירדן
	45-46	הרב דוד אביטן	גדרי קדושת עזרא ומלכי חשמונאי
		הרב דוד אביטן	מקום מעברות הירדן ומהו ירדן ירחו
		היובל	

גבולות ירושלים:

32	20	הרב דוד אביטן	האם נתקדשה ציון בקדושת ירושלים
30	21	אשר גרוסברג	גבולתיה של ירושלים המקודשת
30	26	הרב דוד אביטן	מקומו של "בית פאגי"
38	27	אשר גרוסברג	תגובה על הנ"ל
38	28	הרב דוד אביטן	תגובה על הנ"ל
27	31	הנ"ל	הביצעים שבהר המשחה
38	31	הנ"ל	קריעה על ערי יהודה

תגובה על הנ"ל	הרב מנחם מ. ברונפמן	32-33	62
גבול הר הבית הדרומי	הרב דוד אביטן	37	32

שביעית:

הגדל בעציץ שאינו נקוב לענין שביעית	הרב שניאור ז. רוח	1	27
הדלקת נר חנוכה משמן זית של שביעית	הגר"ש עמאר	3	10
הדלקת נר חנוכה משמן זית של שביעית	הגר"ש עמאר	15	14
דין מכלים גדולים שאינם נקובים	הגרש"מ עמאר	25	8
תגובה על הנ"ל	הרב י. פרידמן	26	33
תגובה על הנ"ל	הרב משה בן גיגי	27	40
תגובה על הנ"ל	הגרש"מ עמאר	27	7
דין הגדל במצעים מנותקים ובחממות	הגר"ש עמאר	26	8
מו"מ בענין מהות וגדרי "אוצר בית דין"	הגרי"ע זליכה. והרב שניאור ז. רוח	27	
מתוך "אוצר התשובות" – שביעית בזה"ז	הרב דוד אביטן	27-29	
מתוך "אוצר התשובות" – על מה חל קדו"ש	הנ"ל	32-33	39
עוד בהנ"ל	הנ"ל	35	32
גדר לאוקומי ולאברויי אילנא	הגרש"מ עמאר	28-29	
פרקים מתוך ספר "שביית השדה"	הרב שניאור ז. רוח	28-31	
שפיכת מים כשנשפכים לגינה	הרב יחזקאל מוצפי	29	32
ביאורים וחי' ברמב"ם הל' שמיטה פ"א ה"א	הגרש"מ עמאר	30	14
בהנ"ל פ"א הל' ב-ג	הנ"ל	31	19
בהנ"ל פ"א הל' ד-ה	הנ"ל	33-32	15
על מה חלה קדושת שביעית לר' הרמב"ם	הרב דוד אביטן	30	36
הלכות שביעית	לגר"צ עוזיאל	31	8
משלוח מנות מפירות שביעית	הרב שניאור ז. רוח	34	19
קדו"ש בפרחים שיש בהם ריח	הגאון רבי אליהו לוי	34	25
שימוש במחשבי השקיה בשביעית	הרב ראובן אחנה	34	34
ספיחין בבננה	הרב גד שקורי	34	37
זמן הביעור בפיטאיה	הרב דוד אביטן	34	40
שביעית בזמן השלגים	הרב ישי מזלומין	34	43
בדין תולדת זריעה	הגאון רבי מאיר מאזוז	34	46
עבודה בעציצים שנמכרו לגי	הגאון רבי אליהו לוי	35	24
גורם הפסד בפירות שביעית	הרב גד שקורי	35	44
קדו"ש בשמן חוחובה	הרב שניאור ז. רוח	36	9
בהנ"ל	הגרש"מ עמאר	36	17
קדו"ש בעלי הקאת	הרב יחזקאל מוצפי	36	44
קדו"ש בקאת ובחוחובה	הגרש"מ עמאר	37	7
עוד בהנ"ל	הנ"ל	38	9

22	37	הגר"א לוי	עציץ שנמכר לגוי אם נוהג בו קדו"ש
21	38	הרב שניאור ז. רוח	דין הבננה בשנה השמינית
28	38	הרב דוד אביטן	אם מותר לערב יין של שביעית במים ודין הביעור בו
	39-40	הגרש"מ עמאר	הוצאת אתרוגים לחו"ל

מתנות עניים:

46	1	הרב שניאור ז. רוח	פרט ועוללות בכרם ומתנו"ע בזה"ז
33	12	הרב יהודה אדרי	מתנות עניים - שו"ע המבואר
37	17	הגר"מ בן שמעון	מתנות עניים - הלכה למעשה

מתנות כהונה:

35	22	הרב דוד טהרני	מתנות כהונה לאלמנת כהן
22	42	הרב דוד אביטן	מצוות הכרם בבוצר ה' גפנים לביתו

פדיון פטר חמור:

12	13	הרב ש. ז. רוח - מכתב	חמורה שנמכרה לגוי ללא ידיעת הבעלים
13	13	הגר"ש הכהן קוק	חמורה שנמכרה לגוי ללא ידיעת הבעלים
14	13	הגר"ש עמאר	חמורה שנמכרה לגוי ללא ידיעת הבעלים
44	14	הרב יהודה נקי	חמורה שנמכרה לגוי ללא ידיעת הבעלים
13	16	הגר"ש עמאר	חמורה שנמכרה לגוי ללא ידיעת הבעלים
37	22	הרב דוד טהרני	עדות גוי על חמורה שלא ביכרה

חרקים:

53	19	הרב שניאור ז. רוח	ארטיושוק נגיעותו בחרקים וצורת בדיקתו
52	22	הרב שניאור ז. רוח	הימצאות חרקים בעלי גפן
24	40	הרב שניאור ז. רוח	פטירות - כשרותם ובבעיית חרקים
16	43	הרב שניאור ז. רוח	מתוך ספר תולעת שני – דין שרץ הארץ
	45-46	הרב שניאור ז. רוח	הנ"ל – חרקים בתערובת והיוצא מן הטמא
לב	48	הרב שניאור ז. רוח	בהנ"ל
לז	47	הרב דוד אביטן	דין בריה סרוחה וקנית פירות נגועים מגוי
יז	49	הרב שניאור ז. רוח	חרק שאינו שלם אבל עדיין ניכר אם בטל
	היובל	הגר"ר דוד יוסף	חשש חתולעים בחומס

שונות:

7	15	הגר"צ עוזיאל	עקירת אילנות מאכל
8	30	הגר"צ עוזיאל	המשך הנ"ל

28	35	הרב שניאור ז. רוח	עקירת אילנות לצורך הרחבת הישוב
27	22	הרב יצחק רצאבי	אכילת חגבים ע"פ מסורת
33	23	הרב יצחק רצאבי	אכילת חגבים ע"פ מסורת
	24	הגר"ש עמאר	הלכות ומנהגי חג השבועות
32	36	הרב דוד אביטן	במקום שנפגשים איסור וממון מה נגרר אחר מה בשביעית ובמתנו"ע ועוד
24	43	הרב חזקיהו רוטשטיין	זיהוי התכלת
	43-44	הרב דוד אביטן	בהנ"ל
39	44	ד"ר אהרן רוזן	תגובה על הנ"ל
9	44	הגרש"מ עמאר	סיכוך על גבי סככת עץ
ח	49	הרב זאב ויטמן. והגרש"מ עמאר	חלבון מי גבינה אם מותר באכילה
		הגרש"מ עמאר	בכשרות האיילים
		מכ"י הגאון רח"י הכהן חמצי זצ"ל	מערכות בעניני ארץ ישראל

ההדרת וביאור ספרי ראשונים ופוסקים:

43	22	צוות רבני המכון	ספר החרדים פרק נח
8	23	הרה"ג שם טוב גאגין זצ"ל	שולחן ערוך - יו"ד סי' של"א
	24-25	הרה"ג שם טוב גאגין זצ"ל	שולחן ערוך - סי' רצ"ו
42	14	הרב יהודה אדרי	פירוש הר"ש למשנה - ערלה פ"א
8	22	הגר"מ מאזוז	חידושים והגהות למשנה מס' פאה פ"א
	34-36	מכ"י הגאון רבי אברהם אלאזרקי זצ"ל. עם הערות.	שלום ירושלים - שביעית
יג	48	מהחיד"א והערות המהדיר	ברכי יוסף – באיסור קיום אילן המורכב

מאמרים מוסריים:

7	17	הגר"ש מחפור	חשיבות הפרשת תרומות ומעשרות
37	15	הרב אליהו אחרר	חשיבות ומעלת כשרות המאכלים
30	19	הגר"ח דוד הלוי זצ"ל	חשיבות ומעלת כשרות המאכלים
36	19	הרב אליהו אחרר	חשיבות ומעלת כשרות המאכלים

מאמרים מדעיים:

42	1	יהורם דנינו	סוגי המצעים המשמשים לגידול צמחים
44	1	שמעון אילוז	גידול ירקות במבנים
29	2	יהורם דנינו	"צמר סלעים" כמצע לגידול צמחים
45	25	הרב שניאור ז. רוח ויהורם דנינו	מצע ה"פרלייט" אם דינו כקרקע
35	3	שמעון אילוז	הדמיון בין הדלעת לדלורית
36	4	יהורם דנינו	זהוי מינים - מדע והלכה

27	5	יהורם דנינו	פלפלת הגינה
53	13	יהורם דנינו	תוצאות ביניים על תצפית בפלפל הסודני
25	6	יהורם דנינו	האגס, סקירה על יחסי כנה ורוכב
60	7	יהורם דנינו	ניסוי בכנות אגס נוספות
39	8	יהורם דנינו	תפוח אדמה ותפוח אדמה מתוק
53	10	יהורם דנינו	ירקות המתחדשים מזמן לזמן
39	11	יהורם דנינו	עץ "רב תכליתי"
40	15	יהורם דנינו	תוצאות זריעת פאפיה
49	16	יהורם דנינו	מעקב אחר גדילת פרי השסק
40	17	יהורם דנינו	אננס סקירה מדעית
16	20	שלמה ששון	פסיפלורה סקירה מדעית
10	23	שלמה ששון	צמחים טרנסגניים
38	41	הרב שניאור ז. רווח	סקירה על יצור פטריות בהודו
ז	47	הרב שניאור ז. רווח	תערובת דגנים בכמון - תוצאות בדיקת מעבדה

